

# להיות אזרחים בישראל במדינה יהודית ודמוקרטית

## מדריך למורה

המדריך להוראת האזרחות הוא כלי עזר לתכנון ההוראה וליישום מטרות תוכנית הלימודים בתהליך ההוראה-למידה במקצוע.

**תוכן עניינים:**

**פרק ראשון:** עקרונות הוראת תוכנית הלימודים באזרחות תשע"א ומטרותיה

**פרק שני:** למידה משמעותית והערכה – מדיניות משרד החינוך

**פרק שלישי:** רציונל ומטרות ספר הלימוד "להיות אזרחים בישראל – במדינה יהודית ודמוקרטית"

**פרק רביעי:** הוראה למידה והערכה של מקצוע אזרחות – כיצד?

א. דרכי התמודדות עם קשיים בתהליך ההוראה-למידה של מקצוע האזרחות

ב. עקרונות מנחים להוראה בכיתות הכוללות תלמידים מתקשים ובעלי לקויי למידה

ג. דרכים להתמודדות בכיתה עם דעות שנויות במחלוקת

ד. הערכה כמעצבת הוראה

**פרק חמישי:** טבלה דידקטית – כלי עזר למורה (מטרות, סוגיות מרכזיות לדיון, מיומנויות חשיבה, המלצות לפעילויות העשרה)

**פרק שישי:** הצעות לגיוון דרכי הוראה:

א. יחידות הוראה על פי עקרונות הלמידה המשמעותית: עקרון שלטון העם, עמדות (החלומות) לגבי דמותה רצויה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

ב. שיעור בשיטת ההרכבה (jigsaw)

ג. שילוב סרטים בשיעורי אזרחות

ד. חומרי רקע והעשרה: רשימות סרטים, ספרים, אתרים

## **פרק ראשון: עקרונות ומטרות הוראה של תוכנית הלימודים באזרחות**

### **תוכנית הלימודים באזרחות תשע"א**

#### **התפיסה הרעיונית של התוכנית**

##### **א. אוכלוסיית היעד**

תוכנית הלימודים באזרחות מיועדת לחטיבה העליונה בבתי הספר העיוניים ומשותפת למערכת החינוך על כל מגזריה: החינוך היהודי הכללי והדתי, החינוך הערבי והחינוך הדרוזי. התוכנית מבוססת הן על הדגשת המשותף לכל מרכיבי החברה הישראלית והן על ההכרה בייחודן של הקבוצות החברתיות השונות.

##### **ב. נושאי הלימוד**

בתוכנית שלושה חלקים:

##### **א. משטר ופוליטיקה במדינת ישראל**

נושא חובה לכל התלמידים בהיקף של שתי יחידות לימוד (180 שעות) (במסגרת זו כלולה "מטלת ביצוע" – עבודה בכתב).

##### **ב. מיזם**

יחידה שלישית: פרויקט יישומי בהיקף של יחידה אחת (90 שעות) שתפקידו ליצור זיקה בין הלמידה העיונית לבין המציאות בבית הספר, בקהילה ובחברה.

### ג. ארבעה נושאי בחירה

מהווים הרחבה והעמקה של סוגיות שנידונו בנושא המשטר. כל נושא מהווה יחידת לימוד אחת (90 שעות). נושאים אלה יילמדו כהשלמה לארבע ו/או חמש יחידות לימוד.

#### נושא חובה: משטר ופוליטיקה במדינת ישראל

לימוד הנושא כולל:

- בירור מעמיק של הערכים שמדינת ישראל ומשטרה מושתתים עליהם, בהיותה מדינה יהודית ודמוקרטית. דיון בקשר הקיים, מהצד האחד, ובמתח הקיים, מהצד האחר, בין שני היסודות המייחדים את מדינת ישראל: היהודי והדמוקרטי, ובחינת המציאות לאורם של ערכים אלה;
- סקירת המאפיינים של המשטר והפוליטיקה בישראל ומעקב אחר התמורות הפוליטיות;
- דיון בנושאים שמהווים חלק בלתי נפרד מהמערכת הפוליטית ואשר נלמדו עד כה כנושאי בחירה בלבד, כמו: **מעמד המיעוטים בישראל; יחסי דת ומדינה; מדיניות כלכלית וחברתית;**
- לימוד כל פרקי הנושא בכל בתי הספר בישראל. קיימת אפשרות הרחבה או צמצום של פרקים ו/או סעיפים בהתאם להחלטת המגזרים, בתי הספר או המורים.

#### נושאי בחירה

נושאי הבחירה הם הרחבה והעמקה של סוגיות שנידונו בהקשר לנושא משטר ופוליטיקה במדינת ישראל.

1. דת, חברה ומדינה;
2. הערבים אזרחי ישראל, הדרוזים אזרחי ישראל;
3. מדיניות כלכלית-חברתית;
4. ביטחון לאומי;

### ג. עקרונות מנחים

- המערכת הפוליטית תוצג כמערכת פלורליסטית ודינאמית. לשם כך יובאו בפני התלמידים הגורמים הבאים:
  - מגוון ההשקפות הפוליטיות והחברתיות בישראל;
  - הכוחות הציבוריים העיקריים הפועלים בפוליטיקה הישראלית;
  - הזיקה בין ההיבטים הפוליטיים, המשפטיים, התרבותיים, הדתיים, החברתיים והכלכליים של המשטר בישראל;
  - השינויים המתחוללים בחברה הישראלית.
- תיעשה השוואה לבעיות דומות במדינות אחרות
- דרכי ההוראה יותאמו לעקרונות התוכנית ולמטרותיה, לדוגמה:
  - פיתוח מיומנויות וכישורים של לומד עצמאי בעל מיומנויות חשיבה, כמו: ניתוח, יישום והערכה;
  - התייחסות לאקטואליה הן בנושא העומד לניתוח באמצעות הידע שנרכש בשיעורים והן כהמחשה לנושאים שנלמדו להבנת המציאות הפוליטית המשתנה;
  - פיתוח סובלנות ופתיחות לדעות הזולת ונקיטת עמדה שקולה;

- שימוש באמצעי התקשורת תוך פיתוח גישה ביקורתית כלפיהם ;
- שימוש בטקסטים מסוגים שונים : חוקים, פסקי דין ובג"צים, מאמרים מקצועיים, קטעי עיתונות וכיוצא בזה ;
- לימוד באמצעות עיון במקורות מן המורשת הדתית והתרבותית של התלמידים ;
- שימוש באמצעי הוראה מגוונים והתנסויות למידה מסוגים שונים ;
- ביסוס הלימוד על נתונים סטטיסטיים תוך הכרת מגבלותיהם ;
- ניתוח אירועים ללימוד בעיות מורכבות.

## מטרות התוכנית:

### א. בתחום הידע וההבנה

- **הקניית ידע על מרכיבי המערכת הפוליטית, החברתית והכלכלית בישראל**  
התלמידים:

- ילמדו להכיר את המשטר: עקרונותיו, מוסדותיו ודרכי פעולתו.
- יכירו עובדות ונתונים שיסייעו להם להבין את אופי המשטר ואת בעיותיו.
- ידעו ויבינו מושגי יסוד נבחרים במדעי החברה ובמחשבה המדינית ויסייעו בהם בבירור הנושאים השונים.
- יכירו את קשת הדעות בישראל בבעיות השנויות במחלוקת.

- **פיתוח הבנת מורכבותה של המערכת הפוליטית, החברתית והכלכלית**  
התלמידים:

- ילמדו לאתר מתחים והתנגשויות בין ערכים ועקרונות בינם לבין עצמם ובינם לבין המציאות ויעמדו על הקושי לממש ערכים ועקרונות.
- ילמדו לעקוב אחר מגמות ותהליכים פוליטיים, חברתיים וכלכליים.
- יבחינו בקשר ההדוק שבין תהליכים פוליטיים, חברתיים וכלכליים.
- ילמדו לבחון את הנושאים הנידונים מהיבטים שונים: כלכליים, חברתיים, משפטיים ופוליטיים.
- יוכלו להבין, לנתח ולהעריך את המציאות המורכבת הן הפוליטית והן החברתית.
- יבחנו את הנושאים מנקודות הראות של המגזרים והעדות השונים בחברה הישראלית ובעם היהודי.

- יבינו שביקורת ודו-שיח הם מאבני היסוד במדינה דמוקרטית.
- יבינו שפתרון סכסוכים במדינה דמוקרטית ייעשה בדרכי שלום.

### **ג. בתחום המיומנויות והכישורים**

התלמידים:

- יישמו את העקרונות ואת המושגים שלמדו בבחינה ובהערכת המציאות הפוליטית והחברתית במדינה.
- יבחינו בין סוגי טקסטים ויתייחסו למידע המובא בהם מתוך שיקול דעת וביקורת.
- יבינו וינתחו לוחות, תרשימים וכיו"ב, יציגו ממצאים ויסיקו מסקנות מהנתונים.
- יעבדו מידע – זיהוי, מיון, השוואה, ניתוח, מציאת קשרים.
- יסתמכו על נתונים ועל עובדות בניתוח של נושאים אקטואליים.
- יבחינו בין עובדות לבין השערות ופירושים.
- יבחינו בין הבעת עמדה לבין מסירת מידע.
- ינקטו וינסחו עמדות מנומקות על בסיס ידע, ויוכלו לצרוך מידע מאמצעי התקשורת באופן ביקורתי ומושכל.
- ילמדו להאזין לדעות שונות מדעותיהם ולהתייחס אליהן בצורה עניינית.
- יוכלו לאתר נקודות של הסכמה בתום מחלוקת, במגמה לצמצמה.
- יצליחו לקיים דיאלוג עם אחרים גם כאשר אין הסכמה.
- יוכלו להבחין בבעיה או בתופעה על כל היבטיה ומורכבותה.



- יוכלו למתוח ביקורת מבוססת ומנומקת.

### ג. בתחום העמדות

התלמידים:

- יפנימו את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- יטפחו זהות אזרחית לצד טיפוח זהותם הלאומית.
- יכירו בעובדת היות מדינת ישראל מדינת העם היהודי, ויבינו את מערכת הקשרים והמחויבות ההדדית בין מדינת ישראל לבין העם היהודי בתפוצות.
- יפנימו את ערכי הדמוקרטיה ויפעלו למימושם.
- יכירו בחשיבות כיבוד זכויות האדם והאזרח וזכויות המיעוטים ויפעלו למימושן.
- יטפחו רגישות ומוטיבציה להגנה על זכויות האדם בכלל ועל זכויותיהן של קבוצות חלשות ופגיעות בפרט.
- יהיו מוכנים למלא את חובותיהם ולעמוד על זכויותיהם.
- יהיו מעורבים בענייני הציבור בכלל ובענייני החברה שבה הם חיים בפרט.
- יפנימו את ערכי הפלורליזם והסובלנות.

הוועדה מאמינה כי מימוש המטרות הנ"ל יהווה חינוך פוליטי לאזרחות טובה ולמעורבות מושכלת בחיים הציבוריים במדינה יהודית ודמוקרטית.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> קישור לתוכנית ההלימה המבוססת על התוכנית

## פרק שני: למידה משמעותית והערכתה – מדיניות משרד החינוך

מטרות ההוראה כפי שהן מנוסחות בתוכנית הלימודים הרשמית באזרחות מממשות את מדיניות משרד החינוך בלמידה משמעותית.

### מהי למידה משמעותית?<sup>2</sup>

#### 1. מבוא

#### למידה משמעותית וחיוניותה למערכת החינוך



מערכת החינוך תורמת לעיצוב דמותם של התלמידים, משפיעה על עמדותיהם כלפי למידה והשכלה, מניחה את היסודות ללמידה לאורך החיים, ומקנה כלים לעיצובה של חברת מופת הומניסטית, שחבריה חיים בצוותא לאורם של ערכים אישיים וחברתיים.

התהליך החינוכי מכוון להעניק לתלמידים תחושת צמיחה, ערך ומסוגלות, הצלחה ומימוש אישי, חוויית גילוי ומענה לסקרנותם, וכן מכוון לפתחם כאנשים פעילים המשתלבים בחברה ותורמים לה.

<sup>2</sup> למידה משמעותית במזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, אתר המזכירות הפדגוגית

כדי שהתהליך ישיג את מטרתו, על מערכת החינוך לחתור ללמידה משמעותית לאורך הרצף החינוכי, ולאפשר אותה, תוך הבטחת האיזון הנדרש בין המכוונות לפרט לבין המחויבות לחברה, בין מדידה לבין למידה, בין התהליך לבין התוצר, בין הוראת ה"מה" לבין ה"איך" ובין המובנה לבלתי מובנה.

מטרתו של מסמך זה הינה לקדם שינוי משמעותי ברוח זו בדרכי הוראה-למידה-הערכה במסגרת הפעילות של המזכירות הפדגוגית.

- ב'למידה מעמיקה' אנו מתכוונים ללמידה שמקיפה תכנים חשובים, מקדמת הפנמה של ידע מעמיק ואף מיומנויות נדרשות ברמה גבוהה ומבוססת. למידה כזו אמורה להעמיד את התלמיד והתלמידה בחזית הידע והמיומנויות הנחוצים למאה ה-21, ולטפחם כבעלי ידע ותובנה עמוקים לנושאי מורשת ותרבות.
- **למידה משמעותית**, אם כן, היא למידה המזמנת חוויית למידה רגשית, חברתית וקוגניטיבית (למידה עצמאית בתוך יחסים בין-אישיים) המושתתת על שלושה רכיבים המתקיימים בו זמנית: **ערך** ללומד ולחברה, **מעורבות** הלומד והמלמד ו**רלוונטיות** ללומד.

## רלוונטיות

ההוראה, הלמידה וההערכה רלוונטיות לחייו/חייה של הלומד או הלומדת, לסוגיות המעסיקות אותו/אותה ולעולם החומרי, הבינאישי, האישי והקבוצתי סביבו/סביבה. הלומד סבור שהנלמד נותן מענה לצרכיו השונים: האינטלקטואליים, הרגשיים, החברתיים, הערכיים והפיסיו-מוטוריים; הוא יכול ליישם את הנלמד בפתרון בעיות ברמה העיונית ובחיי היום יום. הלומד מבטא זאת במפורש ו/או על ידי בחירה מה ללמוד וכיצד ללמוד.

## ערך

ההוראה, הלמידה וההערכה מחוברות לעולמו הערכי של הלומד ונותנות לו משמעות, במובן של החיים הראויים לחיותם. הלומד חש שלנלמד יש משמעות וחשיבות לגביו ברמה האישית וגם ברמה הכללית. בחירתו בנלמד נעשית בתהליך ביקורתי אישי.

## מעורבות

הלומד פעיל, לומד מתוך סקרנות, תשוקה, חדווה והשקעה פנימית. יש היבט משמעותי של בחירה חופשית בתהליך הלמידה. הלומד מגלה מוטיבציה, מבצע את המשימות, יוזם הרחבה והעמקה של הנושא הנלמד ולמידה של דברים נוספים.

## 2. הערכה<sup>3</sup>

...בשנים האחרונות, החל מהלך חשוב של שימת דגש על **חשיבה מסדר גבוה**, כך שלבחינות הבגרות נוספו **שאלות חשיבה מסדר גבוה יותר** ואף מעט שאלות עמדה, המצריכות שיקולי דעת מורכבים יחסית והבעת דעה מנומקת. השאלות הללו – שיש לברך עליהן ושחוללו שינוי גדול באופי הבחינות וממילא גם בלמידה – התמקדו בעיקר בתחום הקוגניטיבי והמטא-קוגניטיבי, וכמעט שלא נגעו בתחום האישיותי, הערכי והרגשי – תחום

<sup>3</sup> מתוך אגרת המזכירות הפדגוגית קיץ תשע"ו - התאמת שאלות הבגרות למטרות הלמידה, חלק א.

הכלול במטרות תכניות הלימודים. הדבר נבע בעיקר ממגבלותיו של המבחן, שלרוב מיועד להערכת ידע או חשיבה מסדר נמוך.

הבעיה הנובעת מן העובדה שלא נבחנים על רבות ממטרות ההוראה היא שהן נתפסות כהצהרתיות בלבד. כאשר לא נבחנים על שאלות מסוג זה, לרוב לא מקדישים מספיק זמן לעסוק בנושאים אלו בשיעורים, וקשה יותר לפתח למידה הנוגעת בחיי הלומד או בתחום הערכי. גם ההערכה החלופית אותה מוביל המשרד... שתורמת מאוד ללמידה הנוגעת בחיי הלומד, מטפחת סקרנות ומעורבות, מותירה שבעים אחוז מההערכה, וממילא את הלמידה, לידע שאינו נוגע כמעט בהיבטים ערכיים אישיותיים ורגשיים. על רקע דברים אלה: המזכירות הפדגוגית, במטרה לעודד למידה מעמיקה במהלך כל השנה, למידה הכוללת את מכלול אישיותו של התלמיד, למידה שתרחיב את היכולות האינטלקטואליות לצד עולמו הפנימי, שיפוטו וערכיו, ברוח מדיניות המשרד וברוח מטרות תכניות הלימודים בתחומי הידע השונים. לשם כך אנו מציעים לכלול בבחינות הבגרות יותר שאלות או סעיפי שאלות חשיבה המערבות גם שאלות מסוג עמ"ר.<sup>4</sup>

בנוסף להיבטים מרכזיים של ההבנה והחשיבה, השאלות יכללו גם היבטים **משמעותיים** של רגש, מעורבות אישית ועמדה ערכית. שאלות מן הסוג הזה ייכנסו לבחינות בהדרגה, ותוך כדי בחינה מדוקדקת של השפעתן על ההיבטים השונים של החינוך וההוראה. המזכירות הפדגוגית ממליצה אפוא לחבר כחלק מן המבחן ובמינון נמוך, גם **שאלות הפנמה**, שאלות הנוגעות לעולמו הפנימי והערכי של הלומד או לערכי החברה. שאלות שמחברות, ידע, חשיבה וערכים / רלוונטיות / מעורבות (עמ"ר).

<sup>4</sup> עמ"ר: ערכים, מעורבות ורלוונטיות.

ניתן להתגבר על הקושי בהערכת שאלות חשיבה ואף עמדה ורגש, במידה ומבקשים לציין בהם נתונים, ולנמק את העמדה על בסיס נתוני ידע. הדבר נעשה כיום בשאלות החשיבה, ונעשה תמיד בשאלות החשיבה במוסדות להשכלה גבוהה במבחנים הבוחנים ידע והבנה מעמיקים.

את התכונות של שאלות **החשיבה והעמ"ר** יש להתאים להקשר של בחינת הבגרות, כלומר להגביל אותן ולהגביל את הציפיות מהן. אך גם לאחר הגבלה כזו לשאלות יש ערך מוסף, הן מחייבות חשיבה מעמיקה יותר והתכונות **משמעותיות** יותר לקראת הבחינה {כאשר המטרה המרכזית היא הלמידה בכיתה}.

**חשוב לחזור ולהדגיש: שאלות מן הסוג הזה מתחייבות מהמטרות המפורשות של תכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים.** {ההדגשה שלנו}

## פרק שלישי: רציונל ומטרות ספר הלימוד "להיות אזרחים בישראל במדינה יהודית ודמוקרטית"

### מטרת העל של ספר הלימוד בהתאמה לתוכנית הלימודים:

התלמידים יוכלו להבין את מורכבות החיים הפוליטיים במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, יטפחו רגישות להגנה על זכויות האדם, יפעילו שיקול דעת, ויהיו מסוגלים לגבש עמדה מנומקת בסוגיות ערכיות, השנויות במחלוקת ומצויות על סדר היום הציבורי תוך הפגנת מעורבות חברתית.<sup>5</sup>

### רציונל הספר:

בבסיס הספר מונחים עמודי היסוד הערכיים של מדינת ישראל:

- ישראל היא מדינת הלאום של בני העם היהודי.
- ישראל היא מדינה דמוקרטית, והריבונות עליה מסורה לכלל אזרחיה באופן שוויוני, ללא הבדל דת, גזע ומין.
- ישראל היא מדינה ליברלית המחויבת לשמירת זכויות האדם.



<sup>5</sup> מטרת אופרטיביות לכל פרק יופיעו במדריך זה בטבלה, מעמוד 27 ואילך.

בספר כולו, על פרקיו השונים, ישנו שילוב של רקע תיאורטי ומחקרי: פרקטיקות ומדיניות, אקטואליה וסוגיות מאתגרות, הסברים ודוגמאות. הערכים המוצגים בו הם ערכים אוניברסאליים ופרטיקולאריים.

**תיאוריה ומחקר:** הנושאים השונים מתבססים על תיאוריות ומחקרים עדכניים במדעי המדינה, במשפטים, בכלכלה ובסוציולוגיה פוליטית, לדוגמה: התפישות החברתיות-כלכליות, הניאו-ליברליות והסוציאל-דמוקרטיות.

**פרקטיקה ומדיניות:** הצגה של מדיניות המיישמת תיאוריות במדינות שונות, לדוגמה: מדיניות רווחה.

**אקטואליה:** עיסוק בנושאים שעלו על סדר היום במדינות שונות, דוגמת: מחאת האוהלים בקיץ 2011. **סוגיות מאתגרות:** דיוני דילמה על סוגיות שנויות במחלוקת, לדוגמה: חירות מול שוויון בנושאים כלכליים-חברתיים.



אוניברסאלי  
ופרטיקולארי



### ערכים ועקרונות מנחים בספר הלימוד

- **אזרחות משותפת** – התפיסה המובילה בספר היא שכלל אזרחי המדינה, יהודים ערבים, דרוזים וצ'רקסים, כולם הם אזרחיה של מדינת ישראל, ונהנים מזכויות אדם ואזרח. הצגת החברה הישראלית נעשית בפרקים שונים בספר לא דרך המשקפיים של השסעים.
- **התאמה לעקרונות המנחים של תוכנית הלימודים**

**תפישה סובלנית ופלורליסטית** – בהצגת הקבוצות וקשת הדעות בחברה הישראלית, מתוך תפיסה של כבוד וקבלת השונה.

**תפישות של דמוקרטיה ליברלית** – חשיפת התלמידים לתפיסות תיאורטיות ופרקטיות של דמוקרטיה במדינות השונות, כדי שיוכלו לגבש עמדה מבוססת ידע לגבי התפיסה הדמוקרטית הרצויה, בעיניהם, לישראל.

**תפישות שונות לאופייה הלאומי-תרבותי של המדינה** – הצגה של גישות שונות של לאומיות ושל יחסי דת ומדינה, כדי שהתלמידים יוכלו לגבש עמדה מבוססת ידע לגבי התפיסה הלאומית-תרבותית הרצויה בעיניהם לישראל.

**הצגת עמדות הנמצאות בקונצנזוס ועמדות קצה** – חשיפה לעמדות מקובלות על חלק גדול מאזרחי המדינה וגם לעמדות שאינן מקובלות על ידי הרוב.

• **למידה תהליכית וספיראלית** – ערכים ועקרונות נלמדים בהקשרים שונים במהלך פרקי הספר, ואלה מסייעים לפיתוח חשיבה מסתעפת ומורכבת.

### **שימוש במקורות מגוונים**

בהתאמה לתוכנית הלימודים, שביקשה לחשוף את התלמידים לסוגי מקורות שונים, בספר מוצגים מגוון טקסטים המייצגים תפיסות פילוסופיות שונות, ומוצגת קשת הדעות בחברה הישראלית של יהודים וערבים, חילוניים ודתיים, ימין ושמאל, בתחומי פוליטיקה, כלכלה וחברה.

בתחום הפילוסופיה המדינית, נחשפים התלמידים לעמדותיהם של הוגים כמו: אפלטון, לוק, מונטסקייה, מיל ורולס, וכן למחקרים של פרופ' יורגן הברמאס, פרופ' אהרון ברק, פרופ' רות גביזון, פרופ' בנימין נויברגר, פרופ' אסעד ג'אנס, פרופ' סמי סמוחה, פרופ' אבי שגיא ופרופ' אמל ג'מאל.

**מקורות הומניסטיים** מתוך הדתות המונותיאיסטיות: יהדות, אסלאם, נצרות והדת הדרוזית, מתוך מטרה להתחבר לתרבות ולערכים הפרטיקולאריים שנושא עמו כל תלמיד, ובכך להראות את הרלוונטיות של הרעיונות האוניברסאליים לכל אחד מהתלמידים.

**מקורות ספרותיים** רלבנטיים למקצוע: **יום יבוא** של דן אלמגור, **אני והוא** (מחמוד דרוויש), **הולכים על הרוח** סלמאן נאטור, **בוקר חום** פרנק פבלוף; כתבי הוגים ציוניים: ברל כצנלסון, זאב ז'בוטינסקי, פרופ' שמעון שטרית, דר' מאיר בוזגלו, פרופ' ירמיהו יובל; דברי פוליטיקאים: בן גוריון, מנחם בגין, שלי יחימוביץ', אחמד טיבי, ג'מאל זחאלקה; וכן מסמכים חשובים כמו: מגילת העצמאות, הכרזת האו"ם בדבר זכויות האדם, חוקים ופסקי דין.

### **מיומנויות חשיבה מסדר גבוה**

מתוך כלל מיומנויות החשיבה מסדר גבוה נבחרו ארבע מיומנויות, החיוניות ללימודי אזרחות ובאמצעותם ירכשו התלמידים 'ארגז כלים' ללמידה משמעותית. הוראתם של מיומנויות אלו שולבה בספר, והן: **השוואה, מיון, היסק, נקיטת עמדה וכתובת טיעון**.

- **השוואה** – בפרק לאומיות ומדינות לאום (פרק ג)
- **מיון** – בפרק עיקרון זכויות האדם והאזרח (פרק טו)

- **היסק** – בפרק מדינת ישראל – מדינת העם היהודי (פרק ו)
- **נקיטת עמדה וכתובת טיעון** – בפרקים: הערבים, הדרוזים והצ'רקסים בחברה הישראלית (פרק ט) ובפרק עמדות על דמותה הרצויה של מדינת ישראל (פרק לח).

### **מבנה הספר: ארבעה חלקים**

- חלק ראשון – מהי מדינה יהודית?
- חלק שני – מהי מדינה דמוקרטית?
- חלק שלישי – משטר ופוליטיקה בישראל
- חלק רביעי – חברה ופוליטיקה בישראל

### **מבנה הפרקים**

כל פרק מכיל:

**פתיחה:** מגוון קטעים מתחומי הספרות, הפילוסופיה והאקטואליה, לדוגמה:

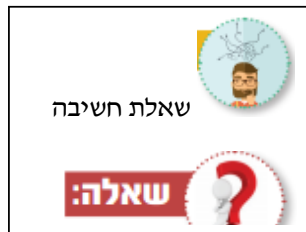
"הגידה לנו, סוקרטס, כלום אין כוונתך במעשה זה [הבריחה] להשמיד אותנו – את החוקים ואת העיר כולה? עיר שאין בה שום תוקף לפסקי הדינים המוצאים, ואנשים פרטיים פוסלים אותם ומבטלים אותם – כלום אתה חושב שעיר כזו יכולה להתקיים ושלא להיהפך?"

(פרק שלטון החוק)<sup>6</sup>

"בני הזוג ישראלי, תושבי מרכז הארץ, נישאו לפני כ-30 שנה. הם רכשו השכלה אקדמית, עבדו בשתי משרות וקנו דירה של שניים וחצי חדרים במרכז תל אביב. במהלך השנים נולדו להם שלושה ילדים. הם החליטו לצאת מהעיר, השכירו את הדירה בתל אביב ורכשו דירה נוספת, גדולה יותר, ביישוב קטן שבו הם מתגוררים כיום. שכר הדירה מקל עליהם את תשלום המשכנתא על הדירה השנייה ואת מימון הלימודים האקדמיים של ילדיהם. לכנסת הוגשה הצעת חוק המגבילה את גובה שכר הדירה שיכולה משפחת ישראלי לגבות עבור דירתה בתל אביב.

(פרק גישות חברתיות כלכליות)

**שאלות מנחות: בתחילת כל פרק מוצגות שאלות מרכזיות** המשמשות גם כמטרות הוראה – למידה והערכה (הילייה), מובילות את המורים והתלמידים במהלך הפרק, ממקדות את הדיון, מקלות על התלמיד את ההתמודדות עם הנושא ומסייעות לו בביצוע משימות הערכה.



**משימות ומטלות:** בכל פרק משולבות משימות ומטלות המסומנות באייקונים, ובתום כל פרק יש תרגול של מטלות ושאלות מגוונות: שאלות פסיכו-דידקטיות, שאלת יישום, הסבר והשוואה,

<sup>6</sup> קריטון, דיאלוגים של אפלטון, תולדות הרעיון המדיני – ילקוט מקורות, פרקים יא-יג, עורך ח. אורמיאן, קרית ספר, 1965.

ומטלות כגון: עריכת שאלונים וכתובת נייר עמדה.

### **תכנים מרכזיים:**

כאמור, מטרת העל של ספר הלימוד היא הקניית יכולת גיבוש עמדה. לשם כך, בהתאמה לתוכנית הלימודים העוסקת בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מוצגים בספר שלושה תחומים: הרצף הלאומי-תרבותי, הרצף האזרחי תפיסות דמוקרטיות-ליברליות, והרצף הדתי-חילוני. לשם השגת מטרת העל, התלמיד נדרש להכיר את התיאוריות, המחקרים והיישום שלהן במדינות השונות, להבין את המורכבות של כל רצף ואת היתכנות החיבורים ביניהם, ולהיחשף לעמדות השונות לגבי דמותה הרצויה של המדינה בשנים הבאות, ברצפים השונים.

## **פרק רביעי : הוראה, למידה והערכה של המקצוע אזרחות – כיצד?**

מה בפרק?

- א. דרכי התמודדות עם קשיים בתהליך ההוראה-למידה של המקצוע אזרחות
- ב. עקרונות מנחים להוראה בכיתות הכוללות תלמידים מתקשים ובעלי לקויות למידה
- ג. דרכים להתמודדות עם דעות שנויות במחלוקת בשיעורי אזרחות
- ד. הערכה כמעצבת הוראה : מבחן, מטלת ביצוע.

### **א. דרכי התמודדות עם קשיים בתהליך ההוראה-למידה של המקצוע אזרחות**

בפרק זה יוצגו קשיים בולטים בהוראת המקצוע, ולצדם מספר דרכי התמודדות. הצגת הקשיים נועדה ליצור מודעות ורגישות למהות המקצוע.

#### **• הבנת מושגים ועקרונות המהותיים למקצוע אזרחות**

המקצוע אזרחות בנוי מ'שפה' המורכבת מעקרונות ומושגים מהותיים לתחום. בתהליך הלמידה, התלמידים נדרשים לדעת ולהבין את משמעות המושגים שבונים את המקצוע, כדי שיוכלו ליישם ולהשתמש בהם בבהירות וביעילות בכל יחידת

תוכן הנלמדת באזרחות, וכן לעשות בהם שימוש מושכל כאזרחים במדינה. דוגמה למושגים המרכיבים את השפה: לאום, חברה ומדינה, ריבונות, שלטון, ממשל פרלמנטרי, ממשל נשיאותי, דמוקרטיה, פלורליזם, סובלנות, חוק. שפת המקצוע כוללת מושגים שעשויים לעורר אי-נחת אצל התלמידים ואף להציפם רגשית ולהסעירם. המדובר במושגים כמו: אפליה, צדק ואי-צדק, זכות מול חובה, חברה מעמדית.

### **דרכי התמודדות**

מספר דרכים מוצעות להתמודד עם קושי של תלמידים בהבנת משמעותם של המושגים והעקרונות ובהבנייתם. דרך אחת היא הוראה בשיטה **האינדוקטיבית**, שבה התלמידים, בסדרה של התנסויות עצמיות חיוביות, מגיעים להכללה של המושג או העיקרון. דרך אחרת היא הוראה בשיטה **דדוקטיבית**, שבה המורים מציגים בפני התלמידים הגדרה של המושג או העיקרון שברצונם ללמד. בתהליך הוראה זה המורים והתלמידים מביאים דוגמאות ומבררים בדרך של הבחנה בין הדומה והשונה מה הן הדוגמאות המתאימות להגדרה שהוצגה.

### **השיטה האינדוקטיבית**

מבוססת על תהליכי חשיבה ברמה גבוהה, ועל ההנחה שהתלמידים מסוגלים להבין את הנושא, לפרק לחלקים אותו או את המושג הנלמד, לבצע תהליכי חשיבה של הפשטה והכללה, להסיק מסקנות בכוחות עצמם וכן לנסח שאלות חדשות. לדרך הוראה זו מספר שלבים: המורה מציג מושג, רעיון או עיקרון בלי להגדירו ולפרט אותו, והתלמידים מביאים לכך דוגמאות (סיעור מוחין) שהן עדיין בגדר רעיונות לא מגובשים. לאחר מכן נעשית בחינה ביקורתית של הרעיונות על פי קריטריונים שהתלמידים מחליטים עליהם, או על פי קריטריונים נתונים שהמורה מביא. בדרך הוראה זו, המטרה היא שהתלמידים



**ינתחו** באמצעות הקריטריונים את הדוגמאות שהם מעלים: כלומר **יגלו** את הצדדים המשותפים, **ינפו** את הדוגמאות הבלתי מתאימות, ובסופו של התהליך יגיעו בכוחות עצמם לניסוח של הכללה, להגדרה של המושג ולהסקת מסקנות.

- דוגמה: בנושא 'מהי מדינה ריבונית?', המטרה היא שהתלמידים יגיעו בכוחות עצמם להבנת משמעות המושג 'מדינה ריבונית'. המורה יפתח את השיעור בפעילות של סיעור מוחין ויבקש מהתלמידים להביא דוגמאות או רעיונות הקשורים למושג זה (למשל: דגל, צבא, גבולות, שלטון). בשלב השני יתקיים דיון בכיתה על הדוגמאות הללו בדרך של ניפוי הדוגמאות הבלתי מתאימות. בסופו של התהליך התלמידים אמורים להבין שהמושג 'מדינה ריבונית' מבטא מספר תנאים הכרחיים, ובמילים אחרות: למושג 'מדינה ריבונית' ארבעה / חמישה מרכיבים, וכל מרכיב הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק.

בשיטה זו, האחריות על הלמידה מוטלת על התלמידים. היא מתאימה לתלמידים המסוגלים להתנסות בהצלחה ובכישלון בעת איסוף המידע. מורים שעובדים עם תלמידים בשיטת הוראה זו, מניחים שתלמידיהם מסוגלים להתמודד עם רעיונות ומושגים ברמת חשיבה של גילוי, אנליזה וסינתזה, ולהגיע להפנמה של המושג.

### **השיטה הדדוקטיבית**

מבוססת על מיומנויות חשיבה של **בדיקה ואימות**. בשיטה זו מספר שלבים: המורה מציג בפני התלמידים הגדרה (דידקטית) של עיקרון או של כלל מופשט. בשיח עם התלמידים בכיתה, מפרקים את ההגדרה בעזרת דוגמאות שהתלמידים מביאים. בתהליך של ניפוי הדוגמאות הבלתי מתאימות, התלמידים מבינים את המושג ומיישמים את ההגדרה בתוכני הלימוד.

**הגדרה דידיקטית**<sup>7</sup> על מנת שהשיטה תיושם בדרך הטובה ביותר, מומלץ לבנות הגדרה דידיקטית, המצביעה על מהותו של הנושא הנלמד, ושתפקידה לעזור לתלמידים לארגן את חשיבתם. בדרך של אימות ועימות יעמדו התלמידים על המשמעויות של התוכן הנלמד. הגדרה מסוג זה היא חלקית וראשונית, בשונה מהגדרה מדעית-פורמאלית (מילונית) שהיא סופית ומושלמת.

- דוגמה: בנושא **עקרון / ערך הפלורליזם**, המורה יפתח את השיעור בהגדרה דידיקטית ברישום כותרת: "מהות הפלורליזם: הכרה בשונה ובמשותף / לגיטימציה לשונה ולמשותף". נושא השיעור מוצג אפוא כעיקרון כללי, שיבוא לידי ביטוי ספציפי בתכנים שיידונו במהלך השיעור. בהגדרה דידיקטית, המורים מגלים לתלמידים את התשובה לשאלה "מהו פלורליזם", במקום לבנות אותה צעד-צעד, כמו בשיטה האינדוקטיבית.

### **דוגמה להכנת הגדרה דידיקטית בנושא 'גישות כלכליות חברתיות':**

לנושא זה שתי מטרות לימודיות:

"התלמידים יכירו שתי **גישות** של מדינה דמוקרטית בתחום של מדיניות כלכלית-חברתית: **הגישה הניאו-ליברלית**, המדגישה את ערך החירות, **והגישה הסוציאל-דמוקרטית**, המדגישה את ערך השוויון".

"התלמידים יבינו שהשוני בין שתי **הגישות** נובע מהמשקל שכל אחת מייחדת לחירות ולשוויון בתחום הכלכלי-חברתי".

<sup>7</sup> צילה רון (1993). הוראה דיאלוגית, גישה חלופית להיערכות המורה לשיעור, כרמל, ירושלים.

מורים המבקשים לדון עם תלמידיהם במשמעות המושג 'גישה' בהקשר לנושא 'גישות כלכליות חברתיות', יגבשו הגדרה שתציג את מהות המושג. לדוגמה: במושג 'גישה' אנו מתכוונים להשקפת עולם, לעמדה של פרטים, שרצונם הוא לממש את השקפת עולמם במדינה. בהגדרה זו נוצרה הכללה, המהווה את מוקד השיעור עבור המורה והתלמידים. לאחר מכן, יכין המורה דוגמאות מתחומים שונים בזיקה להגדרה שהוצגה, שמטרתן ליצור בכיתה את ההבחנות הדרושות להבנת המושג 'גישה' כפי שהוגדר לעיל.

- דוגמה: צורת חיים עירונית, מבטאת בין היתר מימוש של השקפת עולם או ביטוי לעמדה ורצון לחירות כלכלית, ליזמה אישית ולאנדיבידואליות.
- ריבוי של דוגמאות מסביב למושג המופשט 'גישה' יעזור לתלמידים להפנים את מטרות השיעור כפי שהוצגו לעיל. חשוב להכין דוגמאות מראש, כי בשטף ההוראה קיים קושי להעלות באופן ספונטני דוגמאות ההולמות את תחום התוכן הנלמד, לזהות את ההבחנות הרלוונטיות, לנתח ולשער את תגובות התלמידים.

#### • מקצוע דינמי הנתון לשינויים תכופים והמחייב התעדכנות

המקצוע אזרחות הוא מקצוע דינמי. הנושאים המייצגים אותו בכלל, והבאים לידי ביטוי בספר הלימוד בפרט, משתנים בעקבות שינויים במציאות החברתית והפוליטית. השינויים המתחוללים מעת לעת בפוליטיקה ובחברה מתבטאים בסדרי שלטון וחקיקה ומצריכים התעדכנות בכיתה: יש להתייחס לאקטואליה הן בנושא העומד לניתוח באמצעות הידע, המושגים והעקרונות שנלמדו בשיעורים, והן כהמחשה לנושאים שנלמדו. השינויים התכופים במערכת הפוליטית בישראל יוצרים מורכבות המקשה על חלק מהתלמידים. כתוצאה מכך, וגם מתוך רצון לפשט את העניינים, התלמידים נוטים להתעלם מחלק מהנתונים.

- דוגמה: נושא מתחום הפוליטיקה והחברה בישראל, שחלים בו שינויים רבים בתקופת זמן קצרה יחסית, הוא 'אחוז החסימה'. בין 1992 ל-2003 הוא עמד על 1.5%, במאי 2004 התקבל תיקון לחוק הבחירות לכנסת המעלה את אחוז החסימה ל-2%, ובמרץ 2014 התקבל תיקון נוסף לחוק המעלה את אחוז החסימה ל-3.25%.

תלמידים מתקשים להבחין בין **הקבוע למשתנה** בין מאפייני היסוד הקבועים בבחירות דמוקרטיות, כלומר העקרונות הדמוקרטיים שאינם משתנים ושהם תנאי הכרחי לכל שיטת בחירות דמוקרטית (כמו בחירות כלליות, חשאיות, שוות), לבין מאפיינים של השיטה שהם פרי בחירה של כל חברה ונתונים לשינוי (כמו קביעת אחוז החסימה או שיטת בחירות: יחסיות, רוביות או משולבות).

### דרך התמודדות

**שאלות הבחנה** - תפקידן לעודד את התלמידים להשוות בין התופעות, כלומר לעמוד על הדומה והשונה, להבחין בין הקבוע למשתנה (למשל, להעמיד את הדוגמה המוכרת להם מהמציאות מול כלל או חוק).

תפקידן של שאלות ההבחנה הוא לערער את המוכר לתלמידים מתוך ניסיונם או למידתם הקודמת. בכך מתגברים על נטיית התלמידים להתעלם מחלק מהנתונים, נטייה שיצרת מצב של מורכבות. דוגמה מתחום מדעי הטבע: אורך היממה הוא נתון קבוע, ואילו חלוקת שעות האור והחושך משתנים מאזור גיאוגרפי אחד לאחר.

שאלה: במה דומה היממה בפינלנד ליממה בישראל, ובמה היא שונה?

### • הצפה ריגושית

בשיעורי אזרחות מטפלים בנושאים ובמושגים טעונים מבחינה רגשית כמו: שוויון ואפליה, צדק חברתי, אי-ציות לחוק, עבריינות אידיאולוגית ושלטונית, היחס בין יהודים לבין ערבים, או היחס בין דתיים לחילוניים. לא אחת, תלמידים מגיבים לנושאים הנידונים בכיתה בדרך של העלאת אסוציאציות רגשיות, נותנים תשובות לא-רציונאליות ומפגינים חשיבה סטריאוטיפית, מלווה בדעות קדומות, שמעוותת את הפרשנות לאירוע / לתופעה. עקב כך, חל עיוות בהבנת מהות הרעיון או המושגים הנידונים בשיעור.

- דוגמה: בעת הדיון בסוגיה 'זכויות אדם ואזרח לערבים אזרחי ישראל', או 'זהותה של המדינה כמדינה יהודית' נזרקות לעתים לחלל הכיתה אמירות כגון אלה: "הם לא אזרחים, כל הערבים הם אויבים"; "אין מקום במדינה יהודית לפלסטינאים, זו המדינה שלנו"; "אחי משרת בצבא והוא יודע את העובדות האמתיות". כלומר, התלמידים מכניסים לדיון רגשות, כעסים, או השתמעויות אישיות חזקות על חשבון חשיבה רציונאלית ואחראית, והמורה מתלבט כיצד לנטרל את הביטויים הרגשיים ולהבליט במקומם יסודות חשיבה רציונאליים.

### דרך התמודדות

על המורה להיות מודע לכך שהצפה רגשית מקשה על התלמיד להקשיב לנימוקים הגיוניים.

**נטרול ריגושים** – יש להבחין בין 'ריגושים', שהם אי-רציונאליים והשפעתם על תהליכי החשיבה היא הרסנית, לבין 'רגשות' שמקורם רציונאלי ומקומם בחשיבה הוא לגיטימי. נטרול משמעו 'לתרגם' את האסוציאציות האישיות בעלות המטען הרגשי למושגים רציונאליים, להשתמש במיומנויות של השוואה, הבחנה או הצגה של חלופות לרעיון הנדון.

- דוגמה: בדיון על השסעים (הדתי והלאומי) בחברה הישראלית נשמעות אמירות אישיות כגון אלה: "אחי לא התקבל לעבודה כי הוא דתי", "בת דודה שלי לא התקבלה לעבודה בשל היותה ערביה".

נטרול של אמירות מסוג זה ייעשה על ידי פיתוח חשיבה ביקורתית באמצעות דיון עם התלמידים על המושג 'שוויון' והבחנות הנגזרות ממנו, כמו: אפליה פסולה לעומת: הבחנה והעדפה מתקנת. בדרך זו של הוראה-למידה התלמידים אמורים לפתח חשיבה רב-כיוונית, להתוודע לרב-משמעות של המושג 'שוויון' ולהבין שהנושאים הנלמדים הם סבוכים, ושהמציאות היא מורכבת ואיננה חד-משמעית. המורים יפתחו את הדיון בהתאם לאמירות שמושמעות בכיתה.

- דוגמה נוספת: בנושא "מהי מדינה ריבונית?" דנים במשמעות המושג 'טריטוריה' שטחה של המדינה הינו **מוגדר**, ומובחן **בגבולות** משטחן של מדינות אחרות.

חלק מהתלמידים מסרב להפנים ולהבחין בין התיישבות יהודית בגבולות מדינת ישראל לבין התיישבות יהודית מחוץ לגבולות המדינה, בשטחי יהודה ושומרון. הבחנה מסוג זה בכיתה מעוררת בתלמידים כעסים המופנים לא אחת אל המורה ומלווים באמירות רגשיות כמו: "איך מעיזים לומר לי שהמקום שבו נולדתי ושהורי נולדו בו אינו שייך לי ואינו חלק ממדינתנו?".

לפנינו מקרה של הצפה ריגושית, והמורים יכולים לנטרלו באמצעות הבחנה בין קשר רגשי למקום, שהוא טבעי ומובן ונוצר על ידי הגרים במקום, לבין מעמד משפטי של המקום, שנקבע על פי חוק על ידי גורמים חיצוניים כמו רשויות השלטון. ההבחנה במקרה זה נותנת לתלמידים לגיטימציה בתחום הרגש, ומאפשרת להם להבין את ההבדל בין זיקה רגשית למקום לבין מעמד חוקי-משפטי של מקום.

• **הבחנה בין עמדה לעובדה, בין דוגמה להכללה**

בשיעורי האזרחות התלמידים נדרשים לקרוא טקסטים מסוגים שונים, כמו חוקים, פסקי דין, מאמרים וקטעי עיתונות. בקריאת מאמר בעיתון, יש תלמידים שמתקשים להבחין בין ביטויים שהם עמדת כותבי המאמר על מציאות מסוימת, לבין ביטויים של עובדות מתוך אירועים שקורים במציאות. יש תלמידים שאינם מסוגלים להגיע להכללה מושגית, או להסיק מסקנות על נושא המאמר על סמך דוגמאות שמובאות בו. קושי זה מונע מהם לפתח חשיבה ביקורתית ויכולות הבנה וניתוח.

• **דוגמה: בדיון בכיתה בסוגיה "דמותה הרצויה של המדינה ברצף הדתי-חילוני", הובא מאמר על צביונה של השבת בישראל, ובו דוגמאות רבות שביטאו את עמדת הכותב לגבי צביון זה. התלמידים הבינו את הדוגמאות ואף התווכחו ביניהם על כך, אך התקשו לזהות את עמדתו של כותב המאמר לגבי צביונה הרצוי של ישראל כמדינה יהודית.**

---

### דרך התמודדות

יש כמה וכמה טכניקות להתגבר על קשיי קריאה והבנת טקסטים<sup>8</sup>: פירוק הטקסט על ידי תרשימי זרימה; זיהוי של מושגים מרכזיים ועקרונות שנלמדו בשיעור; שאילת שאלות ממוקדות ומנוסחות במשפטים קצרים וברורים. כדאי גם להתאים את הטקסטים לרמה וליכולת של התלמידים. כשהטקסט הוא טוב ומתאים למטרות השיעור, אך יש בו מושגים קשים ומילים קשות, יש להסביר תחילה את המילים והמושגים הללו. כדאי גם לשקול הצגתם של חלקים מהטקסט, הרלוונטיים לנושא והמשרתים את המטרות שהמורים הציבו לעצמם, ולא את הטקסט במלואו.

#### • היכולת לקבל את קיומם יחדיו של מצבים מנוגדים במציאות והיכולת להפנים את הלגיטימיות של אי-הוודאות

בלימודי האזרחות דנים בסוגיות שנויות במחלוקת בחברה הישראלית. לדוגמה: גישות שונות בסוגיה "מהי מדינה יהודית?"; גישות שונות בשאלת "מהי דמוקרטיה?"; סוגיית הזהות של אזרחי ישראל; סוג הלאומיות הרצוי למדינה; התפיסה הכלכלית-חברתית הרצויה; האם חוק השבות הוא חוק מבחין או חוק מפלה? הטיפול בסוגיות אלה הוא בדרך של הבאת מגוון דעות, השקפות עולם שונות וטיעונים של הצדדים בוויכוח. חלק מהתלמידים מתקשה להבין שמחלוקות בחברה מקורן בהשקפות עולם שונות ובתפיסות ערכיות שונות. לתלמידים אלה **קשה לקבל נקודות ראות שונות משלהם בנושא מסוים, או השקפות עולם שונות** שמהן נובעות טענות מנוגדות וסותרות ועם זאת "נכונות" בה-במידה. לכן, לעתים נשמעת בכיתה הדרישה לקבל מהמורה תשובה חד-משמעית או פתרון חד-משמעי בנושא השנוי במחלוקת. **קושי נוסף של חלק מהתלמידים הוא להבין שיש נושאים שאין להם פתרון מוחלט, שאינם ניתנים להכרעה, ושאינ עליהם תשובה חד-**

<sup>8</sup> חשוב לתכנן במשותף את מהלכי ההוראה עם המורים ללשון והבעה.



**משמעית.** מקורו של קושי זה הוא אי-היכולת להתייחס אל קיומם יחדיו של מרכיבים והיבטים שונים ואף מנוגדים, כמו עובדות ומשמעויות, חוקים מופשטים ומציאות מוחשית. קושי זה בולט בדיונים בעיקרון זכויות האדם והאזרח, או בדיון המבטא ההתנגשויות בין ערכים או בין זכויות, לדוגמה: הזכות שלי לבטא מה שאני רוצה מתנגשת עם זכותו של האחר לכבוד, לפרטיות ולשם טוב. **קושי נוסף של חלק מהתלמידים הוא להכריע בנושאים קונפליקטואליים תוך קבלת אחריות.** דוגמה: בנושא התנגשויות בין זכויות, התלמידים צריכים להבין שהזכויות המתנגשות במציאות הן שוות ערך, ושעליהם להכריע על פי שיקול דעתם לאיזו זכות תינתן עדיפות במקרה הספציפי.

### דרך התמודדות

מומלץ לשלב מסגרות של רב-שיח קבוצתי בהנחיית המורה ובפיקוחו, ועל ידי כך לפתח כישורים לניהול רב-שיח. יש להסביר לתלמידים שבמציאות אנו חיים עם התלבטויות / התנגשויות שנובעות מעקרונות מנוגדים, ושהדרך להתמודד עמן היא איזון ושקלול; כלומר: במצבים קונפליקטואליים אין תשובה או פתרון חד-משמעיים. התלמידים אמורים לנסח ולנמק את תשובותיהם בזיקה לקונפליקט הנדון. זאת בהתבסס על השקפת עולמם ועל הידע שרכשו, ולא דווקא תוך הסתמכות על תשובת מורה, כי אין תשובת מורה אחת, נכונה וחד-משמעית.

### • המתח בין הגלוי לסמוי

העיסוק באקטואליה יוצר אצל חלק מהתלמידים קשיי הבחנה בין האירוע (האקטואליה) המתרחש במציאות, שהוא חד-פעמי, לבין העקרונות או הכללים האוניברסאליים, הרעיון או התהליך שביסוד האירוע. במילים אחרות, הקושי הוא להבחין בין המציאות לבין המשמעות שמאחורי תופעות או אירועים. לדוגמה: בנושא זכויות האדם והאזרח מתקיימת לעתים התנגשות בין זכויות, כאשר המובן הרעיוני הוא יחסיותן של זכויות.

### דרך התמודדות

מומלץ לקיים ניתוח ביקורתי של אירועים מהמציאות (הגלוי), שבו התלמידים נדרשים לזהות (לגלות את הסמוי) את הערכים, העקרונות, המושגים והרעיונות שבאירוע. דוגמה: בנושא "עיקרון זכויות האדם והאזרח" הפקעת קרקע פרטית לצורך סלילת כביש ראשי מדגימה התנגשות בין הזכות לקניין ובין טובת הציבור.

#### • פער בין תיאוריה למציאות, בין הרצוי למצוי

בעיני חלק מהתלמידים, הלימוד נתפס כמנוכר ואינו מתקשר למציאות. לדעתם, המציאות החברתית והפוליטית אינה מבטאת ערכים, עקרונות או תיאוריות שנלמדו בכיתה, שהרי במציאות קיימות אינספור דוגמאות של אי-ציות לחוק מצד פרטים וקבוצות, ואף מצד נושאי משרות שלטוניות. לא אחת, לנוכח תופעות של עבריינות של בעלי תפקידים בשלטון, נשמעות בכיתה תגובות ציניות וביקורתיות, ולצדן תגובות ריגושיות, המבטאות אי-אמון במערכת הפוליטית: נבחרי ציבור ועובדי ציבור, המופקדים על שלטון החוק והמטיפים לכבד את החוק, מפירים את החוק בעת מילוי תפקידם בכוונה אמיתית או מזויפת לשרת את טובת המדינה, את טובתו של ציבור מסוים, או לטובת סיפוק צרכיהם.

### דרך התמודדות

יש לתת לגיטימציה לתגובות של התלמידים ולביקורת העולה מתגובותיהם. יש לקבל את גילויי הציניות והאכזבה כאשר הערכים / העקרונות הדמוקרטיים נפגעים בצורה בוטה על ידי נושאי המשרות השלטוניות והחברה. אולם בנוסף יש להציג עובדות העולות בקנה אחד עם הערכים, ולעבוד עם התלמידים, מחד גיסא, על דרכי התמודדות עם המציאות, ומאידך גיסא, על שינוי המציאות. אשר לשינוי המציאות, יש לעודד את התלמידים למעורבות אזרחית פעילה בהתאם לכללי

המשחק הדמוקרטי. במקביל יש להעמידם על החסרונות שבהתמודדות צינית גרידא, כמו אטימות והיסגרות לחשיבה המחפשת חלופות למציאות הפגומה.

• **זיהוי החדש גם כשהוא דומה למוכר (אשליית המוכר)**

בלימודי האזרחות קורה שמושגים זהים מקבלים משמעויות שונות בצירופים שונים. דוגמה: המושג 'שלטון' מופיע במספר צירופים: שיבוצו במושג 'שלטון העם' – במשמעות של שלטון האזרחים, שונה מהבנתו בצירוף 'הגבלת השלטון' – במשמעות של הגבלת העוצמה והכוח של השלטון. חלק מהתלמידים מתקשה להבחין בין משמעות המושג **שלטון** בהקשר של עיקרון שלטון העם לבין משמעותו בהקשר של עיקרון הגבלת השלטון. דוגמה נוספת: למושג 'עם' שני מובנים – האחד: 'לאום' והשני: 'כלל האזרחים בשלטון העם'.

**דרך התמודדות**

יש לעמוד על השווה והשונה בין המושגים בהקשרים השונים, ולהראות שהמושג מטופל בצורה אחרת בזיקה לכל נושא ונושא. יש לעשות הבחנה בין שימוש במושג בשפה היומיומית לבין המושג המקצועי, לדוגמה: במושג 'זכות'<sup>9</sup>.

• **סתירה בין השקפת עולמם הפוליטית-חברתית של המורים לבין מטרות ההוראה של תוכנית הלימודים בתחום של עמדות וערכים**

<sup>9</sup> ראו בספר הלימוד 'להיות אזרחים בישראל', פרק ט"ו, עמ' 171.

נוסף לקשיים שמזמן לתלמידים המקצוע אזרחות, הוא מזמן קשיים גם למורים. דוגמה: מורים שאינם מזדהים או מסכימים עם חלק ממטרות תוכנית הלימודים בתחום התכנים והעמדות; מורים שאינם מקבלים חלק מהתכנים וחומרי הלמידה; מורים שעמדתם האישית אינה מתיישבת עם הדרכים המוצעות להתמודדות עם הסוגיות הנידונות בספר.

קושי נוסף של המורים הוא התייחסות לתלמידים ולעמדותיהם בכבוד ובסובלנות, גם כאשר הם מציגים עמדות שנויות במחלוקת, או כאלה שאינן עולות בקנה אחד עם השקפת עולמם של המורים. בנוסף, יש להימנע לחלוטין מלבטא הסתייגות מדעות התלמידים באמצעות הערכה שלילית או חיובית שתבטא בגובה הציון.

### **דרך התמודדות**

פרופסור צבי לם עוסק במאמרו במעמדה של דעת המורים בשאלות פוליטיות הנידונות בכיתה<sup>10</sup>. לטענתו, אין יתרון לדעתם של המורים על פני דעות תלמידיהם. דעתו האישית של המורה מחייבת רק אותו, באותו מובן שדעת התלמיד אמורה לחייב אותו בלבד. מטרת שיעורי האזרחות איננה ללמד דעות אלא ללמד איך מגבשים דעה וכיצד בוחנים אותה. המטרה היא לחשוף את התלמידים לדעות שונות בדרך של בחינה ביקורתית. ניתן לעשות זאת באמצעות אסטרטגיות ההוראה המגוונות המוצעות במדריך זה.

<sup>10</sup> צבי לם, (תש"ס 1999) "פוליטיקה בחינוך, מקומה בנושא לימודים בהכשרת מורים", נייר עמדה מס' 3, מכון מופ"ת, תל אביב.

## **ב. עקרונות מנחים להוראה בכיתות הכוללות תלמידים מתקשים ובעלי לקויות למידה<sup>11</sup>**

בחלק זה נציג עקרונות אחדים החשובים להעברת שיעור, את הרציונל שלהם ואת ההצעות ליישומם. חשוב לציין, שלא ניתן בכל שיעור להקפיד על יישום של כולם, אך ניתן להגדיר מראש מטרות, ועל פיהן לבחור את העקרונות החשובים ביותר לקידומן.

### **א. הגדרת מטרות**

חשוב שלכל שיעור תהינה מטרות מוגדרות מראש, ממוקדות וניתנות למימוש. מומלץ שהן תוצגנה גם בפני תלמידים. לצד המטרות, חשוב להגדיר את נושא השיעור. תלמידים רבים אינם יודעים מהו הנושא בצורה מפורשת, וכתוצאה מכך הם עשויים להתקשות לחבר בין החלקים השונים ועוד יותר מכך – לזכור אותם. חשוב שהמטרות של השיעור תהיינה בתחום התוכן, בתחום המיומנות ובתחום הערכים. התייחסות לתוכן ולמיומנות בכל שיעור תסייע לנו לממש את המטרות בתחומים השונים. לדוגמה, מטרה בתחום המיומנות יכולה להיות: למיין שאלות לסוגים שונים, לפרק את השאלות לחלקים, לסכם את החומר בטבלה. כדאי תמיד לזכור שתפקידנו העיקרי הוא ללמד את התלמידים ללמוד ולא רק למסור להם את התכנים.

### **למידה כחוויה רגשית וקוגניטיבית**

חשוב לחבר את התלמידים לרגש, ולאפשר להם לחוות את הלמידה. בדרך זו יש סיכוי טוב יותר שיתחברו ללמידת החומר, שיהיו שותפים לשיעור וקשובים יותר במהלכו, ושיזכרו אותו היטב. דוגמאות ללמידה חווייתית הן: קיום מערכת בחירות למועצת תלמידים, ותיאום מפגשים עם נבחרים ציבור.

<sup>11</sup> "משיקים" - אומנות ההוראה בכיתות הכוללות תלמידים עם קשיים ועם לקויות בלמידה בהשקת לתחומי דעת, משרד החינוך, 2016, המנהל הפדגוגי, שפ"י ואגף לקויות למידה והפרעות קשב.

### **הפעלה בלמידה**

ניתן להפעיל את התלמידים בדרכים שונות: בניהול שיח, בהפניית שאלות מגרות ומעוררות חשיבה, במשימות מאתגרות ויצירתיות, בכתיבה ובקריאה.

### **שימוש בסגנונות הוראה-למידה**

בכיתה יושבים תלמידים המאופיינים בסגנונות למידה שונים. ישנם תלמידים אשר הערוץ הדומיננטי שלהם ללמידה הוא הערוץ השמיעתי, ויש שמעדיפים את הערוץ החזותי; ישנם תלמידים שאוהבים תנועה כמו כתיבה, ובעזרתה הם מיטיבים ללמוד; ישנם תלמידים שלמידה בקבוצות ובזוגות טובה להם, ויש כאלה שדווקא הקשבה לדברי המורה מסייעת להם. במהלך שיעור קשה למורה להתייחס לכל האפיונים המיוחדים של התלמידים, אך הוא יכול להתחשב בהם ולשלבם בהוראה. בדרך זו יש סיכוי טוב יותר שיפנה לכמה סוגים של תלמידים.

### **לפניכם הצעות שניתנות ליישום בשיעור:**

שימוש בלוח / מצגת: עבור התלמידים אשר הערוץ הדומיננטי אצלם הוא הערוץ החזותי, ועבור תלמידים בעלי הפרעות קשב אשר נוטים להתנתק במהלך ההקשבה, הלוח כערוץ חזותי הוא בעל חשיבות רבה בלמידה. חשוב להקפיד שהלוח / המצגת יהיו מאורגנים וישקפו נכונה את תוכני השיעור, ולא ישמשו סוג של "טיוטה" של השיעור. בדרך זו אנו גם מציגים בפני התלמידים דרך לארגון ולסיכום של החומר.

שילוב של הוראה פרונטאלית עם עבודה בקבוצות או בזוגות: בדרך זו אנו פונים לתלמידים שמעדיפים את ערוץ השמע, לאלה אשר הלמידה הפרונטאלית יעילה עבורם, לתלמידים הזקוקים לתנועה ונדרשים להיות פעילים ומעורבים תוך כדי לימוד, וגם לתלמידים בעלי הפרעות הקשב, אשר שינוי דרך הלמידה ושינוי אופי הישיבה עוזר להם לשמור על עוררות.

### **ב. שילוב מיומנויות אורייניות בשיעור**

- **תרגול כתיבה**: חשוב לעבוד בשיעור על מיומנות הכתיבה, שהיא הקשה והמורכבת מבין כל המיומנויות. בדרך הכתיבה, התלמידים מתרגלים את המיומנות הזו ולא רק בזמן מבחן. רצוי לאסוף באופן מדגמי תוצרי כתיבה של תלמידים כדי לתת להם משוב, לאפשר להם ללמוד ולשפר, להתרשם ממידת ההבנה שלהם ולהסיק ממנה ביחס למה שנדרש עוד לעבוד עליו מבחינת החומר ומיומנות הכתיבה, ברמה האישית והכיתתית.
- **שילוב טקסטים בשיעור**: חשוב לשלב בשיעור עבודה על טקסטים בעזרת תיווך של המורה בקריאתם ובהבנתם. לעבודה בתחום הקריאה באמצעות תחום הדעת חשיבות רבה, בהיותה מסייעת לתלמידים רבים להתמודד עם קשיי קריאה דרך מיומנויות גבוהות כמו: היכרות עם תבנית טקסט, חיבור לידע קודם, שימוש בכותרת. מלבד זאת, העבודה בשילוב טקסטים מסייעת לתלמידים בעלי ערוץ חזותי להתרכז ולהיטיב לזכור את הנלמד.
- **שאלת שאלות**: יש לשלב שאלות בשיעור בדרכים שונות. שאלות מעוררות סקרנות, מפתחות את החשיבה, ומסייעות למיקוד הלמידה, להבנת החומר ולזכירתו. חשוב לעבוד על שאלות מגוונות – אלה שמסייעות להבין ולזכור את החומר, ואלה שמסקרנות ומעוררות חשיבה. ניתן לשלב שאלות הקשורות לתוכן בדרכים שונות; בתחילת השיעור או במהלכו. על המורה לעודד את התלמידים לשאול שאלות בעל פה ובכתב. המורה יבקש מהתלמידים למיין את השאלות לפי סוגים, כמו: שאלות המופנות לטקסט, שאלות הדורשות ידע, שאלות סגורות לעומת

פתוחות, שאלות הדורשות יישום, שאלות המצריכות הבעת דעה וכדומה. התלמידים יחברו שאלות על פי הסוגים שהוזכרו.

### **שיעורי בית**

חשוב לאפשר לתלמידים לתרגל בבית את הנלמד בשיעור. חשוב שהמשימה תהיה מוגדרת, ממוקדת, כתובה במחברת וקשורה בקשר ישיר לנלמד בשיעור ו/או לעתיד להילמד. במקרים שהדבר מתאפשר מבחינת הזמן, רצוי אף לאפשר לתלמידים להתחיל את המשימה בסוף השיעור ולהמשיכה בבית. יש לבדוק את המשימה הניתנת לשיעורי הבית כדי לכבד את התלמיד וכדי ללמדו לכבד את המשימות הללו, אשר רק אם יקבלו תשומת לב ראויה מן המורה וייבדקו, הוא יתייחס אליהן ברצינות הראויה.

### **סיכום השיעור**

חשוב לסכם את השיעור בסופו, להגדיר את שנלמד בו ולחזור בצורה מפורשת על המיומנות שתורגלה בו. חשוב לשאול את התלמידים מה למדו בשיעור, איזו מיומנות תורגלה, האם התחברו אליה, וכיצד הם רואים את עצמם משתמשים בה.

### **חיזוק חיובי**

במהלך שיעור רצוי לתת את הדעת על חיזוק הכוחות של התלמידים ככיתה וכיחידים. יש לציין תשובות טובות, להעצים שאלות חכמות, לשים לב ללמידה שקטה ולציין אותה, ולהחמיא לדיון פורה בקבוצה. חשוב במיוחד לחזק את התלמידים המתקשים ובעלי לקות הלמידה, אשר עבורם לחיזוק החיובי משמעות גדולה ומכופלת, ועל אף שלא



תמיד יהיה קל למצוא את נקודות החוזק – יש צורך לחפשן ולהדגישן. בדרך זו ירגיש התלמיד שהמורה מבחין בו, בין כל תלמידי הכיתה, מעריך את ההשתדלות שלו, ומוצא אצלו תחומי חוזק שהוא עצמו מתקשה להאמין בקיומם.

### ג. דרכים להתמודדות בכיתה עם דעות שנויות במחלוקת

נושאים רבים באזרחות מעוררים מחלוקות בין קבוצות שונות בעלות עמדות שונות וערכים שונים. לדוגמה: מחלוקות בין חילוניים לבין דתיים בנושאי דת ומדינה (השסע הדתי), מחלוקות בנושאים לאומיים (השסע הלאומי), מחלוקות בנושאים כלכליים-חברתיים, או ביחס למעמדם של המיעוטים בישראל, שיטת הבחירות, שיטת הממשל, מעמדו של בית המשפט העליון, מינוי שופטים, חוקה לישראל או חוק השבות.

### הנחיות משרד החינוך לגבי ניהול דיון בנושאים שנויים במחלוקת<sup>12</sup>

#### תמצית

**התוכנית הלאומית ללמידה משמעותית** חותרת למצוינות ערכית וחברתית ולכינונה של חברת מופת במדינת ישראל. לשם כך על מערכת החינוך לחזק את המעורבות של התלמידים בסוגיות מוסריות וחברתיות ולעודד שיח חינוכי על נושאים שנויים במחלוקת, ובכלל זה נושאים פוליטיים ואקטואליים, באמצעות דיון פתוח, הוגן ומכבד. שיח שבו תלמידים יכולים להביע את דעתם, לחשוב ולהתלבט, הוא מאבני היסוד של הלמידה המשמעותית: ערך ללומד ולחברה, מעורבות הלומד ורלוונטיות ללומד (עמ"ר).

<sup>12</sup> מדינת ישראל, משרד החינוך, חוזרי מנכ"ל, "חינוך לדמוקרטיה ולאזרחות פעילה - התוכנית הלאומית ללמידה משמעותית. השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת", 11 בדצמבר 2016.

מטרת חוזר זה היא לעודד את המורים לנהל בכיתה שיח המתייחס לשאלות של זהות אישית, שיח אזרחי ושיח ערכי על נושאים שנכון וראוי להגיע להסכמות לגביהם ועל נושאים השנויים במחלוקת ציבורית והמעוררים דילמות מוסריות. החוזר מחדד את ההבחנה בין שיח אזרחי-ציבורי, שהוא מותר ואף רצוי, לבין שיח תעמולה מפלגתי שהוא אסור, ממליץ על מסגרת ועל עקרונות להתנהלות ראויה ומנחה את המנהלים ואת המורים כיצד לעשות זאת. בנוסף, מודגשת ההבחנה בין עמדות לגיטימיות ושאינן לגיטימיות. יש לעודד את המורים לדון עם התלמידים בביטוי עמדות שהן לגיטימיות מבחינה משפטית וחברתית במדינה, ובה בעת לצאת נגד ביטוי של עמדות בלתי-חוקיות, ביניהן כאלו המטיפות לאלימות או לגזענות.

חשוב שהמורה יעלה לדיון שאלות שעל סדר היום הציבורי, ויעורר בכיתה שיחה בנושאים שנויים במחלוקת. עידוד שיח מהסוג הזה הוא חלק מהחינוך למעורבות אזרחית-חברתית והוא מדרבן ללקיחת אחריות של הפרט בחברה. שיח כזה מעודד תלמידים לפתיחות, לסובלנות, לדיאלוג ולחשיבה מעמיקה, שהם ממטרות החינוך הממלכתי. עם זאת, חשוב שהשיח בכיתה ייעשה בדרך המעודדת דיאלוג וחיפוש אחר האפשרות להסכמה או למציאת בסיס משותף בתוך המחלוקת.

קיום שיח בנושאים שנויים במחלוקת, תוך מתן ביטוי לעמדות השונות, יאפשר לתלמידים להתלבט, לשקול ולגבש דעה על בסיס ידע, ביקורתיות וחשיבה עצמאית.

### **מדיניות המשרד עולה בקנה אחד עם מטרות הוראת מקצוע האזרחות<sup>13</sup> (סעיפים נבחרים):**

- התלמידים ילמדו לבחון את הנושאים הנידונים מהיבטים שונים: כלכליים, חברתיים, משפטיים ופוליטיים.

<sup>13</sup> למטרות נוספות של התוכנית ראו עמ' 4.

- התלמידים יבינו, ינתחו ויעריכו את המציאות המורכבת הן הפוליטית והן החברתית.
- התלמידים יבחנו את הנושאים מנקודות הראות של המגזרים והעדות השונים בחברה הישראלית ובעם היהודי.
- התלמידים יבינו שביקורת ודו-שיח הם מאבני היסוד במדינה דמוקרטית.
- התלמידים יבינו שפתרון סכסוכים במדינה דמוקרטית ייעשה בדרכי שלום.

### **גישות להתמודדות עם דעות שנויות במחלוקת<sup>14</sup>**

אדר כהן מציג בספרו ארבע גישות להתמודדות עם דעות שנויות במחלוקת:<sup>15</sup>

הסתירה (דיכוטומיה), הקונפליקט (שניות), הגישה הדיאלקטית (המורכבת) וההלימה (ההרמוניה).

**גישת הסתירה** (דיכוטומיה): המחזיקים בגישה זו סבורים שבדיון בסוגיות שנויות במחלוקת, כאשר יש ניגוד מהותי בין עמדות אידיאולוגיות (כמו: יהדות ודמוקרטיה) יש להכריע בסוגיה על פי תפישת עולם, בצורה חד-משמעית לטובת אחת העמדות. משמעות הדבר היא שהעמדה השנייה איננה מתקבלת.

**גישת הקונפליקט** (שניות): המחזיקים בגישה זו מודעים למתח מתמיד הקיים במציאות בין ערכים ועמדות, וטוענים שלעתים אין אפשרות להכריע ביניהם, לפעמים לא רצוי להכריע ביניהם בשל חשיבות כל אחד מהערכים, ולפעמים נדרשים

<sup>14</sup> ראו גם: אוקי מרושק-קלארמן (2014) בשביל הדיאלוג – התמודדות חינוכית עם תופעת הגזענות, מדרשת אדם.

<sup>15</sup> אדר כהן (2015), שניים יחדו - מורה דרך לחינוך יהודי דמוקרטי, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

להכרעה על פי עקרון המידתיות, בהתאם לאירוע ולהקשר. כל זה בשונה מגישת הסתירה, שבה יש שאיפה לקבל הכרעה ברורה ועקבית.

**הגישה הדיאלקטית** (המורכבת): המחזיקים בגישה זו מודעים למתח מתמיד הקיים במציאות בין ערכים ועמדות, וסבורים שהמתח בין הערכים אמנם יוצר קושי אך עשוי להיות פתח ללמידה, להצפה של מורכבות ולהפריה הדדית. התומכים בגישה זו אינם מצפים להכרעה בסוגיות, אלא דוגלים בקיום שתי העמדות במקביל.

**גישת ההלימה** (הרמוניה): המחזיקים בגישה זו מודעים למתח מתמיד הקיים במציאות בין ערכים ועמדות, אולם טוענים כי כדי לפתור את המתחים יש לטשטש את ההבדלים ולהתמקד במאחד ובמשותף שבין העמדות.

לכל אחת מהגישות יש יתרונות וחסרונות, ועל המורה הדין עם כיתתו בסוגיות שנויות במחלוקת להיות מודע להן.

### **כיצד מנהלים דיון בכיתה?<sup>16</sup>**

כדי לעודד את התלמידים לעסוק בנושאים שנויים במחלוקת באווירה של קבלה, כבוד, חוסר שיפוטיות וסובלנות, מומלץ לקיים את הדיונים לפי העקרונות הבאים:

#### **שלב א: הצגת המחלוקת**

##### **הוראה כללית:**

התלמידים יקשיבו להצגת עמדות חבריהם, ולא יתפרצו לדבריהם עם הערות ושאלות עד לסיום הצגת הדברים.

<sup>16</sup> על פי קורס שהתקיים במט"ח (תשע"ז-תשע"ח), "בכיתה שלי פותרים סכסוכים בדרכי שלום", בהנחיית אינסאף שוואנה ודנה שטרקמן.

### לתלמידים המציגים את עמדתם במחלוקת :

- תלמיד שרוצה להשתתף בדיון יציג את עמדתו / טענתו בנושא באופן ברור, וינמק אותה באמצעות שני נימוקים / טיעונים המתבססים על מושגים מתחום האזרחות.
- התלמיד ישכלל את טענתו תוך התעמתות עם נימוקי הדעה המנוגדת.

### לתלמידים בכיתה :

שאר התלמידים יביעו את דעתם בשאלה האם חבריהם הציגו את עמדתם באופן ברור ומשכנע. אם לא הבינו יבקשו מהמציגים להסביר שוב, אולי באמצעות נימוקים אחרים.

### שלב ב: דרכים לגשר על המחלוקת וניסיון למצוא פתרון<sup>17</sup>

#### זיהוי ומיקוד נושאי המחלוקת:

על התלמידים להמשיג ולמפות את נקודות המחלוקת בוויכוח: האם המחלוקת שייכת לתחום החברתי-כלכלי או לתחום התרבותי, ולציין אילו מושגים עולים בה.

**חילוץ ערכים / עקרונות משותפים במחלוקת לדוגמה:** ערכים אוניברסאליים משותפים, כמו: הכרה בהיותנו ברואים בצלם אלוקים, סובלניים, או בעלי שאיפה לחיים משותפים במדינה.

לדוגמה: ערכים פרטיקולאריים משותפים כמו: זהות לאומית, ערכים תרבותיים.

<sup>17</sup> על אופן כתיבת טיעון, ראו בספר הלימוד בעמ' 107; על ניתוח טקסט טיעוני, ראו בספר הלימוד בעמ' 496.

הציפייה היא שמציאת ערכים משותפים תקל על קבלה של פתרון המחלוקת.

### **דוגמה לגישור בנושא פתיחת מרכולים בשבת**

#### **שלב ראשון: הצגת המפריד והמשותף**

לאחר שכל צד בוויכוח יציג את טיעונו, התלמידים המציגים יצינו הן את העקרונות והן הערכים המשותפים בוויכוח.

לדוגמה: התלמידים המתווכחים יגלו כי לשני הצדדים חשוב **צביונה היהודי-התרבותי של השבת**.

#### **שלב שני: העלאת הצעות לפתרון**

- פתיחת מרכולים בשבת באזורים תעשייתיים הרחוקים ממקומות מגורים;
- פתיחת מרכולים בשבת באזורים שבהם מרבית האוכלוסייה אינה יהודית;
- פתיחת מרכולים בשבת באזורי מגורים באופן מבוקר ולא באופן גורף.

### **דרך נוספת לניהול מחלוקות בכיתה: תוכנית 'שיח ושיג' (הדיבייט)**

הדיבייט יוצא מנקודת הנחה כי לכל מטבע יש שני צדדים, וכי הדרך הטובה ביותר להבין את מהותו של כל נושא היא דיון בהיבטיו השונים. הדיבייט מבוסס על נאומים המייצגים שתי עמדות מנוגדות ביחס לסוגיה הנדונה. כל אחד מהנאומים הללו אמור להיות מושתת על טיעונים מובנים ועל הפרכות של טיעוני הצד היריב. כדי להעביר מסר בצורה נכונה, יעילה ואפקטיבית, יש לשים לב לתוכן הנאמר ולאופן שבו הוא נאמר. כמו כן, צריך לדעת מה לומר ומתי לומר, להבין למי

אומרים ואיך לומר זאת בצורה הנכונה. בדיבייט נעשה שימוש באסטרטגיות חשיבה ובמיומנויות חשיבה מסדר גבוה (כגון: ניסוח טיעונים, שאילת שאלות, חשיבה ביקורתית, הבחנה בין עובדות לעמדות, הערכה, קבלת החלטות ועוד).

המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך פיתחה תוכנית להקניית מיומנויות לניהול דיבייט.<sup>18</sup>

תוכנית 'שיח ושיג' מעניקה לתלמיד כלי לפיתוח יכולת הרטוריקה האישית שלו. באמצעותה, התלמידים יכולים לשפר באופן משמעותי את כושר השכנוע שלהם ואת אופן עמידתם מול קהל. זאת ועוד: בתוכנית ניתן דגש גם לפן החברתי – כל עמדה מיוצגת על ידי קבוצה ולא על ידי יחידים.

**כיצד מתנהל הדיבייט?** לכל קבוצה פרק זמן קצוב לנאום, לרוב עד 15 דקות, המתחלקות בין שלושה נואמים. הנאומים מושמעים לסירוגין על ידי חברי שתי הקבוצות. במסגרת זמן זו, על קבוצה אחת לשכנע את הקהל והשופטים לתמוך או להתנגד להצעה מסוימת. תפקיד נציגי הקבוצה היריבה הוא להציג טיעונים נגדיים ולהפריך את טיעוני היריב.

### הוראות כלליות לדיבור בפני ציבור

#### פתיחה

אחד ההיבטים המשמעותיים ביותר בהעברת המסר בדיבור בציבור הוא הבהירות, שכן, אם הקהל לא מבין אותנו, כל מסר שנרצה להעביר יתפספס. לכן, חשוב מאוד לסדר ולארגן את הדיבור שלנו באופן שיהיה מובן לקהל ושימשוך וירתום אותו למסר שלנו.

<sup>18</sup> המזכירות הפדגוגית, אגף א', משרד החינוך.

## מבנה הנאום

המבנה המוצע הוא פשוט ללימוד ולביצוע, והשתמשו בו, בין היתר, הנואמים הגדולים של התקופה שלנו ושל תקופות קודמות. הוא נקרא לעתים 'עקרון השלוש' בהיותו מכיל שלושה חלקים בסיסיים: פתיח, גוף, סיכום וסיום.

**הפתיח** הוא חלק משמעותי בדיבור, כיוון שבדקות הראשונות הקהל – ובמקרה שלנו התלמידים בכיתה – מפתח את הרושם הראשוני מהדובר ומתוכן ההרצאה. כדי לשמור על עניין בקרב הקהל יש להתייחס לשני רבדים:

- **ברמת התוכן**, אפשר להדגיש את הרלוונטיות של הדיבור לקהל (למה הנושא חשוב?), לספר על דוגמה מתוך הניסיון האישי של הדובר, או להציג נתונים מעוררי עניין.
- **ברמה המתודית**, אפשר לפתוח בהיגד לא גמור, ולבקש מהקהל להשלימו, להציג את הנושא בצורה מוקצנת שתעורר עניין, או להביא אירוע מתוך חיי הכיתה או בית הספר.

במקרים שבהם חשוב שהנושא ותתי-נושא הדיבור יהיו ברורים, חשוב להציגם באופן מפורש ובסדר שבהם יוצגו בדיבור (לדוגמה: "הנושאים עליהם אדבר היום הם א, ב ו-ג").

**גוף הדיבור** הוא החלק המרכזי של הדיבור. בחלק זה יש להרחיב ולנמק (ראו מיומנות הנמקה למטה) את המסר המרכזי של הטענה. חשוב לשמור על קשר ישיר למסר המקורי על ידי מבנה ברור, ולהסביר לקהל את המסר. לדוגמה: "אציג שלושה מקרים, ואסביר כיצד הם מוכיחים את הטענה שלי" או: "על מנת לבסס את החשיבות של עקרון שלטון החוק ארחיב על שני המובנים של שלטון החוק, ולאחר מכן אראה מהן הסכנות הצפויות לחברה מהפרת החוק".



**סיכום וסיום** חשובים לא פחות מהפתיחה. במעט הזמן המוקדש לסיום ולסיכום ההרצאה יש להגיע למצב שבו המאזינים מלאי עניין. אפשר לעשות זאת על ידי הדגשת המסקנות והלקחים מההרצאה, חזרה על פרטים חשובים, הבלטת המסר של ההרצאה והגדרת יישום מעשי למידע שהוצג בה. בסיכום של ההרצאה אנו נסכם את המסרים, ובסיומה נביא סיומת מעניינת ו/או מרגשת על מנת ליצור תחושת קשר לנאמר כך שיישמר בזיכרון השומעים.

### **מיומנות הנמקה, הסבר והמחשה**

בכל הזדמנות של דיבור בציבור או בכיתה, נדרש הדובר להעביר מסר כלשהו בהתאם לדרישות המשימה או למטרת הדיבור שנקבעה מראש, בין אם על ידי הדובר או מתוך המשימה. המסר צריך להיות חד-משמעי וברור, והוא יכול להיות גלוי או להשתמע מתוך הדברים. המסר יתאים לדרישות המשימה או למטרה שנקבעה מראש, וכן לקהל ולאופי הדובר.

### **המסר יבוסס ע"י הנמקה וביסוסה או ע"י פירוט, תוך הקפדה על מספר מאפיינים :**

- בתוכן הדברים לא ימצאו סתירות או אמירות מנוגדות, והוא יהיה מבוסס על מידע מהימן ותקף.
- יש להבחין בין עיקר לטפל – הצגת הרעיונות הרלוונטיים לנושא המדובר, ללא חזרה על רעיונות אלא לשם הדגשתם באופן מובנה.
- הרעיונות יהיו רלוונטיים לדרישות המטלה או למטרת הדיבור.
- הדיבור ייעשה בצורה דיאלוגית (גם אם מדובר במונולוג), כלומר, הדובר מביא בחשבון את הנמען, את תרבותו, את השקפותיו, את דעותיו וכו'.
- בדבריו של הדובר יישמר רצף הגיוני, כך שלא יחזור על הנאמר, וידבר באופן ברור ומסודר.

להעברת מסר באופן מנומק ישנם שני מאפיינים עיקריים:

### הסבר

מטרתה של ההנמקה היא להסביר באופן מלא יותר את הרעיון של הדובר לקהל, בין אם הרעיון הוא מסירת מידע, תיאור, שכנוע, הצגת תהליך, הדרכה או כל מטרה אחרת. ההסבר מפרט את הסיבות של הדובר לכך שיש להסכים איתו או לפעול כפי שהוא מציע.

הסבר טוב מספק עבור המסר סיבות שונות בעלות עומק מסוים, וגם מקשר את הסיבות הללו לנושא הכללי ולמטרת הדיבור. חשוב לוודא כי הסיבות בהסבר ועומק פירוטן מתאימים לקהל, לנושא ולסיטואציה.

### שימוש בהסבר

על מנת להסביר נושא לעומק, יש ליצור בעזרת שאלות העזר 'רצף מנמק' או 'שרשרת מנמקת'. אלו נעשים על ידי הצהרה אשר פותחת את ההסבר, ושאלת שאלת עזר אודותיה. על התשובה לשאלה זו מוצגת שאלת עזר נוספת, וכך הלאה. הנימוק מסתיים כאשר התשובה הינה מובנת מאליה לכל השומעים, או כאשר מגיעים להנחת יסוד אשר מקובלת על כל השומעים. כאשר מציגים את ההסבר, מעלים אך ורק את התשובות לשאלות, אך לא את השאלות עצמן.

בפיתוח ההנמקה / הפירוט, ניתן להיעזר בשאלות עזר, הן לפני תחילת הכנת הדיבור בציבור (תכנון דיבור) והן על התוכן עצמו, על מנת לוודא כי הוא מבוסס ומפורט דיו. המטרה של ההנמקה היא להסביר באופן מלא יותר את הרעיון של הדובר לקהל, בין אם ברצונו להסביר, לשכנע, לתאר, או כל מטרה אחרת.

שאלות עזר נפוצות הינן: מדוע/למה? אז מה? כיצד/איך? מה? כיצד זה מתקשר?

### המחשה

פירוש המושג 'המחשה' הוא להפוך משהו למוחשי, למשהו שאינו מנותק מהמציאות אלא יש לו ביסוס בעולם שאנו חיים בו. מטרת ההמחשה היא להראות לקהל כיצד דבריו של הנואם באים לידי ביטוי באופן מעשי בעולמנו. ההמחשה מסייעת לקהל להבין, ומשמשת מעין 'הפלת אסימון' בהיותה מאפשרת לקהל לראות באופן מוחשי למה התכוון הדובר, במקרה שההסבר לא היה מובן דיו. המחשה יכולה להיות מחקר, נתון, דוגמה, אנלוגיה, סיפור ועוד.

### שימוש בהמחשה

חשוב מאוד כי בעת השימוש בהמחשה יוודא הדובר כי היא רלוונטית ומתאימה למסר ולתוכן, ואת הקשר הזה יש להסביר במהלך הדיבור. יש לזכור כי לעתים מקורן של המחשות הוא בעולם המושגים והחוויות של הדובר, אך לא של הקהל, ולכן עליו להסביר את ההמחשה על מנת לגשר על פער זה. לפני ההמחשה או לאחריה יש להסביר בדיבור מהי ההמחשה, וכיצד היא מתקשרת לנושא ולהסבר.

במהלך הצגת הדברים נשלב המחשות בכל חלק אשר דורש מוחשיות, על מנת להיות מובנים יותר או משכנעים יותר. לדוגמה, נהוג להשתמש בדוגמאות (כמו זו) כדי להבהיר רעיונות שונים<sup>19</sup>.

#### **ד. הערכה כמעצבת הוראה**

הערכה היא דרך לקבלת מידע על הלמידה; ישנם שני סוגי הערכה: **הערכה מעצבת והערכה מסכמת**.

**הערכה מעצבת** מתקיימת בעת תכנון ההוראה ובמהלך הלמידה. בראשית ההוראה מטרתה לבחון את רמת הידע של התלמידים בתכנים הרלבנטיים, את יכולותיהם ברמת המיומנויות, ואת היכולות הקוגניטיביות, המטה-קוגניטיביות והחברתיות-אישיות. כל זאת, כדי להתאים את התכנים ואת השיטה הדידקטית לאוכלוסיית התלמידים הספציפית. במהלך ההוראה בודקת ההערכה את מידה השגת המטרות שהוצבו.

**מאפייניה של הערכה מעצבת**: מתמשכת כחלק מתהליך הלמידה ואינה אירוע חד-פעמי; בודקת את הידע של התלמידים, את המיומנויות שרכשו ואת היכולת שלהם ליישם את הידע שלמדו.

**הערכת מסכמת** מתקיימת בסופו של תהליך הלמידה.

**מאפייניה של הערכה מסכמת**: בדרך כלל הינה אירוע חד-פעמי, ונועדה לשם מסירת דין וחשבון או מתן ציון סופי.

<sup>19</sup> לצפייה בתחרויות דיבייט ראו <https://www.youtube.com/watch?v=fAwDdCXGz8Q>

## כלי הערכה : מבחן או מטלת ביצוע

### מבחן

מבחן עשוי להיות כלי הערכה מעצבת כאשר הוא מתקיים בשלב של טרום ההוראה, על מנת לבדוק היכן 'עומדים' התלמידים, ומהו ידע העולם עמו הם באים. בכלי זה נעשה שימוש במהלך ההוראה, על מנת לשפר את תהליך ההוראה-למידה, והוא אף משמש כלי להערכה מסכמת עם תום ההוראה, על מנת לתת דין וחשבון, ולבחון את רמת הידע, את יכולת ההבנה, ואת המיומנויות והכישורים שרכש התלמיד במהלך הלמידה.

מבחן בודק כשרים ומיומנויות חשיבה, את מידת הבקיאות של התלמיד בתכנים, את יכולתו להבין את החומר הנלמד, את יכולתו להבין המטלות, את יכולת היישום של הנושאים שנלמדו על מקרים חדשים ואמתיים. כמו כן, נבחנות יכולותיו של התלמיד בזיהוי של עמדות, זכויות ועקרונות, וכן בניתוח אירועים, מיון נושאים, חילוץ עמדה מתוך טקסט, ביסוס עמדה על פי טקסט, יצירת אינטגרציה בין נושאים וכתובת תשובות ראויות.

המבחן אינו בודק כשירויות קוגניטיביות ומטה-קוגניטיביות ובהן : חיפוש מידע רלבנטי, מיזוג מידע, ניהול לוחות זמנים, יצירתיות, שאילת שאלות, הצגת נתונים, שיפוט, תכנון מהלך של פעולה, בחירת אסטרטגיה מתאימה, והערכת יעילותה של אסטרטגיה שנבחרה. כמו כן, אין הוא בודק כשירויות חברתיות כמו : ניהול דיון, עבודת צוות, התבוננות בסביבה, יכולת שכנוע והנהגה.

## מטלת ביצוע

מטלת הביצוע עשויה לבחון כשירויות קוגניטיביות ובהן: פתרון בעיות, חשיבה ביקורתית, חקר, שיפוט והערכה. כמו כן, בוחנת המטלה כשירויות מטה-קוגניטיביות כמו: שימוש מושכל באסטרטגיות למידה ורפלקציה, וכן מיומנויות של ניהול משאבים ובהן: חיפוש מידע, שימוש בכלי מחקר וארגון זמן. בנוסף, ניתן לבחון כשירויות חברתיות כגון: עבודת צוות, ניהול שיח ודיון, קבלה משוב ונתינתו, וכן איכויות אישיות כמו: נקיטת יוזמה, לקיחת אחריות, אמונה ביכולת האישית ועצמאות.<sup>20</sup>

בנוסף, מטלת הביצוע מאפשרת התנסות בחקר נושא המעניין את התלמיד, מכינה לחיי עבודה ולעבודת צוות, וכן מגלה כישורים ויכולות של התלמיד שלא מוצו במערכת החינוך בדרכי הערכה כמו מבחנים. כמו כן, מאפשרת מטלת הביצוע יישום מיידי של נושא שנלמד באופן תיאורטי, והפנמה שאזרחות היא מקצוע רלבנטי.

## מאפייני המטלה

**מעורבות אזרחית-חברתית** – מציבה בעיות הדורשות פתרון מעשי לתיקון ליקויים חברתיים או אזרחיים;

**אותנטית** – מציגה בעיה מהעולם האמיתי ודורשת פתרון מעשי שניתן ליישום בו;

**רלוונטית** – הנושא הנחקר הינו בעל משמעות ללומדים ואף מאתגר לאורך זמן;

**מורכבת** – מזמנת מספר פתרונות אפשריים או דרכי התמודדות שונות לבעיה הנחקרת;

<sup>20</sup> מתוך: מנוחה בירנבוים, חלופות בהערכת הישגים, תל אביב: רמות, 1977.

**אינטגרטיבית** – משלבת נושאים שונים מתחום האזרחות, ועשויה לכלול היבטים נוספים מתחומים שונים ;

המטלה מיישמת חלק ממטרות הוראה באזרחות, ובהן :

בדיקת היבטים שונים במציאות הפוליטית, החברתית והאזרחית, הערכתם ונקיטת עמדה לגביהם ;

התייחסות לעולות חברתיות ופגיעה בזכויות אדם בכלל ובזכויותיהן של קבוצות חלשות ופגיעות בפרט, וגיבוש הצעות לתיקון ;

הערכת פעילותן של רשויות השלטון (המרכזי / הרשויות המקומיות / הקהילה / בית הספר) ובחינה כיצד הן ממלאות את תפקידן ומחויבותן כלפי האזרחים והאם הן מקבלות אחריות במקרים של אי-סדרים וכישלונות הצבת דרכי התמודדות עם אי-הסכמות ועם מתחים בחברה.

## פרק חמישי: טבלה דיזקטית – כלי עזר למורה

(מטרות, סוגיות מרכזיות לדיון, מיומנויות חשיבה, המלצות לפעילות העשרה)

לפניכם טבלה דיזקטית שמרכזת, על פי פרקי הספר, את המטרות, את הסוגיות להנחיית דיונים בכיתה, את המושגים המרכזיים הנחוצים להבהרה ולהבנה של הנושאים המצויים בכל פרק, את מיומנויות החשיבה מסדר גבוה וכן המלצות להעשרה ולגיוון בהוראה.

המטרות מצויות בתחום של פיתוח כישורי חשיבה כלליים וכישורי חשיבה ייחודיים למקצוע (בתחום של ידע והבנה ובתחום הערכים).

הסוגיות נועדו להציע למורה עוגנים לניהול דיונים בשיעור.

מיומנויות החשיבה ושאלות העמ"ר נועדו לייצר למידה משמעותית ורלבנטית לתלמידים<sup>21</sup>.

כמו כן, מוצגות המלצות להעשרה של ההוראה, הכוללות הפנייה לסרטים<sup>22</sup> ולאתרים ברשת, וכן הפעלות שונות שמטרתן לעורר בתלמידים הזדהות ומעורבות רגשית עם הנושאים הנלמדים.

<sup>21</sup> בחלק של שאלות העמ"ר ומיומנויות החשיבה יש הפנייה בטבלה לספר הלימוד.

<sup>22</sup> ראו עמ' 171, תקצירים לסרטים



## טבלה מרכזת – חלק ראשון:

### מהי מדינה יהודית?

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
פרק א: הכרזת העצמאות	<p><b>כישורי חשיבה:</b> <b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- <b>יבינו</b> שזיקות גומלין בין תהליכים המתרחשים בו-זמנית יכולים לסתור אלו את אלו או להשלים אלו את אלו; לדוגמה: הערכים היהודיים והדמוקרטיים משלימים אלו את אלו, אולם לעתים גם קיים מתח ביניהם.</li> <li>- <b>יפנימו</b> שמגילת העצמאות היא מסמך מכוון, הקובע שישראל היא מדינה יהודית המחויבת לעקרונות הדמוקרטיה.</li> <li>- <b>יבינו ויפנימו</b> שבהכרזת העצמאות נקבע כי מדינת ישראל שייכת לאזרחיה</li> </ul>	<p>"עם מקים לעצמו מדינה בהכרזה" - מהן ההצדקות המצופות להקמת מדינה יהודי. - מה אמורים להיות ערכי היסוד בהכרזה על הקמת המדינה?  יהודיותה של המדינה מנוסחת במגילת העצמאות בצורה עמומה.</p>	<p>הכרזת העצמאות, הזכות להגדרה עצמית, הצדקות למדינת ישראל כמדינה יהודית, תנאים למדינה ריבונית</p>	<p>- <b>קריאה וניתוח טקסט:</b> הכרזת העצמאות</p> <p>- <b>השוואה והסקת מסקנות:</b> שני מסמכים: הכרזת העצמאות, תוכנית החלוקה של האו"ם מ-1947</p> <p>- <b>עמ"ר: כתיבה של נייר עמדה:</b> עבודה בקבוצות, ניסוח הצעה למגילת עצמאות מלווה בהנמקות.</p> <p>- <b>הערכה:</b> בדיקה והערכה: מה בין ההבטחות במגילה לבין מימושן במציאות?</p>	<p><b>צפייה ביקורתית בסרט</b> - צפייה בקלטת של מודי בראון: "<b>הכל אנשים – בן גוריון</b>"</p> <p>- ביקור בהיכל העצמאות בתל אביב.</p> <p>- <b>עבודה ברשת:</b> מאגר מקורות מגילת העצמאות באתר הכנסת.</p>

המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	מושגים מרכזיים	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מטרות מרכזיות	שם הפרק
				<p>היהודים ולאזרחיה הלא-יהודיים, וכן ליהודים שחיים מחוץ למדינה ושאינם אזרחיה.</p> <p>- <b>יפנימו</b> שישאל כמדינת לאום יהודית מחויבת למימוש זכויותיהם הטבעיות של כלל האזרחים, כולל המיעוטים האתניים-תרבותיים והלאומיים.</p> <p>- <b>יבינו</b> את חשיבות ההכרזה, המהווה, בין היתר, 'אבן יסוד' לחקיקה, לפסיקה ולפעילות רשויות השלטון במדינה.</p> <p>- <b>יזהו</b> את התנאים ההכרחיים (המרכיבים) לקיומה של מדינה ריבונית, ויבינו שיחסי הגומלין בין המרכיבים 'שלטון' ו'אוכלוסייה' מהווים ציר מרכזי לאורך פרקי הספר.</p> <p>- <b>יבינו</b> שיש פער בין האידיאולוגיה / החזון שבאים לידי ביטוי במגילת העצמאות, לבין מימושם במציאות.</p>	

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
<p><b>פרק ב:</b> <b>הרקע ההיסטורי להקמת מדינת ישראל ועקרונות היסוד שלה</b></p>	<p><b>כישורי חשיבה: ניתוח תהליך תוך חיפוש סיבתיות:</b> תהליך הקמת המדינה הוא מפגש בין שלושה מעגלים: הפנים יהודי, הפנים הערבי והבינלאומי</p> <p>- <b>יפנימו</b> שהתקיימה ריבונות יהודית בארץ ישראל בעת העתיקה, בתקופות בית ראשון ובית שני.</p> <p>- <b>יכירו</b> את המגמות הלאומיות בקרב ערביי ישראל בתקופת המנדט, ו<b>יבינו</b> שהתנהל מאבק אידיאולוגי בין שתי תנועות לאומיות על ארץ ישראל.</p> <p>- <b>יפנימו</b> שמדינת ישראל מחויבת למימוש שלושה ערכי יסוד: יהודיות, דמוקרטיה וזכויות אדם.</p>	<p>"המדינה שבדרך" או: "המאבק על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל".</p> <p>מה היו הגורמים שאפשרו את הקמת המדינה?</p> <p>- המאפיינים של המאבק הערבי מול היישוב היהודי והתנועה הציונית.</p>	<p>הצהרת בלפור, שלטון המנדט הבריטי, פלסטינים, תנועה לאומית ערבית-פלסטינית, המדינה שבדרך, החלטת האו"ם 181- תוכנית החלוקה, מוסדות היישוב: מנהלת העם, מועצת העם.</p>	<p>- <b>קריאה וניתוח של טקסט חזותי:</b> ראו מפות בפרק.</p> <p>- <b>השוואה והסקת מסקנות</b> בין המפות בנושא גבולות המדינה.</p> <p>- <b>עמ"ר</b> שאלת עמדה: מהם גבולות המדינה הרצויים בעיניכם? נמקו</p>	<p><b>צפייה בסדרה טלוויזיונית</b> "עמוד האש" – פרקים ראשון, שני ושלישי.</p> <p>- <b>קריאה של ספרות יפה:</b> נתן אלתרמן, "מגש הכסף"</p> <p>- ביקור במוזיאונים ההגנה, האצ"ל והפלמ"ח.</p>
<p><b>פרק ג:</b> <b>לאומיות ומדינות לאום</b></p>	<p><b>כישורי חשיבה:</b></p> <p>תפיסת השלם כמורכב מחלקים וראיית כל חלק כשלם העומד בפני עצמו.</p> <p><b>התלמידים:</b></p> <p>- <b>יכירו</b> את הגורמים להתפתחות הלאומיות המודרנית בכלל,</p>	<p>- <b>מה משותף ומה מבחין</b> בין הקבוצות האתניות והלאומיות במדינה?</p> <p>- <b>מה בין תיאוריה ומציאות?</b></p> <p>בתיאוריה מבחינים בין סוגי</p>	<p>קבוצה אתנית, לאום, לאומיות אתנית-תרבותית, לאומיות אזרחית, מדינת לאום אתנית- תרבותית, מדינת לאום אזרחית, מדינה דו-לאומית, מדינה רב-תרבותית, גלובליזציה.</p>	<p>- <b>השוואה והסקת מסקנות</b> בין סוגי מדינות לאום.</p> <p>- <b>השוואה</b> בין סמלי מדינות לאום וסוגי לאומיות ו<b>יישום</b> שלהם.</p>	<p>- <b>קריאה של ספרות יפה</b> - אדמונדו ד'אמצ'יס, <b>הלב</b>.</p> <p>שיר של אמיר גלבוץ: "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש שהוא עם ומתחיל ללכת".</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
	<p>ולהתפתחות הלאומיות היהודית בפרט.</p> <p>- ידעו ויבינו מהי לאומיות, וידעו להשוות בין סוגי לאומיות וסוגי מדינות לאום.</p> <p>- יבינו שבמציאות הזהות הלאומית של כל מדינה משלבת יסודות אתניים-תרבותיים עם יסודות אזרחיים, ויבינו שהשוני בזהות הלאומית של מדינות נובע מהדגש שכל אחת מהן נותנת לכל אחד מהיסודות האלה.</p> <p>- יפתחו מודעות לעובדה שאין קשר בין סוג הלאומיות במדינה לבין היותה של המדינה מדינה דמוקרטית או לא דמוקרטית.</p> <p>- יפתחו עמדה ביקורתית להשפעות הגלובליזציה על מדינת הלאום.</p>	<p>לאומיות, ובמציאות נעשה שילוב של סוגי לאומיות במדינות הלאום.</p> <p>- האם מדינת לאום אתנית-תרבותית דמוקרטית (מגינה על זכויות אזרחיה) פחות ממדינת לאום אזרחית?</p> <p>- האם הגלובליזציה מחלישה או מחזקת את מעמד מדינת הלאום? (ראו גם פרק כ"ב)</p>		<p>- שאלות עמ"ר: רלוונטיות: עמ' 48/3. מעורבות: באיזה סוג של מדינת לאום תרצו להתגורר? נמקו.</p>	<p>המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה</p> <p>- עיון בתמונות, פסלים, שירים שמבטאים רגשות והזדהות לאומית. (פסל רומלוס ורמוס, פסל החירות, תמונה של אז'ין דלקרואה, 'החירות', 1830)</p>
<p>פרק ד: הצדקות לקיומה של מדינת לאום</p>	<p>התלמידים: - יבינו את הסיבות לדיון בהצדקות לקיומה של מדינת לאום. - יכירו סוגים של הצדקות: הצדקות ליברליות, דמוקרטיות</p>	<p>- מהו תוקפה המוסרי של מדינת לאום אתנית-תרבותית?</p>	<p>הזכות להגדרה עצמית, הצדקה קולקטיבית, הצדקות ליברליות: הצדקה הנובעת מהזכות לתרבות, הצדקה הנובעת מסולידריות בין</p>	<p>- ניתוח מידע (הכולל זיהוי רכיבים ואפיון הקשרים הדומים והשוניים ביניהם) מה בין הצדקה ליברלית להצדקה דמוקרטית?</p>	<p>- קריאה של טקסטים: קריאה של הכרזות / חוקות של מדינות לאום אתניות ואיתור ההצדקות להקמתן (ספרד, בולגריה, אירלנד, הונגריה).</p>

המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	מושגים מרכזיים	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מטרות מרכזיות	שם הפרק
	<p>- קריאה וניתוח של טקסטים: הערכת מקור המידע וסוג המידע בתרגול.</p> <p>- השוואה: בין ההצדקות ממגילת העצמאות לבין ההצדקות המופיעות בפרק זה.</p> <p>- שאלות עמ"ר: רלוונטיות ומעורבות עמ' 4-3/54.</p> <p>- נקיטת עמדה: עמ' 55/6</p>	<p>אזרחים, הצדקה הנובעת מן הזכות לביטחון ומניעת רדיפות. הצדקה דמוקרטית הנובעת מעקרון הכרעת הרוב ושלטון העם</p>		<p>ולא ליברליות לקיומן של מדינות לאום אתניות-תרבותיות.</p> <p>- יפנימו את ההצדקות הליברליות-דמוקרטיות למדינת ישראל כמדינת לאום אתנית-תרבותית.</p> <p>- ידעו לזהות ולמיין סוגי הצדקות.</p>	

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
<p><b>פרק ה: המאפיינים היהודיים של המדינה, הלכה למעשה</b></p>	<p>- <b>כישורי חשיבה</b>: תפיסת השלם כמורכב מחלקים, וראיית כל חלק כשלם העומד בפני עצמו. תפיסה זו באה לידי ביטוי במאפיינים היהודיים של המדינה.</p> <p><b>התלמידים</b>:</p> <p>- <b>יכירו</b> את מאפיינייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית בהיבט הלאומי, התרבותי והדתי כפי שהם באים לידי ביטוי בחקיקה, בפסיקה, בסמלים ובמוסדות.</p> <p>- <b>יבינו</b> שהסיווג של המאפיינים אינו חד משמעי.</p> <p>- <b>יפנימו</b> שהמאפיינים מבטאים <b>הסכמה</b> בקרב רוב האזרחים היהודיים, ואינם מוסכמים על חלק מהאזרחים היהודים והערבים.</p> <p>- <b>יגלו הזדהות</b> עם היותה של ישראל מדינת לאום יהודית.</p>	<p>- חברה מעצבת את אופייה התרבותי של המדינה בהיבטים שונים (לאומי, תרבותי, דתי).</p> <p>- מאפיינייה התרבותיים של מדינה אינם בהכרח קבועים, והם תלויים בשינויים חברתיים משמעותיים.</p>	<p>דמוגרפיה, מרחב ציבורי, משפט עברי, הסדר הסטטוס קוו, דגל, סמל, המנון, רשימת החוקים והמוסדות בפרק.</p>	<p>- <b>מיון מידע</b>: עמ' 68/1</p> <p>- <b>גיבוש עמדה מנומקת</b>: עמ' 70/5</p> <p>- <b>ניתוח חומר חזותי והמשגתו</b>: עמ' 70-62</p> <p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: רלוונטיות: עמ' 69/2 ערכים: 70/5</p>	<p>- <b>משחק תפקידים</b>: בחרו באחת הקבוצות החברתיות: חרדים, דתיים-לאומיים, מסורתיים, ערבים, או דרוזים. הכינו לקבוצה סמלים של המדינה ונמקו את בחירתכם.</p> <p>- <b>עבודה בקבוצות</b>: עצבו סמלים (דגל, סמל, המנון) למדינה על פי השקפתכם.</p> <p>- <b>ספרות ומוסיקה (בינ תחומיות)</b> אסתרית בלצן, התקווה – עבר, הווה, עתיד, משרד החינוך, 2009.</p>
<p><b>פרק ו: מדינת ישראל - מדינת העם היהודי</b></p>	<p>- <b>יבינו</b> את סוגיית 'מיהו העם היהודי כיום?'</p> <p>- <b>יפנימו</b> שמדינת ישראל היא גם מדינה של היהודים שאינם חיים בה ואינם אזרחיה.</p>	<p>- מהו היחס המצוי ומהו היחס הרצוי בין מדינת ישראל לבין יהדות התפוצות?</p> <p>- גישות שונות באשר למחויבות ההדדית בין</p>	<p>מדינת העם היהודי, חוק השבות, אוכלוסיית ליבה, זרמים דתיים: אורתודוכסים, קונסרבטיבים, רפורמים, הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית.</p>	<p>- <b>הסקת מסקנות והערכתם</b>: עמ' 76.</p> <p>- <b>חקר</b> עריכת סקר והסקת מסקנות עמ' 85/2.</p>	<p>- <b>צפייה חווייתית</b> בסדרה בת שבעה פרקים של משה אלפי: "קהילות מדליקות".</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
	<p>- יעריכו את המחויבות ההדדית בין ישראל לבין יהודי התפוצות.</p> <p>- יבינו שיש מתאם בין מרכיבי הזהות של יהודי התפוצות למידת זיקתם למדינת ישראל.</p> <p>- יכירו קהילות יהודיות בתפוצות המדגימות את אופן שמירת הזהות היהודית שלהן ואת יחסן למדינת ישראל.</p> <p>- ידעו לנתח נתונים ולקבוע עמדה על בסיס נתונים אלו.</p>	<p>ישראל ליהודי התפוצות.</p>		<p>- פירוש טקסט חזותי והמשגתו עמ' 72, 74, 85.</p> <p>- אוריינות מדיה ומידע: איתור מידע ברשת: עמ' 78, 83.</p> <p>- שאלות עמ"ר: ערכים: עמ' 85/2.</p> <p>- פיתוח חשיבה ביקורתית עמ' 84.</p> <p>- שאלת חשיבה עמ' 77.</p>	
<p>פרק ז: זהותם של אזרחי ישראל</p>	<p>- יבינו שזהות אישית היא תלוית זמן, מקום, נסיבות ותפקידים.</p> <p>- יפנימו ששונות זהותית בין בני האדם היא לגיטימית וכי יש מקום לביטוי ייחודי של זהותו של כל אדם ואדם בחברה הישראלית.</p> <p>- יכירו את שלושת מרכיבי הזהות של אזרחי ישראל, ויבינו שהם קיימים אצל כל אזרח במינונים שונים על פי החלטתו.</p> <p>- יבינו שיתכנו מתחים בין מרכיבי זהות שונים.</p>	<p>זהות אישית, זהות לאומית, זהות דתית, זהות אזרחית, יסודות שיוכיים, יסודות נרכשים</p>	<p>- איך אני תופס את עצמי ואיך תופסים אותי האחרים.</p> <p>- מתח והשלמה בין מרכיבי זהות.</p>	<p>- קריאה, ניתוח והסקת מסקנות של תרשימים עמ' 89, 90, 91.</p> <p>- גיבוש עמדה על סמך עובדות עמ' 88.</p> <p>- שאלות עמ"ר: מעורבות: מטלה עמ' 88/ג, עמ' 92/1 (ג)</p>	<p>- עיון בטקסט ספרותי עמ' 92/2.</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
<p><b>פרק ח:</b> <b>זהויות דתיות וחילוניות בחברה הישראלית היהודית</b></p>	<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- יכירו וישוו את הקבוצות השונות (החרדים, הדתיים, המסורתיים והחילוניים) לפי התבחינים הבאים: שמירה על מצוות ההלכה, מידת הפתיחות כלפי קבוצות אחרות, היחס לתרבות המערבית והיחס למדינה.</p> <p>- יבינו כי הציבור היהודי פרוס על רצף דתי-חילוני, וכי הקבוצות בחברה היהודית אינן סגורות, הגבולות בין הקבוצות אינם חדים, ולעתים ניתן למצוא דמיון בין מאפיינים של תת-קבוצה מסוימת לבין מאפיינים של קבוצה אחרת.</p> <p>- יפנימו את ערך הפלורליזם התרבותי-דתי במדינה, ויעניקו לגיטימציה לביטוי של כל קבוצה ייחודית.</p>	<p><b>תפיסת השלם-המורכב מחלקים.</b> החברה היהודית (השלם) מורכבת מקבוצות שונות, ויש לראות כל קבוצה (חלק) כשלם העומד בפני עצמו.</p>	<p>חרדים, דתיים, מסורתיים, חילוניים</p>	<p>- הבחנה בין רצף לדיכוטומיה בקבוצות השונות בחברה הישראלית (ראו אשר כהן, "משהו מטושטש מתחיל", בספר הלימוד, עמ' 493)</p> <p>- השוואה בין הקבוצות הדתיות והסקת מסקנות.</p> <p>- שאלת עמ"ר:</p> <p>ערכים: עמ' 99. בקטע "להיות חילוני", שאלה שנייה.</p>	<p><b>המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה</b></p> <p>- צפייה בסדרות הטלוויזיה: 'שטיסל', 'סרוגים'</p> <p>- קריאה בספרות יפה: סביון ליברכט, תפוחים מן המדבר</p>
<p><b>פרק ט:</b> <b>הערבים הדרוזים והצרקסים בחברה הישראלית</b></p>	<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- יכירו את מגוון הקבוצות הלא יהודיות בהיבט הדמוגרפי, הלאומי והדתי.</p> <p>- תאוריה ומציאות: יבדקו מה בין ההבטחות למיעוטים במגילת העצמאות לבין</p>	<p>- המשותף והמבחין בין הקבוצות האתניות והלאומיות במדינת ישראל.</p> <p>- הלגיטימציה לשונות הקבוצות בתחום הפולחן הדתי, המעמד האישי והתרבותי-חינוכי.</p>	<p>מיעוט, מיעוט מולדת, מיעוט מהגר, מיעוט לאומי, ערבים, ארמנים, מוסלמים, נוצרים, דרוזים, צ'רקסים, בדואים.</p>	<p><b>-מיומנות טיעון:</b> נקיטת עמדה המבוססת על בניית טענה ונימוקים המבססים אותה. עמ' 107.</p> <p><b>-שאלת עמ"ר:</b> מעורבות:</p>	<p>- צפייה בסרט התיעודי "איסתיקללי", 2002.</p> <p>לסרטים נוספים: ראו במד"ל זה ברשימת הסרטים, עמ' 191-195.</p>



שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר: ערכים מעורבות רלוונטיות	המלצות לגיוון / העשרה של ההוראה
	<p>מימושן במציאות.</p> <p><b>י-בינו</b> ישראל כמדינת לאום יהודית מחויבת למימוש זכויותיהם הטבעיות של המיעוטים הלאומיים שלה, ומחויבות זו באה לידי ביטוי בהכרזת העצמאות, בחקיקה ובפסיקה.</p> <p><b>י-פנימו</b> את המחויבות למימוש זכויותיהם הטבעיות של המיעוטים האתניים, התרבותיים והלאומיים.</p> <p><b>י-שוו</b> את יחסה של המדינה והקבוצות: הערבים והדרוזים לשירות צבאי ולאומי</p>			<p>עמ' 106.</p> <p><b>י-כולת המשגה על בסיס חומר חזותי, ופירוש טקסט חזותי על בסיס המשגה, עמ' 101, 102, 106</b></p>	

## טבלה מרכזת – חלק שני:

### מהי דמוקרטיה?

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
פרק י: <b>הדמוקרטיה המדינה רעיון</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- יבינו את התפיסות השונות המסבירות את המניעים של בני אדם לכוון לעצמם מסגרת מדינית.</li> <li>- יבינו את ערך האדם על פי התפיסות ההומניסטיות, הליברלית והדמוקרטית, ויעמדו על השווה והשונה ביניהן.</li> <li>- יפנימו את ערכי היסוד של הדמוקרטיה הליברלית: חירות ושוויון, ויבינו את המתח המתקיים ביניהם.</li> <li>- יבינו שלדמוקרטיה שני מובנים: כצורת ממשל וכהשקפת עולם, ושניהם חיוניים לקיומו של משטר דמוקרטי-ליברלי.</li> <li>- יפנימו שכל עקרון דמוקרטי הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק לקיומה של דמוקרטיה, ולצדו צריכים להתקיים עקרונות דמוקרטיים נוספים.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- מדוע בני אדם מוכנים לותר על חלק מזכויותיהם לטובת קבלת מרות של שלטון?</li> <li>- חירות ושוויון הם ערכים מוחלטים, אך במציאות מתקיים ביניהם מתח מתמיד.</li> <li>- האם דמוקרטיה כצורת ממשל היא תנאי הכרחי אך לא מספיק?</li> </ul>	<p>אמנה חברתית, דמוקרטיה, ליברליזם, חירות, שוויון, דמוקרטיה כצורת ממשל (במובן הצר), דמוקרטיה כהשקפת עולם (במובן הרחב), הומניזם.</p>	<p>- השוואה והסקת מסקנות: בין התפיסות השונות של הוגי האמנה החברתית.</p> <p>- מיון: הגדרות שונות לדמוקרטיה, עמ' 125.</p> <p>- ניתוח טקסטים: עמ' 121, 124, 126.</p> <p>- שאלת עמ"ר: ערכים ומעורבות -שאלת עמדה: רולס, עמ' 121, 124.</p>	<p>- עיון במקורות של הדתות המונותאיסטיות על תפיסת האדם, מהות האדם ונכונותו לקבל את מרות השלטון.</p> <p>- שלמה אבינרי, <b>רשות הרבים</b> - שיחות על מחשבה מדינית, ספריית הפועלים, 1969.</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדין בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
<p><b>פרק יא: תפיסות דמוקרטיות ליברליות: האינדיבידואליזם, הרפובליקניזם והרבות-תרבותיות.</b></p>	<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- יכירו ויבינו את שלוש התפיסות הדמוקרטיות-ליברליות, ויעמדו על השווה ועל השונה ביניהן על פי התבחינים שבספר.</p> <p>- יטמיעו שכל אחת מהתפיסות הדמוקרטיות-ליברליות היא לגיטימית.</p> <p>- יבינו שמדובר בתפיסות תיאורטיות שאינן ממומשות במלואן באף מדינה.</p> <p>- יבינו שכל מדינה קובעת את התפיסה הדמוקרטית-ליברלית המתאימה לה, בהתאם למערכת הערכים המרכזית של החברה.</p>	<p>- מהי הדרך הראויה למימוש טובתו של האדם במדינה דמוקרטית?</p> <p>- כיצד נקבע אופיו של המרחב הציבורי כאשר כל קבוצה רוצה לעצב את אפיו על פי ערכיה והשקפותיה?</p>	<p>דמוקרטיה ליברלית-אינדיבידואלית, דמוקרטיה ליברלית-רפובליקנית, דמוקרטיה ליברלית רב-תרבותית, מרחב ציבורי</p>	<p>- קריאת טקסט וזיהוי עמדתו של הכותב: עמ' 128, 131, 133.</p> <p>- מיון, השוואה והסקת מסקנות: השוואה בין שלוש התפיסות.</p> <p>- שאלות עמ"ר: עמ' 135.</p> <p>- הבעת עמדה מנומקת על פי אחת התפיסות: בחירה של סוגיה רלבנטית שנויה במחלוקת, לדוגמה: גיוס חרדים וערבים, מסחר בשבת.</p>	<p>עבודה בקבוצות – שיטת הג'יקסו: הוראת התפיסות השונות בסוגיות פוליטיות, חברתיות- כלכליות.</p>
<p><b>פרק יב: עקרון שלטון העם ובחירות חלק ראשון: עקרון שלטון העם</b></p>	<p><b>מטרה כללית:</b></p> <p>- יבינו שהאזרחים הם הריבון והם מקור הסמכות לשלטון.</p> <p><b>מטרות חלק ראשון:</b></p> <p>- יבינו ששלטון העם בא לידי ביטוי באמצעות 'דמוקרטיה ישירה' ו'דמוקרטיה עקיפה' / ייצוגית.</p> <p>- יבינו מדוע רוב המדינות הדמוקרטיות הן דמוקרטיות ייצוגיות.</p> <p>- יבינו שמשאל עם</p>	<p>- על פי עקרון שלטון העם (כלל האזרחים) העם הוא השולט.</p> <p>האם העם באמת שולט?</p> <p>- מהם הערכים / העקרונות שעל פיהם חברה מחליטה על שיטת הממשל המתאימה לה?</p>	<p>עם – כלל האזרחים, ריבונות העם, דמוקרטיה ישירה, דמוקרטיה עקיפה / ייצוגית, משאל עם, ממשל פרלמנטרי, ממשל נשיאותי, ממשל מעורב, השתתפות אזרחית</p>	<p>- השוואה והסקת מסקנות: סוגי דמוקרטיות (ייצוגית וישירה), שיטות ממשל.</p> <p>- חשיבה ביקורתית, קביעת עמדה בנושאים: משאל עם, שיטות ממשל ושיטות בחירות.</p> <p>- שאלות עמ"ר: שאלת חשיבה: עמ' 144, עמ' 145. מטלה רלוונטית: עמ' 145.</p>	<p>אזרחות פעילה: קיום מערכת בחירות בית-ספרית למועצת התלמידים, לאחר החלטה על שיטת הבחירות המתאימה לבית הספר.</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדין בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	<p>הוא ביטוי לדמוקרטיה ישירה בדמוקרטיה ייצוגית.</p> <p>- <b>יכירו</b> ביטויים של שיטות ממשל דמוקרטיות, וישוו ביניהם.</p> <p>- <b>יפנימו</b> שהשתתפות פעילה של האזרחים בשלטון היא מהותית לעצם קיום המשטר הדמוקרטי והיא מתקיימת בדרכים שונות.</p>				
<b>חלק שני: בחירות דמוקרטיות</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- <b>יכירו</b> שיטות בחירות ויעמדו על נקודות הדמיון ועל נקודות השוני ביניהם.</p> <p>- <b>יבינו</b> שכל חברה בוחרת את שיטת הבחירות המתאימה לה.</p> <p>- <b>יעריכו</b> את היתרונות והחסרונות של כל שיטה.</p>	- מהם הערכים / העקרונות שעל פיהם חברה מחליטה על שיטת בחירות המתאימה לה?	בחירות, שיטת בחירות יחסית, ארצית, רשימתית; שיטת בחירות רובית, אישית, אזורית; שיטות בחירות מעורבות.	<b>השוואה והסקת מסקנות:</b> שיטות בחירות	
<b>פרק יג: עקרון הכרעת רוב</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- <b>יבינו</b> את ההצדקות לעקרון הכרעת רוב.</p> <p>- <b>יבינו</b> שיש תנאים הכרחיים למימוש עקרון הכרעת הרוב.</p> <p>- <b>יכירו ויבינו</b> שישנן דרכים נוספות לקבלת החלטות במדינה דמוקרטית.</p> <p>- <b>ישוו</b> בין הדרכים השונות</p>	- אילו ערכים / עקרונות באים לידי ביטוי בדרכים השונות לקבלת הכרעות? (גורל, מומחיות, סמכות דתית)	הכרעת הרוב, עריצות הרוב, רוב רגיל, רוב מוחלט, רוב מיוחס, רוב מיוחד, הסדריות, פשרה.	- <b>פיתוח יכולת המשגה על פי טקסט חזותי:</b> תרשימים בעמ' 152, 153.	- <b>צפייה מודרכת בסרט</b> 'הנחשולי' - עמ' 155, שאלה 2.
		- האם יש משמעות לכמות מספרית בקבלת החלטות?		- <b>השוואה והסקת מסקנות:</b> עמ' 155 שאלה 1.	
		- האם ובאילו נסיבות חייב המיעוט לציית להכרעת הרוב?		- <b>קריאה וניתוח טקסטים:</b> עמ' 151, 154, 156/3.	

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	לקבלת החלטות ויעריכו באילו נושאים עדיף להשתמש באחת הדרכים.  - יכירו שעקרון הכרעת הרוב מצוי בדתות המונותאיסטיות.			- שאלת עמ"ר: שאלת חשיבה עמ' 151. עמ' 152, 156 שאלה 4.	
<b>פרק יד: סובלנות, פלורליזם והסכמיות (מבוא)</b>	<b>התלמידים:</b> - יבינו ויפנימו ששלושת הערכים / עקרונות הינם ביטוי לדמוקרטיה כהשקפת עולם (המובן הרחב).  - יבינו ויפנימו שהעקרונות הללו הינם ערכים המשפיעים על היחסים בין בני אדם והקבוצות במדינה, וגם מתווים דרך להתנהלותו של השלטון.  - יפנימו שערכים אלו מאפשרים את הגיוון והשונות ההכרחיים לקיומה של חברה דמוקרטית וליציבותה של חברה ומדינה.  - יבינו ששלושת הערכים / עקרונות הינם ביטוי לתרבות פוליטית-דמוקרטית.	- שלושת הערכים / העקרונות משלימים זה את זה ולעתים נמצאים במתח. מהם הביטויים למתח ולהשלמה?  - סובלנות, פלורליזם והסכמיות מאפשרים את היחד ולחודי של החברה במדינה – דונו בכך.	סובלנות, פלורליזם, הסכמיות, הסדר, הסכמה רחבה.	- ניתוח טקסטים חזותיים ופיתוח יכולת המשגה: ע' 159-164.	- ספרות יפה: הנס כריסטיאן אנדרסון, הברווזון המכוער. לאה גולדברג, דירה להשכיר.  - צפייה בסרט, 'בלאבלוק', עמ' 163.
<b>הערך 'סובלנות'</b>	<b>התלמידים:</b> - יפנימו שמשמעות הערך 'סובלנות' היא התייחסות כל אדם	- האם יש לנהוג בסובלנות כלפי אנשים וקבוצות שאינם סובלניים, ואינם נותנים לגיטימציה לפלורליזם ולהסכמיות?			

המלצות לגיוון העשרה של ההוראה	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	מושגים מרכזיים	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מטרות מרכזיות	שם הפרק
				<p>בכבוד לשונה ממנו בהיבטים שונים.</p> <p>- <b>יכירו ויבינו</b> את ההיבטים השונים למימוש ערך זה.</p> <p>- <b>ידעו</b> שהסובלנות מבטאת ערכים דמוקרטיים, והיא תנאי למימוש זכויות.</p> <p>- <b>יבינו</b> מהם גבולות הסובלנות, וישוו צורות שונות של התמודדות עם גילויי אי סובלנות במדינות שונות.</p>	
	<p>- <b>השוואה והסקת מסקנות:</b> מה בין סובלנות לפלורליזם? עמ' 163.</p>			<p><b>התלמידים:</b></p> <p>- <b>יפנימו</b> שפלורליזם משמעו הכרה בזכות קיומן של קבוצות שונות, וכי זכותה של כל קבוצה לפעול בהתאם להשקפת עולמה.</p> <p>- <b>יכירו</b> ביטויים שונים שבהם מתממש עקרון הפלורליזם בחברה דמוקרטית.</p> <p>- <b>יבינו</b> שמימוש עקרון הפלורליזם אינו מוחלט, שכן הוא מתנגש עם ערכים, עקרונות ויעדים אחרים של המדינה.</p> <p>- <b>יעמדו</b> על הדומה ועל השונה בין הערכים 'סובלנות' ו'פלורליזם'.</p>	<p><b>הערך 'פלורליזם'</b></p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
<b>הערך 'הסכמיות'</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- יבינו שהמובן של הסכמיות הוא הסכמה רחבה של החברה ורשויות השלטון במדינה על כללי המשחק ועל נושאים מהותיים.</li> <li>- יפנימו את חשיבות הערך 'הסכמיות' ליציבותה של חברה ומדינה.</li> <li>- יבינו שההסכמיות באה לידי ביטוי ברמות שונות.</li> <li>- יבינו שיש ביהדות ביטויים לפלורליזם ולהסכמיות.</li> </ul>			<p>- <b>יישום:</b> מטלה עמ' 162, עמ' 166/2, עמ' 166/1.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> נקיטת עמדה: עמ' 167/3, עמ' 167/5.</p>	
<p><b>פרק טו: עקרונות זכויות האדם והאזרח</b></p> <p><b>חלק ראשון: הזכויות הטבעיות של האדם והאזרח</b></p>	<p><b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- יכירו את רעיון זכויות האדם והאזרח, ויבינו שהוא ביטוי לדמוקרטיה ליברלית, המעמידה את האדם במרכז.</li> <li>- יבינו שהמושג 'זכויות' מתייחס לשני מובנים: 'זכות' ו'חירות'.</li> <li>- יפנימו את שש הזכויות הטבעיות / הבסיסיות / היסודיות של כל אדם.</li> <li>- יפנימו שלכל אדם, בהיותו אזרח, יש זכויות אזרח / פוליטיות.</li> </ul>	<p>- רעיון זכויות האדם בדמוקרטיה ליברלית מעמיד את האדם במרכז, בשונה ממשטרים אחרים (ראו גם פרק כג: אתגרי הדמוקרטיה).</p>	<p>זכויות אדם ואזרח, זכויות טבעיות / בסיסיות, זכות שהיא 'זכות' וזכות שהיא 'חובה', הבחנה, העדפה מתקנת, אפליה, זכויות הילד, זכויות אזרח / פוליטיות, איזון ושקלול.</p>	<p>- <b>מיון:</b> זכויות, עמ' 172.</p> <p>- <b>בניית טיעון</b> בנושא העדפה מתקנת, עמ' 181.</p> <p>- <b>קריאה וניתוח של טקסטים:</b> חקיקה, פסיקה, הגות.</p> <p>- <b>יישום:</b> עמ' 187 / 3-1.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> שאלת חשיבה. עמ' 169, ע' 172, עמ' 174 / שאלת מעורבות ועמדה. עמ' 182,</p>	<p>- <b>צפייה ביקורתית בסרטים:</b> 'מסיסיפי בוערת', 'בשם האב'.</p> <p>- <b>הפעלות ומשחקים</b> בנושא זכויות האדם: אוקי מרושק-קלארמן וסאבר ראבי, <b>אין דמוקרטיה אחת</b> (הוצאת מדרשת אדם, יוני 2005, עברית, ערבית)</p> <p>- <b>עבודה בקבוצות:</b> שיטת הגייקסו (ראו הבהרות במד"ל)</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
				עמ' 188/4. עמ' 194, שאלה. רלבנטיות. עמ' 200/2.	
<b>חלק שלישי: התנגשויות בין זכויות</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- יבינו שמימוש זכויות האדם והאזרח נמצא במתח מתמיד עם מימוש זכויות אדם ואזרח אחרות, ועם יעדים, השקפות עולם ואינטרסים של הפרט, החברה והמדינה.</li> <li>- יבינו שיש דרכים שונות להתמודדות עם מתחים והתנגשויות בין זכויות.</li> <li>- יפתחו מודעות להכרה בזכות קיומן של זכויות / ערכים / אינטרסים שמצויים במתח.</li> <li>- יפתחו מודעות לצורך בשקלול ואיזון במקרים של מתח והתנגשויות בין זכויות.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- זכויות האדם והאזרח הן מוחלטות ברמת הרעיון אולם במציאות מימושן מתקיים באופן יחסי.</li> <li>- אמות המידה למימוש הזכויות אינן קבועות והן תלויות אירוע, מקום וזמן.</li> </ul>	שקלול ואיזון	<p><b>מיומנויות המאה ה-21</b></p> <p><b>איתור מידע ברשת והנמקתו: עמ' 192.</b></p>	
<b>חלק רביעי: זכויות חברתיות</b>	<p><b>התלמידים:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- יפנימו את רעיון הזכויות החברתיות כנובע מערך כבוד האדם.</li> <li>- יבינו שמרבית המדינות הדמוקרטיות מעניקות זכויות</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- האם מדינה דמוקרטית מחויבת לממש את כל הזכויות החברתיות?</li> </ul>	זכויות חברתיות	<p><b>מיומנויות המאה ה-21,</b></p> <p><b>איתור מידע ברשת והנמקתו: עמ' 198.</b></p>	<p><b>צפייה בסרטים:</b></p> <p>(ראו הפניות במד"ל)</p>



שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	<p>חברתיות, והשוניות בין המדינות מתבטאת בהיקף הזכויות המוענקות וברמתן.</p> <p>- <b>יבינו</b> שזכויות חברתיות הן במשמעות של 'זכות' (טבלת הופלד).</p>				
<b>פרק טז: זכויות קבוצתיות</b>	<p>- <b>יכירו ויבינו</b> מהן 'זכויות קבוצתיות' ואת ההבדל בין לבין 'זכויות אדם ואזרח'.</p> <p>- <b>יבינו</b> שזכויות קבוצתיות מוענקות על ידי מדינות, ויש ויכוח באשר להכרה ולהיקף מימושן.</p> <p>- <b>יכירו</b> את הזכויות הקבוצתיות הממומשות בישראל</p> <p>- <b>יפנימו</b> שמימוש זכויות קבוצתיות מבטא יחס של סובלנות לשונה.</p>	<p>- האם מימוש זכויות קבוצתיות הוא תנאי למדינה דמוקרטית? (היעזרו בפרק 'לאום ומדינות לאום' עמ' 44-45)</p>	<p>זכויות קבוצתיות, זכות לתרבות, האחדה – אוניטרזם, אוטונומיה טריטוריאלית, אוטונומיה פרסונלית – תרבותית, קהילתית</p>	<p>- <b>מיון וישום</b>: עמ' 212/1 עמ' 213/2.</p> <p>- <b>יישום</b>: עמ' 211.</p>	
<b>פרק יז עקרון הגבלת השלטון</b>	<p>- <b>יבינו</b> שלשלטון יש עוצמה ועל כן יש להגבילו.</p> <p>- <b>יכירו</b> את האמצעים להגבלת העוצמה של השלטון: הפרדת רשויות, בחירות, חוקה ומנגנוני</p>	<p>- "כוח נוטה להשחית, וכוח מוחלט משחית באופן מוחלט", מוחלט" מדוע?</p> <p>- העם בוחר את נציגיו; אם</p>	<p>מנגנונים מוסדיים (פורמליים), מנגנונים לא מוסדיים (בלתי פורמליים)</p>	<p>- <b>שאלת עמ"ר</b>: עמ' 214 – שאלת חשיבה.</p>	<p><b>צפייה בסרטים</b>: עמ' 62</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדין בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	פיקוח וביקורת פורמליים ובלתי פורמליים.  - ישוו בין אמצעי הביקורת השונים.  - יפנימו שלשלטון יש עוצמה ועל כן יש להגבילו.	כך, מדוע יש להגבילים?			
<b>חלק ראשון: מהם מקורות העוצמה של השלטון?</b>	- יכירו את מקורות העוצמה של השלטון	- כיצד צובר השלטון עוצמה? עוצמה			
<b>חלק שני: הפרדת רשויות, איזונים ובלמים</b>	- יבינו שאין הפרדה מוחלטת בין שלוש הרשויות במציאות.  - יכירו דרכים למימוש הפרדת הרשויות.  - יפנימו את הערך של השיתופיות כפי שזו באה לידי ביטוי בשיטת האיזונים והבלמים.  - יכירו את רעיון פיזור העוצמה בדתות המונותאיסטיות.	- "לכל רשות יש סמכות ייחודית, אך לא בלעדית" – מהם היתרונות והחסרונות של כלל זה?	הפרדת רשויות, איזונים ובלמים, עירוב סמכויות.	- השוואה והסקת מסקנות: מטלה עמ' 220. - תרגול עמ' 221.  - ניתוח איור ויישום מודל: עמ' 219.	
<b>חלק שלישי: בחירות דמוקרטיות</b>	- יבינו שבחירות הן אחד מהאמצעים להגבלת השלטון.  - יבינו את חשיבותן של בחירות	- בחירות כאמצעי להגבלת כוחו של השלטון.  - כל אחד מתנאי היסוד לקיומן של בחירות	בחירות כלליות, שוויוניות, חשאיות, מחזוריות, חופשיות.	- יישום: עמ' 224/1,2  - ניתוח טקסט: עמ' 224/3-א	צפייה בסרטים: סרטונים של מרכז ההסברה בנושא בחירות.

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	<p>דמוקרטיה ואת העקרונות הדמוקרטיים שמתקיימים בה.</p> <p>- <b>יכירו ויבינו</b> את תנאי היסוד ההכרחיים לקיומן של בחירות דמוקרטיות.</p> <p>- <b>יפנימו</b> את הערכים והזכויות שבאים לידי ביטוי בתנאי היסוד של בחירות.</p> <p>- <b>יפנימו</b> את ערך ההשתתפות של האזרחים בבחירות.</p>	<p>דמוקרטיה הוא הכרחי; מה יקרה בהעדר אחד מהתנאים?</p>		<p>- שאלת עמ"ר: עמ' 224/3-ב</p>	
<b>חלק רביעי: חוקה</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהי חוקה ומהם תפקידיה.</p> <p>- <b>יבינו</b> כיצד חוקה מגבילה את השלטון.</p> <p>- <b>יבינו</b> שיש ויכוח על נחיצות חוקה למדינה דמוקרטית.</p> <p>- <b>יפנימו</b> שחוקה מתווה את ערכיה של החברה ושל השלטון.</p>	<p>- האם קיומה של חוקה המגנה על זכויות אדם, מבטיחה את מימושו של הזכויות הלכה למעשה במדינה?</p> <p>- חוקה מעצבת את ערכיה של החברה ומהווה מסמך מחנך.</p>	<p>חוקה, חוקה פורמלית, חוקה מטריאלית, שריון.</p>	<p>- <b>ניתוח טקסט חזותי:</b> עמ' 226</p> <p>- <b>יישום:</b> עמ' 228/1-3</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> עמ' 229/3-ג</p>	<p><b>המלצה למורה:</b> רצוי לשלב את הוראת הנושא 'חוקה בעד ונגד' עמ' 227, עם ההוראה של 'חוקה בישראל', עמ' 315-317.</p>
<b>חלק חמישי: מנגנוני פיקוח וביקורת</b>	<p>- <b>יכירו וישוו</b> סוגי מנגנוני פיקוח וביקורת.</p> <p>- <b>יבינו</b> כיצד כל מנגנון מגביל את השלטון.</p>	<p>- האם יש צורך במגוון ובריבוי של מנגנוני פיקוח וביקורת על השלטון? נמקו את דעתכם.</p> <p>- מי, לדעתכם, מבקר את המבקרים?</p>	<p>רשות מחוקקת, מוסד מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור, מערכת משפט, כלי תקשורת, דעת קהל, חברה אזרחית, אמנות.</p>	<p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> מטלה בעמ' 232.</p> <p>- <b>תרגום חומר מילולי לחומר חזותי:</b> בניית תרשים של מנגנוני פיקוח.</p>	<p>הפעלה של התלמידים בבניית התרשים של מנגנוני הפיקוח והביקורת</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	<p>- יגלו מעורבות, אכפתיות ואחריות ציבורית כלפי השלטון והמתרחש במדינה.</p>				
<b>פרק יח: שלטון החוק עקרון</b>	<p>- <b>יבינו</b> ויפנימו ששלטון החוק נגזר מרעיון האמנה החברתית ומהסכמת האזרחים לקיים מסגרת מדינית משותפת.</p> <p>- <b>יבינו</b> שמקור החוק במדינה דמוקרטית הוא העם (כלל האזרחים)</p> <p>- <b>יבינו</b> שעקרון שלטון החוק משקף מספר עקרונות דמוקרטיים ומתבסס עליהם.</p> <p>- <b>יפנימו</b> את ערך שלטון החוק.</p>	<p>- שלטון החוק מהווה את "הדבק המלכד את החברה במדינה": הסבירו.</p>	<p>- <b>שאלת חשיבה</b>: עמ" 235.</p> <p>- <b>פירוש תמונה על פי טקסט ספרותי</b>: עמ" 235.</p> <p>- <b>ניתוח</b> קטעים מתוך המחזה 'אנטיגונה' העוסק בדילמה של ציות לחוק המלך מול החוק האלוהי.</p>	<p><b>קריאת קטעים</b> מתוך המחזה / <b>צפייה בקטע</b> מתוך 'אנטיגונה' של סופוקלס.</p>	
<b>חלק ראשון: מהות שלטון החוק</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהו שלטון חוק ומהן מטרותיו במדינה דמוקרטית.</p> <p>- <b>יבינו</b> שיש שני מובנים לשלטון החוק: המובן הפורמאלי והמובן המהותי.</p>	<p>- "שלטון החוק במובן הפורמאלי הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק לקיומו של שלטון החוק" – הסבירו.</p>	<p>שלטון החוק, שלטון החוק במובן הפורמאלי, שלטון החוק במובן המהותי.</p>	<p>- <b>שאלת עמ"ר</b>: שאלת חשיבה: עמ" 236.</p> <p>- <b>השוואה והסקת מסקנות</b>: מה בין כפיפות המחוקקים לחוק במקורות היהודיים (עמ" 237), לבין כפיפות המחוקקים לחוק במדינה דמוקרטית?</p>	<p><b>צפייה בסרטים</b> (ראו הפניות במד"ל, עמ" 62)</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
<b>חלק שני: הפרות חוק</b>	<p>- יבחינו בין סוגי העבריינות והפרות החוק השונות, ויבינו את הסכנות האורבות לחברה מהם.</p> <p>- יפנימו שקיימת חובה לציית לחוק, אולם במקרים נדירים היא אינה מוחלטת.</p>	<p>- מדוע אזרחים מפירים חוקים במדינה דמוקרטית, אם החוק הוא פרי רצונם?</p> <p>- לא כל הפרה של חוק תיחשב כעבריינות. נמקו.</p>	<p>עבריינות פלילית רגילה, עבריינות שלטונית, שחיתות שלטונית, אלימות פוליטית, פקודה בלתי חוקית בעליל, סרבנות אידיאולוגית פוליטית, סרבנות מצפונית.</p>	<p>- השוואה: בין סוגי הפרות חוק.</p> <p>- שאלת עמ"ר: רלוונטיות, אוריינות מידע, משימה ברשת: עמ' 239 מטלה: עמ' 245.</p> <p>- ניתוח טקסטים וגיבוש עמדה: עמ' 242, 245, 246, 248</p> <p>- חילוץ עמדה מתוך מאמר, ויישומה על אירוע קונקרטי: עמ' 247/ב'</p>	<p><b>צפייה בסרטים:</b> סרטי צ'ארלי צפלין, 'קיד'</p>
<b>פרק יט: תרבות פוליטית דמוקרטית</b>	<p>- יכירו את המושג 'תרבות פוליטית' ואת מקורותיה של זו.</p> <p>- יבינו שיש הבדלים בין תרבות פוליטית לבין תרבות פוליטית דמוקרטית.</p> <p>- יבינו מהי תרבות פוליטית דמוקרטית ומהם התנאים הבסיסיים לקיומה.</p> <p>- יכירו את הגורמים המרכזיים המעצבים את התרבות הפוליטית בישראל.</p>	<p>- "יש קשר בין התרבות הפוליטית לבין מידת האמון של הציבור במערכת הפוליטית, ויכולתה של זו לנהל את המדינה". הסבירו.</p> <p>- "הגורמים המעצבים את התרבות הפוליטית הישראלית מגוונים, ולעתים מצויים במתח בינם לבין עצמם". הסבירו.</p>	<p>תרבות פוליטית, תרבות פוליטית דמוקרטית, תרבות פוליטית דומיננטית, תרבויות משנה, דת אזרחית, תרבות פוליטית: פרוכיאליט, נתינית, השתתפותית, תרבות פוליטית אזרחית.</p>	<p>- השוואה והסקת מסקנות שאלת עמ"ר: רלוונטיות עמ' 257-259.</p> <p>- מטלת חקר: השוואה בין מערכות בחירות בארץ ובמדינה דמוקרטית נוספת; הסקת מסקנות לגבי אופייה של התרבות הפוליטית בכל אחת מהן.</p>	<p><b>צפייה בכלי תקשורת</b> המסקרים מערכות בחירות בארץ ובעולם. (תעמולת בחירות בכלי המדיה, מידת ההשתתפות של הציבור בבחירות, שקיפות של מצעים)</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	<p>- <b>יכירו</b> את מאפייני ההשתתפות הפוליטית של אזרחי ישראל, ו<b>יבינו</b> שאופי ההשתתפות הפוליטית מלמד על צביונה של התרבות הפוליטית במדינה.</p>				
<p><b>פרק כ: גבולות וביטחון בדמוקרטיה</b></p> <p><b>חלק ראשון: גבולות בדמוקרטיה</b></p>	<p>- <b>יבינו</b> את הדילמה של כל מדינה דמוקרטית בהתמודדות מול קבוצות המאיימות על קיומה.</p> <p>- <b>יכירו ויעריכו</b> את שתי הגישות המתמודדות עם השאלה האם יש להגן על חירות הביטוי ועל ההתאגדות הפוליטית של מתנגדי הדמוקרטיה.</p> <p>- <b>יבינו</b> את הגישה הנוהגת בישראל בסוגיית ההגנה על המשטר הדמוקרטי ועל אופייה היהודי של המדינה, ויעריכו אותה.</p>	<p>- האם יש להגן על חירות הביטוי וההתאגדות הפוליטית של מתנגדי הדמוקרטיה?</p> <p>- "תרבות פוליטית משפיעה על התמודדות של החברה עם מתחים הנוצרים בין מימוש זכויות הפרט לבין ערכיה של המדינה". דונו בהיגד.</p> <p>- "הזכות לבחור ולהיבחר עשויה להתנגש עם ערכיה של ישראל, הן כמדינת יהודית והן כמדינה דמוקרטית". הסבירו.</p>	<p>דמוקרטיה אבסולוטית, דמוקרטיה מתגוננת.</p>	<p>- <b>יישום ושאלת עמדה:</b> ביסוס על ידי קריאה וניתוח של פסקי דין, עמ' 265-262.</p>	
<p><b>חלק שני: ביטחון ודמוקרטיה</b></p>	<p>- <b>יבינו ויפנימו</b> שיש לאזן בין הגנה על ערכי הדמוקרטיה וזכויות אדם לבין השמירה על קיום המדינה וחיי אזרחיה.</p> <p>- <b>יכירו</b> את המנגנונים החוקיים הקיימים במדינות הדמוקרטיות להגנה על ביטחון המדינה</p>	<p>- מדוע יש צורך להגביל את עוצמתו של השלטון בעת חירום?</p> <p>- "האיזון הראוי" בין הגנה על ערכי הדמוקרטיה וזכויות האדם לבין השמירה על קיום המדינה וחיי אזרחיה, הוא</p>	<p>מצב חירום, תקנות ההגנה (לשעת חירום), תקנות שעל חירום, מעצר מנהלי.</p>	<p>- <b>מטלת חקר:</b> עמ' 270. - <b>שאלת עמדה:</b> עמ' 269, 270.</p>	<p><b>צפייה בסרט:</b> 'הגיבורים של בוסטון' (2017)</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדין בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון העשרה של ההוראה
	ואזרחיה. - יבירו את המנגנונים הקיימים בישראל למצבי חירום, וישוו בינם לבין המנגנונים הקיימים במדינות אחרות.	תלוי תקופה ותלוי איום על המדינה". דונו בכך.			
<b>פרק כא: גישות כלכליות חברתיות</b>	- יבינו שאידיאולוגיות חברתיות- כלכליות מעצבות מדיניות כלכלית-חברתית במדינות שונות. - יבינו ויפנימו שבתחום החברתי- כלכלי יש שתי גישות מרכזיות המתבססות על ערכי החירות והשוויון במינוגים שונים. - ישוו בין הגישה הניאו-ליברלית והגישה הסוציאל-דמוקרטית. - יבינו שכל מדינות הרווחה נושאות באחריות למצבן החברתי-כלכלי של תושביהן על פי הגישה הכלכלית-חברתית הנוהגת בהן. - יבינו שיש קשיים במימוש רעיון מדינת הרווחה. - יבינו שישראל היא מדינת רווחה, וישוו בין הדגם הישראלי לבין הדגמים הנוהגים במדינות אחרות.	- 'החכה והדגים': האם על המדינה לסייע לחסרי יכולת כלכלית ברכישת כלים למקצוע / השכלה (חכה), או לסייע במתן קצבאות / תלושים / מענקים (דגים)? - הערכים 'חירות' ו'שוויון' הם ביסוד תפיסות העולם. הציגו את המתח ביניהם. - בידי מי צריכה להיות האחריות למצבו החברתי- כלכלי של האזרח במדינה: בידי הפרט עצמו, הקהילה, או המדינה? - מהו הדגם של מדינת הרווחה הנוהג בישראל?	גישה (השקפת עולם) סוציאל-דמוקרטית, גישה (השקפת עולם) ניאו-ליברלית, שוויון הזדמנויות חברתי-כלכלי, שוק חופשי / כלכלה חופשית / כלכלת שוק, הפרטה, מדינת רווחה, שירותים אוניברסאליים, שירותים סלקטיביים. - השוואה בין התפיסות הכלכליות-חברתיות בחברה המודרנית לבין תפיסות חברתיות- כלכליות כפי שאלה באות לידי ביטוי במקורות הדתיים, עמ' 281.	- מטלת חקר: איזה סוג של מדינת רווחה מתקיים בישראל בתחום החינוך או הרווחה? לשם כך בדקו אמירות / הצהרות כוונות ותקצוב במקורות הבאים: למ"ס / כלי התקשורת / החלטות ממשלה / ועדת הכנסת לנושאי רווחה / דברי הכנסת / חוק התקציב / חוק ההסדרים / מצעי מפלגות שונים.	- עבודה ברשת: היכרות עם ארגוני רווחה מהחברה האזרחית; בדיקה של מטרות הארגון; בדיקה של מקורות ההכנסה שלו. - שאלה: מדוע, לדעתכם, הממשלה מתקצבת ארגונים אלו ואינה מעניקה את השירותים בעצמה?

<p><b>צפייה בסרטים:</b> גיבור מקומי (1983), עמ' 63.</p> <p>'הצד האחר של התקווה' (2017), עמ' 63.</p>	<p><b>ניתוח טקסטים חזותיים:</b> עמ' 284-293 רלבנטיות: עמ' 293, שאלה 3.</p>	<p>גלובליזציה, כפר גלובלי, מהגרים, ארגונים על-מדינתיים, תאגידים בינלאומיים, משפט בינלאומי, ארגון Oecd, מדינה מפותחת ומדינה מתפתחת.</p>	<p>- הגלובליזציה – ברכה או קללה? עבור מי? - עידן הגלובליזציה והשפעתו על מעמד מדינות הלאום (ראו גם פרק ג)</p>	<p>- <b>יבינו</b> את השפעות תופעת הגלובליזציה על התחומים הכלכליים, החברתיים, התרבותיים והתקשורתיים, ועל המשפט הבינלאומי. - <b>יעריכו</b> יתרונות ומגרעות של תופעת הגלובליזציה. - <b>יבינו</b> את השפעת הגלובליזציה על מדינת ישראל בתחומים השונים, <b>וישוו</b> בין ההשפעה על ישראל לבין מדינות אחרות.</p>	<p><b>פרק כב: עידן הגלובליזציה והשלכותיו על המדינות בעולם</b></p>
<p><b>ניתוח טקסט חזותי:</b> ראו עמ' 136, תרשים עקרונות הדמוקרטיה.</p>	<p>- <b>השוואה והסקת מסקנות</b> בין שיטות משטר שונות. - <b>עמ"ר:</b> עמ' 299, שאלת חשיבה: עמ' 302. - <b>דיון והערכה:</b> האם כל עיקרון דמוקרטי הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק? - <b>עבודה ברשת:</b> עמ' 299.</p>	<p>דמוקרטיזציה</p>	<p>"הדמוקרטיה היא שיטת המשטר הגרועה ביותר הקיימת, מלבד כל יתר שיטות המשטר שנוסו עד כה" (צ'רצ'יל). מה דעתכם?</p>	<p>- <b>יבינו</b> את מורכבות המשטר הדמוקרטי, <b>ויעריכו</b> את הסכנות האורבות לו. - <b>יעריכו</b> את עדיפות הדמוקרטיה על פני משטרים שאינם דמוקרטיים.</p>	<p><b>פרק כג: אתגרי הדמוקרטיה</b></p>



## טבלה מרכזת – חלק שלישי : משטר ופוליטיקה בישראל

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
<b>פרק כד : היסודות החוקתיים של מדינת ישראל</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהם יסודות חוקתיים.</p> <p>- <b>יבינו</b> את מעמדה החוקתי של מגילת העצמאות.</p> <p>- <b>יבינו ויעריכו</b> את מעמדם של חוקי היסוד.</p> <p>- <b>ידונו</b> בסוגיה האם התחוללה מהפכה חוקתית.</p> <p>- <b>ידונו</b> בסוגיית נחיצות החוקה לישראל</p> <p>- <b>ישוו</b> בין מעמד חוקי היסוד של ישראל לבין החוקה / מגילת הזכויות (צ'רטר) של קנדה.</p>	<p>- "חוקי היסוד מבטאים את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית" – האמנם?</p> <p>- המאבק על עיצוב התרבות הפוליטית ועל ערכיה של המדינה בין נציגי העם (כנסת) לבין שופטי בית המשפט העליון, שאינם נבחרים על ידי העם.</p> <p>-</p>	<p>חוקי יסוד, פשרת הררי, שריון חוקים, פסקת התגברות, דמוקרטיה פרלמנטרית, דמוקרטיה חוקתית, מהפכי חוקתית.</p>	<p>- <b>שאלות עמדה</b>: האם ראוי שבית המשפט יתערב בתהליך החקיקה של הכנסת? נמקו.</p> <p>- האם רצוי של ישראל תהיה חוקה כתובה?</p> <p>- <b>אוריינות מידע</b> משימה ברשת: עינו בהצעות לחוקה באתר 'המכון הישראלי לדמוקרטיה', 'המכון לאסטרטגיה ציונית', 'מרכז עדאללה' וענו על משימה ברשת בעמ' 317.</p> <p>- <b>השוואה</b>: מעמד חוקי היסוד של ישראל ושל מגילת הזכויות הקנדיות, המופיעה בעמ' 229.</p>	<p>- <b>יישום ויצירתיות</b> כתבו מתווה לחוקה בישראל. (היעזרו בחלק ראשון 'מהי מדינה יהודית?' בחלק השני: 'מהי דמוקרטיה?' פרק י"ז, עקרון הגבלת השלטון – חוקה)</p>
<b>פרק כה : אזרחות ושבות</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהי "אזרחות".</p> <p>- <b>יכירו</b> דרכים לקבלת אזרחות במדינות שונות. ובישראל.</p>	<p>זהותה הלאומית של מדינה אתנית- תרבותית או אזרחית / משפיעה על מדיניות ההגירה שלה. הסבירו.</p> <p>-לפעמים הפסיקה</p>	<p>אזרחות, חוק השבות, חוק האזרחות, דין הדם, דין הקרקע, בג"ץ שליט, בג"ץ רופאיזן.</p>	<p>-<b>שאלת יישום</b>: עמ' 329/3</p> <p>- <b>שאלת עמדה</b>: האם אתם תומכים בהרחבתו, בצמצומו או בהיקפו הנוכחי של חוק השבות?</p>	<p>-<b>עבודה ברשת</b>: בחרו שתי מדינות באירופה ובצפון אמריקה, ובחנו את מדיניות ההגירה בעקבות גלי ההגירה ממדינות העולם</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
	<p>- <b>יכירו</b> את חוק השבות ויפנימו את ערכיו.</p> <p>- <b>יבינו</b> את השיח שהתקיים בין הפסיקה לחקיקה בעקבות עתירות שליט ורופאיזן.</p> <p><b>יבינו</b> שההגדרה ל"מיהו יהודי?" שנויה במחלוקת</p>	<p>משתקפת בשינויים בחקיקה. דונו בכך</p> <p>- תשובות שונות לשאלה "מיהו יהודי?"</p> <p>מבטאות השקפות ערכיות שונות.</p> <p>- דונו בהיגד.</p> <p>- האם חוק השבות הוא חוק מבחין או מפלה?</p>		<p>נמקו.</p> <p>- <b>ניתוח טקסט וחילוץ עמדת הכותב</b>, עמ' 329.</p>	<p>השלישי, והסיקו מסקנות.</p> <p>- <b>צפייה בסרט</b>: " הצד האחר של התקווה" (2017).</p>
<b>פרק כו: בחירות בישראל</b>	<p>- <b>יכירו</b> את שיטת הבחירות בישראל, ו<b>יגבשו</b> עמדה בשאלת שיטת הבחירות הראויה לישראל.</p> <p>- <b>יבינו</b> מהם הנושאים המרכזיים במערכות הבחירות ומהי מידת השפעתם על דפוסי ההצבעה.</p> <p>- <b>יבינו ויעריכו</b> את כוחם והשפעתם של תעמולת בחירות וסקרים על המצביעים.</p>	<p>- שיטת הבחירות בישראל נקבעת על פי תרבות פוליטית, גודל המדינה והרכב האוכלוסייה. הסבירו.</p> <p>- בחברה הישראלית מתקיים ויכוח על שיטת הבחירות הרצויה. מהי השיטה הראויה בעיניכם לישראל?</p> <p>- הצבעה בבחירות היא זכות או חובה דמוקרטית? דונו בכך.</p>	<p>שיטת הבחירות היחסית, רשימתית ארצית, אחוז חסימה, תעמולת בחירות, סקרים.</p>	<p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: רלבנטיות: עמ' 331 מטלה: עמ' 337 עמ' 339/2. גיבוש עמדה עמ' 333.</p> <p>- <b>קריאה וניתוח של טבלאות ותרשימים עמ' 336, 332, 338.</b></p>	<p>- <b>השוואה והסקת מסקנות</b>: צפייה בתשדירי בחירות של מספר מפלגות.</p>
<b>פרק כז: מפלגות וקבוצות אינטרס במדינה</b>	<p>- <b>יבינו</b> את תפקידי המפלגות במדינה דמוקרטית.</p> <p>- <b>יכירו</b> סוגי מפלגות וסוגי מערכות מפלגתיות במדינה דמוקרטית.</p>	<p>- מערכת המפלגות בישראל היא ביטוי לחברה הפלורליסטית והמשוסעת. דונו בכך.</p> <p>- האם מפלגות חיוניות</p>	<p>מפלגה, חברות פוליטי, מפלגה אידיאולוגית, מפלגה פרגמטית, מפלגת המון, מפלגת שלד, מפלגות מצרפיות, מפלגות חד-נושאויות,</p>	<p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: רלבנטיות: מטלה עמ' 346, שאלה 4 עמ' 348.</p> <p>- <b>שאלת ערכים</b>: אילו ערכים מנחים אתכם</p>	<p>- <b>עבודה בקבוצות</b>: <b>הקמת מפלגה</b> שלבים: איתור צרכים חברתיים-תרבותיים, גיוס גרעין ראשוני של תלמידים-חברים</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
<b>דמוקרטיה ובישראל</b>	<p>- <b>יכירו</b> את אופייה של המערכת המפלגתית בישראל.</p> <p>- <b>יכירו</b> את מפת המפלגות בישראל, ו<b>יעריכו</b> את המפלגות על הרצף שבין פלורליזם לשסע.</p> <p>- <b>יבינו</b> מהן קבוצות אינטרס ויעמדו על ההבדלים בין לבין מפלגות.</p>	<p>לקיומה של דמוקרטיה או שעבר זמנך?</p>	<p>מערכת דו-מפלגתית (או דו-גושית), מערכת רב-מפלגתית, תקופת המפץ.</p>	<p>בבחירת מפלגה?</p> <p>- <b>שאלת חשיבה</b> עמ' 342.</p>	<p>למפלגה, כתיבת מצע, תכנון פעילות שתתרום להקמת המפלגה.</p>
<b>פרק כח: הרשות המחוקקת: הכנסת</b>	<p>- <b>יפנימו</b> שהכנסת מייצגת את האזרחים, ושהם הריבון במדינה.</p> <p>- <b>יכירו</b> את תפקידי הכנסת ואת סדרי עבודתה.</p> <p>- <b>יבינו</b> שמוסד הכנסת מממש ערכים ועקרונות דמוקרטיים.</p> <p>- <b>יבינו</b> את הוויכוח על חסינות חברי הכנסת ויגבשו עמדה.</p>	<p>- אחד מתפקידיה של הכנסת הוא לבקר את הממשלה, אך בפועל, לעתים היא מתקשה לעשות זאת. דונו בכך.</p> <p>- תהליך החקיקה הוא ארוך, מורכב ומסורבל, ומבטא ערכים ועקרונות ליברליים-דמוקרטיים.</p>	<p>הכנסת כמחוקקת, הכנסת כמכוננת, חקיקה ראשית, חסינות בניין הכנסת, חסינות חברי הכנסת, קואליציה, אופוזיציה.</p>	<p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: רלבנטיות: <b>אוריינות מידע</b> משימה ברשת עמ' 351, 352, 354, 356, 358.</p> <p>- <b>תפיסת השלם כמורכב מחלקים וראיית כל חלק כשלם העומד בפני עצמו</b>. הסבר תרשים -תפקידי הכנסת (עמ' 350) תרשים גלגולה של הצעת חוק, עמ' 355</p>	<p>- <b>סיוור לימודי</b> בכנסת ומפגש עם חבר כנסת לשם הכרה של עבודת חבר הכנסת.</p>
<b>פרק כט: הרשות המבצעת: הממשלה</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהם סמכויותיה ותפקידיה של הממשלה ושל ראש הממשלה.</p> <p>- <b>יבינו</b> מהי ממשלה קואליציונית, ומהם סוגי הממשלה</p>	<p>- במבנה הממשלה הקואליציונית מתקיים מתח בין משילות לייצוגיות. דונו בכך.</p> <p>לממשלה, מחד גיסא, יש עוצמה כדי למשול, ומאידך</p>	<p>ממשלה קואליציונית, קואליציה צרה, קואליציה רחבה, ממשלת אחדות לאומית, קואליציית מיעוט, סמכות שיורית, עקרון חוקיות המנהל, חקיקת משנה, תקנות לשעת חירום, ראש הממשלה,</p>	<p>- <b>שאלת חשיבה</b> עמ' 366, עמ' 370.</p> <p>- <b>רלבנטיות: אוריינות מידע</b> משימה ברשת עמ' 365, 370, 375. תרגול 376 שאלה 2.</p>	<p>- <b>משחק תפקידים</b>: ישיבת ממשלה. - בחרו סוגיה על סדר היום, כזו שהממשלה צריכה לקבל החלטה ביחס אליה; - מנו שרים; - ערכו ישיבה בנושא,</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
	<p>הקואליציונית.</p> <p>- <b>ישוו</b> בין ממשלה קואליציונית רחבה לצרה, ויעמדו על המתח בין משילות לבין ייצוגיות במבנה הממשל הקואליציוני.</p> <p>- <b>יבינו</b> שעקרון האחריות של הממשלה מבטא עקרונות דמוקרטיים.</p> <p>- <b>ישוו</b> בין הדרג הפוליטי לדרג המנהלי, ויבינו את מורכבות היחסים בין שני הדרגים.</p> <p>- <b>יבינו</b> את מורכבות היחסים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי.</p>	<p>גיסא יש להגביל עוצמה זו. דונו בכך.</p> <p>- מדוע הדרג הממשלתי מחויב בנטילת אחריות?</p> <p>- האם הדרג המנהלי צריך להיות משרת הציבורי או משרת הדרג הפוליטי?</p> <p>- מערכת הביטחון כפופה לדרג המדיני, אולם בשל מעמדה המיוחד היא בעלת עוצמה רבה. כיצד ניתן להבטיח את הכפיפות למרות העוצמה?</p>	<p>אחריות משותפת, אחריות מיניסטריאלית, אחריות אישית, דרג פוליטי, דרג מנהלי, השירות הציבורי, דרג הצבאי, מליאת הממשלה, קבינט, ועדות השרים, הבירוקרטיה.</p>	<p>- <b>ביקורת והערכה</b> : עמ' 369.</p>	<p>כשכל אחד מהשרים טוען את טיעונו בסוגיה; קיימו הצבעה בסוף הדיון.</p> <p>- <b>צפייה בסרט</b> : יתעלת בלאומילך' 1969.</p>
<b>פרק ל: היועץ המשפטי לממשלה</b>	<p>- <b>יבינו</b> את תפקידיו של היועץ המשפטי לממשלה.</p> <p>- <b>יבינו</b> מדוע חשובה עצמאותו של היועץ המשפטי כראש התביעה הכללית.</p> <p>- <b>יבינו</b> את מורכבות תפקידיו כיועץ של הממשלה.</p> <p>- <b>יבינו</b> את הגישות השונות ביחס לכפל תפקידי היועץ, <b>ויעריכו</b> אותן.</p> <p>- <b>דונו</b> בצורך בביקורת על החלטות היועץ.</p>	<p>- האם מוסד היועץ המשפטי לממשלה מחזק או מחליש את עבודתה של הרשות המבצעת?</p> <p>- עבודת היועץ המשפטי: יחסי עורך דין-לקוח, או מתן ייעוץ בלתי תלוי באינטרסים של הממשלה?</p> <p>- האם יש לפצל את תפקידו של היועץ שמשפטי לממשלה?</p> <p>- מי יבקר את היועץ המשפטי לממשלה?</p>	<p>היועץ המשפטי לממשלה, ראש התביעה הכללית.</p>	<p>- <b>אוריינות מידע</b> משימה ברשת <b>רלבנטיות</b> : עמ' 378, 382/1,</p> <p>- <b>חשיבה ביקורתית</b> : עמ' 379</p> <p>- <b>ניתוח טקסט</b> : עמ' 382,</p> <p>- <b>יישום</b> : עמ' 382 שאלה 3</p>	<p>- <b>קריאה בספר</b> : דינה זילבר (המשנה ליועץ המשפטי של הממשלה), <b>בשם החוק</b>, דביר, 2012</p> <p>1. ערכו רשימה של אירועים שבהם טיפלו היועצים המשפטיים.</p> <p>2. בחרו אירוע אחד ונמקו את בחירתכם.</p> <p>3. כיצד באה לידי ביטוי מורכבות תפקידיו של היועץ באירוע שבחרתם?</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
<b>פרק לא: השלטון המקומי בישראל</b>	<p>- <b>יבינו</b> מהו שלטון מקומי, <b>מהם</b> תפקידיו וסמכויותיו.</p> <p>- <b>יכירו</b> את שיטת הבחירות לרשויות המקומיות.</p> <p>- <b>ישוו</b> את המודלים של יחסי השלטון המרכזי והמקומי.</p> <p>- <b>יעריכו</b> את המודל הנוהג בישראל.</p> <p>- <b>יבינו</b> את הקשיים בניהול הרשויות המקומיות בישראל, ו<b>יעריכו</b> את דרכי ההתמודדות עימם?</p>	<p>- האם חיוני שבמדינה דמוקרטית יהיה שלטון מקומי לצד שלטון מרכזי?</p> <p>- יחסי שלטון מרכזי ושלטון מקומי – ריכוזיות מול ביזוריות.</p>	<p>שלטון מקומי, רשויות מקומיות, סוגי רשויות, מועצה לעומתית, מודל השליטה מהמרכז, מודל האוטונומיה המקומית, מרכז השלטון המקומי, יישובים בלתי מוכרים, ועדה קרואה, חוקי עזר עירוניים.</p>	<p>- <b>השוואה</b>: שיטות הבחירות לרשויות המקומיות מול שיטת הבחירות לכנסת. עמ' 391.</p> <p>- <b>ביקורת והערכה</b>: על המודלים ליחסי השלטון המקומי והמרכזי.</p> <p>- <b>ניתוח טבלה והסקת מסקנות</b>: משימה - עמ' 384, עמ' 389</p> <p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: רלבנטיות - עמ' 387 <b>מטלה</b> עמ' 391, 393 <b>שאלת עמדה</b> עמ' 399</p>	<p>- <b>למידה חוץ כיתתית</b>: צפו בדיון של מועצת הרשות שבמקום מגורייכם. מה למדתם מהצפייה ביחס ל: נוכחות חברי המועצה, נושאי הדיון, תהליך קבלת החלטות, (ניתן לצפות בדיון באתר הרשות המקומית)?</p> <p>- <b>צפייה בסרט</b>: 'תעלת בלאומילך' 1969</p>
<b>פרק לב: הרשות השופטת</b>	<p>- <b>יכירו</b> את תפקידי הרשות השופטת במדינה דמוקרטית.</p> <p>- <b>יבינו</b> את חשיבות עצמאותה של הרשות השופטת, וכיצד זו נשמרת בישראל.</p> <p>- <b>יכירו</b> את שלושת ענפי המשפט המרכזיים.</p> <p>- <b>יכירו</b> את מבנה בתי המשפט בישראל ואת סמכויותיהם.</p> <p>- <b>יכירו</b> את מקורות שיטת המשפט הישראלית.</p>	<p>- מהי הסכנה בתלותה של הרשות השופטת ברשויות השלטון האחרות? (במינוי ובפסיקה)</p> <p>- ישראל כמדינה יהודית צריכה לשלב ערכים מהתרבות היהודית בפסיקה. דונו בסוגיה.</p> <p>- מידת האמון של הציבור בבתי המשפט תלויה, בין היתר, בשיטת מינוי השופטים ובפסיקה אקטיביסטית. דונו בכך.</p>	<p>ענפי המשפט (משפט אזרחי, משפט פלילי ומשפט ציבורי), סוביודיצה, בית משפט עליון, בג"ץ, בית משפט שלום, בית משפט מחוזי, צו הביאס קורפוס, צו עשה, צו לא תעשה, צו איסור, סוגי בתי דין, משפט עברי, אקטיביזם שיפוטי, גישה פורמליסטית, זכות עמידה בבג"ץ, חקיקה שיפוטית.</p>	<p>- <b>שאלות עמ"ר</b>: נקיטת עמדה מעורבות <b>שאלת חשיבה</b> עמ' 404, 411, 409</p> <p>- <b>יישום</b>: עמ' 414 / 2</p> <p>- <b>ניתוח טקסט וחילוץ עקרונות וערכים דמוקרטיים</b>: עמ' 415/4</p>	<p>- <b>סיור</b> בבתי המשפט מחוזי / עליון.</p> <p>- <b>היכרות עם עבודת שופטי בית המשפט העליון</b>: בחרו מתוך אחד הספרים הצגה של עבודת שני שופטים, והציגו אותה בכיתה.</p> <p>- <b>ספרי עיון</b>: אליקים רובינשטיין, <b>שופטי ארץ</b>, שוקן 1980</p> <p>- נעמי לויצקי, <b>בתוככי בית המשפט העליון</b>,</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
	<p>- <b>יבינו</b> את הוויכוח בנושא השימוש במשפט העברי במערכת הפסיקה, <b>וינקטו עמדה</b> בנושא.</p> <p>- <b>ישוו</b> את שיטת מינוי השופטים בישראל לזו הנהוגה בעולם.</p> <p>- <b>ידעו</b> שיש מחלוקת ציבורית על דרך מינוי שופטים בישראל, <b>וינקטו עמדה</b> בנושא.</p> <p>- <b>יבינו</b> מהו 'אקטיביזם שיפוטי' ואת הוויכוח המתנהל בנושא זה, <b>ויגבשו עמדה</b> בנושא.</p>	<p>- כיצד אקטיביזם שיפוטי משפיע על יחסי הגומלין בין רשויות השלטון?</p>			<p>סדרת הספרייה החדשה, 2006</p>
<p><b>פרק לג: פיקוח ובקרה על רשויות השלטון בישראל</b></p>	<p>- <b>יכירו</b> את מנגנוני הפיקוח המוסדיים (פורמאליים) והלא מוסדיים (בלתי פורמאליים), <b>ויבינו</b> כיצד כל אחד מהם מפקח על רשויות השלטון ומבקר אותן.</p> <p>- <b>יבינו</b> את חשיבות קיומם של מנגנוני הפיקוח במדינה לשמירה על האינטרס הציבורי, להגנה על זכויות האדם והאזרח ולהבטחת מנהל תקין.</p>	<p>- מה היה קורה למדינה הדמוקרטית בהיעדר מנגנוני בקרה?</p> <p>- מנגנוני ביקורת מכוח החוק ומכוח המעורבות האזרחית – האם הם תורמים למדינה הדמוקרטית?</p> <p>- "מי ישמור על השומרים?"</p> <p>- עוצמת המבקרים והביקורת על רשויות השלטון גם היא אינה מוחלטת. דונו בכך.</p>	<p>מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור, ועדת חקירה ממלכתית, ועדת חקירה פרלמנטרית, נציבות תלונות הציבור על השופטים, ארגונים חוץ-ממשלתיים.</p>	<p>- <b>אורייתו מידע</b>: משימה ברשת</p> <p>- <b>אקטואליה</b>: עמ' 418, 423</p> <p>- <b>השוואה וגיבוש עמדה</b>: עמ' 423/1, 424/2</p>	<p>- <b>צפייה בסרט</b>: 'נורמן - עלייתו המתונה ונפילתו התלולה של מאכער אמריקאי' 2016. (עמ' 62)</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגיוון / העשרה של הוראה
<b>פרק לד: מוסד הנשיאות</b>	<p>- יכירו את שיטת הבחירות לנשיאות, ואת תפקידיו וסמכויותיו של הנשיא.</p> <p>- יבינו וינקטו עמדה בנושא חסינות נשיא המדינה, ויכירו את הוויכוח המתנהל סביב נושא זה.</p> <p>- יבינו את העמדות, ויגבשו עמדה בסוגיות הבאות: מעורבות הנשיא במחלוקות פוליטיות; המשך / ביטול מוסד הנשיאות.</p>	<p>- "מידת הדין מול לפניים משורת הדין" בסוגיית החסינות המוענקת על ידי הנשיא; דונו בכך.</p> <p>- "מעורבות הנשיא בסוגיות פוליטיות עומדת בסתירה לתפקידיו וסמכויותיו" – האמנם?</p> <p>- האם יש לקיים את מוסד הנשיא או לבטלו?</p>	<p>חנינה, חנינה מלאה, הקלה בעונש, קציבת מאסר עולם, חסינות עניינית, חתימת קיום, חסינות דיונית, חסד, שוויון בפני החוק.</p>	<p>- שאלות עמ"ר: מעורבות: מטלה עמ' 431. אקטואליה: עמ' 433/2.</p> <p>- העלאת מגוון נקודות מבט: מטלה עמ' 432.</p> <p>- שאלת עמדה: עמ' 433/1.</p>	<p>דיון בשיטת 'שיח ושיג' (דיבייט<sup>23</sup>) על: נחיצות מוסד הנשיאות בישראל – אחד מנושאי המחלוקת בנוגע למוסד הנשיאות.</p>
<b>פרק לה: סיכום לשיטת הממשל הפרלמנטרי בישראל</b>	<p>- יבינו את הנושא: עירוב הסמכויות בישראל.</p> <p>- ישוו בין ההצעות השונות לשינוי שיטת הממשל הפרלמנטרי בישראל, ויסיקו מסקנות.</p> <p>- יכירו את הוויכוח על החלת ממשל נשיאותי בישראל, ויגבשו עמדה בנושא.</p>	<p>- האם יש לשנות את שיטת הממשל הפרלמנטרית בישראל? ואם כן, מהי הצעתכם?</p>	<p>החלטה מעין שיפוטית, ממשל מעורב - מעין נשיאותי, משילות, החוק הנורבגי, ממשל נשיאותי.</p>	<p>- בניית טיעון: עמ' 438-437.</p> <p>- ניתוח טקסטים: עמ' 438-437.</p>	<p>- עריכת שאלון: בנושא שינוי שיטת הממשל הפרלמנטרי. נסחו שאלות, חלקו את השאלון לבעלי זכות בחירה, בני משפחה, שכנים וחברים, והסיקו מסקנות.</p>

<sup>23</sup> על שיטת הדיבייט ראו במד"ל, עמ' 20.

## טבלה מרכזת – חלק רביעי: חברה ופוליטיקה בישראל

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדין בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגוון העשרה של ההוראה
<p><b>פרק לו: תקשורת ופוליטיקה בישראל</b></p>	<p>- יפנימו את חשיבותם של חופש הביטוי, זכות הציבור לדעת וחופש המידע לקיומה של תקשורת חופשית.</p> <p>- יבינו מהי תקשורת המונים ומהם תפקידיה.</p> <p>- יפנימו את חשיבותה של תקשורת חופשית למשטר דמוקרטי.</p> <p>- יכירו את החוקים והאמצעים המגבילים והמאפשרים תקשורת חופשית, ויעריכו באיזו מידה התקשורת בישראל עצמאית.</p> <p>- יכירו את מפת התקשורת בישראל, ויפתחו ביקורתיות כלפי התקשורת (צריכה נבונה).</p>	<p>- האם התקשורת צריכה למסור את כל המידע המצוי בידיה לציבור?</p> <p>- המתח בין כוחה של התקשורת לבין הצורך בריסונה;</p> <p>- צריכה נבונה של תקשורת מעצימה את כוחו של האזרח מול עוצמתה של התקשורת.</p>	<p>זכות הציבור לדעת, חופש המידע, תקשורת המונים, תקשורת חופשית, התקשורת כקובעת סדר יום, תקשורת מבנה מציאות, צו איסור פרסום, צנזורה, אתיקה עיתונאית, בעלות צולבת.</p>	<p>- שאלות עמ"ר: אקטואליה: מטלה עמ' 446. שאלת עמדה: עמ' 450, עמ' 453, עמ' 458/8</p> <p>- ניתוח ביקורת והסקת מסקנות: טקסטים בעמ' 447</p> <p>- אוריינות מדיה ומידע: עמ' 450, 454</p> <p>- השוואה והסקת מסקנות: שאלת חשיבה עמ' 452</p> <p>- ניתוח תרשים: עמ' 455</p> <p>- הערכת ידע: עמ' 456</p> <p>- יישום: עמ' 457/1</p> <p>- מטלת סקר: עמ' 457/3</p>	<p>המלצות לגוון העשרה של ההוראה</p> <p><b>צפייה ביקורתית בסרט:</b> 'שיטת השקשוקה' עמ' 456.</p> <p>'אמת' 2015 (ראו בהפניות לסרטים, עמ' 62)</p>



שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגוון העשרה של ההוראה
	<p>- יבינו שיחסי תלות וביקורת קיימים בין התקשורת, השלטון והאזרחים בישראל.</p> <p>- יעריכו את האתגרים העכשוויים של התקשורת הישראלית.</p>			<p>- משחק תפקידים משימה: עמ' 7/458</p>	
<p><b>פרק לז:</b> <b>אתגר החיים המשותפים בחברה הישראלית מבוא</b></p>	<p>- יבינו את המושג 'שסע חברתי'.</p> <p>- יכירו את השסעים המרכזיים בחברה הישראלית.</p> <p>- יפנימו שהשסעים הצולבים ממתנים מתחים חברתיים, ושסעים חופפים מחריפים את המתחים החברתיים.</p>	<p>- חברה רבת שסעים עלולה לסכן את יציבותה וקיומה של המדינה.</p>	<p>שסע, שסע חברתי, שסעים צולבים, שסעים חופפים, כור היתוך, רב תרבותיות.</p>	<p>- שאלת עמ"ר: האם חוויתם אירוע באחד מהשסעים הבאים: אידיאולוגי-מדיני, כלכלי- חברתי או שסע עדתי? תארו מה חשתם.</p>	<p>- צפייה ביקורתית בסרט: 'סאלח שבת' 1964 'סאלח פה זה ארץ ישראל' 2017</p>
<p><b>חלק ראשון:</b> <b>השסע הלאומי בין האזרחים היהודים והערבים</b></p>	<p>- יבינו שיש לשסע גורמים מרכזיים ומשניים ועמדות.</p> <p>- יכירו את ביטויי השסע בסוגיות שונות.</p> <p>- יבינו את דרכי ההתמודדות עם השסע במדיניות, בחקיקה, בפסיקה וביחסים בינאישיים, ויעריכו אותם.</p> <p>- יפתחו סובלנות, כבוד</p>	<p>- הכרה והבנה של הגורמים לשסע יכולות לסייע להפחתה של דעות קדומות של חברי הקבוצה האחת כלפי השנייה.</p> <p>- השסע בין יהודים לערבים כולל הן את המשותף והן את המפריד ביניהם.</p> <p>- מידת האמון הבסיסית</p>	<p>ממשל צבאי, יום האדמה, האינתיפאדה, הסכמי אוסלו, 'מהומות אוקטובר 2000', אש"ף, מאבקי חלוקה ומאבקי הכרה, יישוב בלתי מוכר, תקרת זכוכית.</p>	<p>- קריאה והתמצאות במפה והסקת מסקנות: עמ' 463.</p> <p>- שאלת עמדה: "אני ואתה נשנה את המציאות" – כיצד אתה מציג/ה לעשות זאת לגבי אחת הסוגיות בשסע הלאומי? נמק עמדתך.</p> <p>- שאלת עמ"ר: בחרו את אחד מהגורמים לשסע</p>	<p>- צפייה ביקורתית בסרט: 'לא פה ולא שם' 2016 'עניינים אישיים' 2016</p>

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגוון / העשרה של ההוראה
	<p>והערכה למגוון הקבוצות התרבותיות השונות.</p> <p>- <b>יפתחו</b> רגישות ואכפתיות לקשיי הקבוצות השונות ולצורך בנקיטת פעולות לצמצום.</p>	<p>בין האזרחים היהודיים והערביים היא המפתח להתמודדות עם השסע.</p>		<p>והציגו את הערכים העומדים ביסודו.</p> <p>- <b>פיתוח יכולת המשגה על בסיס חומר חזותי:</b> עמ' 466, 467, 472, 478, 481.</p> <p>- <b>ניתוח טקסטים וחילוץ עמדה:</b> עמ' 469, 470, 472, 473, 483.</p> <p>- <b>הפקת מידע מתרשימים, גרפים ונתונים:</b> עמ' 474-475, 476, 480.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> <b>ואוריינות מידע</b> משימה ברשת עמ' 479.</p> <p>- <b>מיון והסקת מסקנות:</b> עמ' 483.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר:</b> עמ' 483/3.</p>	
<p><b>חלק שני: שסע דתי</b></p> <p>- <b>יכירו</b> דגמים שונים של יחסי דת ומדינה, ו<b>יבינו</b> שכל מדינה קובעת לעצמה את הדגם המתאים לה.</p> <p>- <b>יעמדו</b> על קווי דמיון ושוני בין הדגמים.</p>	<p>- הכרה והבנה של הגורמים לשסע יכולות לסייע להפחתה של דעות קדומות של חברי הקבוצה האחת כלפי השנייה.</p> <p>- המשותף בין יהודים דתיים וחילוניים רב על</p>	<p>- <b>שאלת חשיבה: יישום:</b> עמ' 484.</p> <p>- <b>ניתוח טקסט חזותי והסקת מסקנות:</b> עמ' 484, 485, 487, 486, 489, 490.</p>	<p>תיאוקרטיה, חקיקה דתית, פסולי חיתון, נישואין אזרחיים, אמנות.</p>	<p>- <b>מטלת ביצוע</b> משותפת בין תלמידים דתיים וחילוניים בסוגיות הקשורות לשסע הדתי / סוגייה אזרחית</p> <p>- <b>צפייה ביקורתית בסרט:</b></p>	

שם הפרק	מטרות מרכזיות	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מושגים מרכזיים	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	המלצות לגוון /העשרה של ההוראה
	<p>- <b>יבינו</b> את הייחודיות של הדגם הישראלי.</p> <p>- <b>יכירו ויבינו</b> את הגורמים לשסע בין דתיים לחילוניים.</p> <p>- <b>יכירו</b> את ביטויי השסע.</p> <p>- <b>יבינו</b> את דרכי ההתמודדות עם השסע.</p> <p>- <b>יפתחו</b> סובלנות, כבוד והערכה למגוון הקבוצות התרבותיות השונות.</p> <p>- <b>יבינו</b> שאין חפיפה בין זהותו הדתית-חילונית של האדם לבין עמדות בנושאי דת ומדינה.</p> <p>- <b>יפתחו</b> רגישות ואכפתיות לקשיי הקבוצות השונות ולצורך בנקיטת פעולות לצמצומם.</p>	<p>המפריד ביניהם.</p> <p>- מידת האמון הבסיסית בין היהודים החילוניים והדתיים היא המפתח להתמודדות עם השסע. דונו בכך.</p>		<p>- <b>הפקת מידע מנתונים</b>: טבלה: עמ' 494.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר</b> <b>אקטואליה, מעורבות, אוריינות מידע</b>: משימה ברשת עמ' 489, 492, שאלה עמ' 491.</p> <p>- <b>ניתוח טקסטים וחילוף עמדה</b>: עמ' 485, 486, 492, 493, 494.</p> <p>- <b>שאלת עמ"ר</b>: עמדה: עמ' 494/2/3.</p>	<p>'למלא את החלל' 2012</p> <p><b>סדרה טלוויזיונית</b>: 'שטיסל' 2013</p>
<p><b>פרק לח: עמדות על דמותה הרצויה של מדינת ישראל</b></p>	<p>- <b>יכירו וינתחו</b> מגוון עמדות באשר לזהותה של המדינה בהיבטים: הלאומי-תרבותי, הדתי-חילוני והדמוקרטי.</p> <p>- <b>יבינו</b> שאין חפיפה בין עמדת האדם בהיבט אחד לעמדתו בהיבט אחר.</p>	<p>- מהי דמותה הרצויה של מדינת ישראל בהיבטים: הלאומי-תרבותי, הדתי-חילוני והדמוקרטי?</p>	<p>הפרק מתבסס על מושגים שמופיעים בספר.</p>	<p>- <b>חילוף עמדה וניתוח טקסטים לאורך כל הפרק</b></p> <p>- <b>ניתוח טקסט חזותי והסקת מסקנות</b>: עמ' 495, 496, 498, 502, 505.</p> <p>- <b>יישום וגיבוש עמדה</b>:</p>	<p>ראו הצעות להוראת הנושא בפרק שש של המדל</p>

המלצות לגוון /העשרה של ההוראה	מיומנויות חשיבה שאלות עמ"ר	מושגים מרכזיים	סוגיות מרכזיות לדיון בכיתה	מטרות מרכזיות	שם הפרק
	<p>שאלת חשיבה עמ' 504.</p> <p>- מטלת חקר: שאילת שאלות, העלאת מגוון נקודות מבט, טיעון, הסקה, מיזוג מידע, כתיבת נייר עמדה עמ' 508.</p>			<p>- יבינו שתפיסת העולם של כל אדם מורכבת מהיבטים שונים, ועשויה להשתנות במהלך חייו.</p> <p>- יגבשו עמדות / השקפת עולם באשר לזהותה של המדינה בהיבטים השונים.</p> <p>- יפתחו סובלנות, כבוד ופתיחות למגוון העמדות השונות.</p> <p>- יגבשו עמדה ביחס לזהותה הרצויה של המדינה בהיבטים השונים.</p>	

## פרק שישי: הצעות לגיוון דרכי הוראה

מה בפרק?

- א. יחידות הוראה על פי עקרונות הלמידה המשמעותית;
- ב. שיעור לדוגמה בשיטת ה'הרכבה' (הג'יקסו jigsaw);
- ג. שילוב סרטים בהוראה;
- ד. חומרי רקע והעשרה: רשימות סרטים, ספרים, אתרים.

### א. יחידת הוראה על פי עקרונות הלמידה המשמעותית

#### 1. הנושא: עקרון שלטון העם<sup>24</sup>

שיעור זה בנוי על פי התפיסה המחקרית שלפיה חוויית הלמידה המשמעותית נבנית בשלושה שלבים, וכל שלב עומד בפני עצמו, אך הם עשויים להיות גם כרוכים זה בזה.<sup>25</sup>

**שלב ראשון:** קשב – הפניית תשומת הלב של התלמיד אל הלמידה ואל התוכן הנלמד.

<sup>24</sup> השיעור מבוסס על הפרק "עקרון שלטון העם" עמ' 137-149.

<sup>25</sup> משה ווינשטוק, **לב לדעת לקראת למידה משמעותית**, משרד החינוך המינהל לחינוך דתי. <http://www.levladaat.org/data/upl/mianahnu/levladaatbook.pdf>

**שלב שני** : מפגש – שלב זה נחלק לשני שלבי משנה :

האחד – הכרת תוכני הלמידה והבנתם לעומק, כולל חשיבה מסדר גבוה ;

השני – חיבור בין התוכן הנלמד לעולמם הפנימי של הלומדים (הזדהות, הגעה להבנה חדשה, ערעור, דחייה, רגש) ;

**שלב שלישי** : הפנמה – שינוי שמתרחש בלומד בעקבות הלמידה. שלב זה תלוי בלומד, ולא תמיד הלומד מגיע אליו. אין ביכולתנו לחזות את תגובת התלמיד, אך אנו יכולים לכוון אותו להיות פתוח לשינוי ולהשפעה.

### נקודות להתייחסות בעת הכנת השיעור

- א. אילו מטרות התלמיד ישיג בשיעור זה – ברמת הידע, ההבנה, המיומנות, החוויה?
- ב. איזה סוג מפגש ייווצר בשיעור בעקבות הצבת המטרות – ברמת הידע, ההבנה והחוויה?
- ג. באילו דרכים יועבר השיעור על מנת שהמטרות תושגנה?
- ד. כיצד תפתח את השיעור כדי לעורר קשב?
- ה. כיצד תכוון את תלמידיך להפנמת הלמידה?

### מטרות לשיעור בנושא : שלטון העם

#### התלמידים :

- יבינו את משמעות המושגים : עם – כלל האזרחים, שלטון העם, ריבונות העם, דמוקרטיה ישירה, דמוקרטיה עקיפה-ייצוגית, משאל עם, השתתפות פוליטית.
- יבינו שהאזרחים הם הריבון והם מקור הסמכות של השלטון.
- יבררו את משמעות הערך של ריבונות העם.

- יבינו ששלטון העם בא לידי ביטוי בדמוקרטיה ישירה ובדמוקרטיה עקיפה / ייצוגית, ויבינו מדוע רוב המדינות הדמוקרטיות הן דמוקרטיות ייצוגיות.
- יערכו השוואה בין דמוקרטיה ישירה לדמוקרטיה ייצוגית.
- יכירו ויבינו ששלטון העם בא לידי ביטוי בצורות ממשל שונות.
- יפנימו את משמעות הערך של השתתפות פעילה של האזרחים בשלטון, ושהשתתפות זו מהותית לעצם קיום המשטר הדמוקרטי ומתקיימת בדרכים שונות.
- יכירו ויבינו ששלטון העם עשוי לבוא לידי ביטוי גם במשאל עם.
- יקבעו עמדה: האם משאל עם הוא כלי דמוקרטי?

### **הצעה לשיעור: (2 שיעורים)**

לשיעור שלושה חלקים:

פתיחה (שלב הקשב): הכוללת שאלת אתגור ובירור מושגים;

גוף השיעור (שלב המפגש): מוקד – מה בין דמוקרטיה ישירה לדמוקרטיה ייצוגית? יוצעו שתי חלופות;

סיכום (שלב ההפנמה): סגירת מעגל;

**פירוט מהלך השיעור**

פתיחה: (שתי משימות)

- שאלה מאתגרת לדיון: האם העם באמת שולט?
- בירור המושגים: שלטון, עם, שלטון העם, ריבון, ריבונות;

דרכים להשגת המשימות:

**המלצות לביצוע המשימה השנייה:**

- הצגה של דימויים חזותיים לבירור משמעות הערך של ריבונות העם, כגון באמצעות היחסים בין השמש והירח (העם הוא השמש, המאירה את הירח, שהוא השלטון);
- חילוץ המושגים על ידי התלמידים מהפרק המתאים בספר הלימוד (לאיתור המושגים ניתן להיעזר באינדקס);

גוף השיעור:

דמוקרטיה ישירה מול ייצוגית, משאל עם, השתתפות פוליטית

**מה בין דמוקרטיה ישירה לדמוקרטיה ייצוגית?**

דרך ראשונה – עריכת השוואה<sup>26</sup> בין דמוקרטיה ישירה לייצוגית;

דרך שנייה – יצירת מעורבות באמצעות עבודה בקבוצות:

הצגה של שאלה לתלמידים: תארו לעצמכם שאתם אזרחים באתונה, והנכם מוזמנים לשבת בפורום מדי יום ביומו ולקבל החלטות בנושאי ביטחון, כלכלה, חברה ותרבות.

האם הייתם מצטרפים לפורום? נמקו את תשובתכם.

סיכום במליאה: הסקת מסקנות

<sup>26</sup> מיומנות ההשוואה-ראו ספר הלימוד עמ' 43



**משאל עם**

דרך ראשונה : למידה בקבוצות באמצעות שאלות עמדה על אחד מן הנושאים הבאים :

- קבלת החלטות על ידי העם, או קבלת החלטות על ידי נציגי העם?

או :

- ממשלת ישראל מנהלת משא ומתן בנושא שחרור מחבלים תמורת החזרת שבויים. האם תמליצו לממשלה לקיים משאל עם בנושא?

מקורות :

ספר הלימוד, עמ' 140-141.

אתר הכנסת : חוק יסוד, 'משאל עם'

דרך שנייה : יצירת מעורבות – העלאת הצעות לניסוח שאלה למשאל עם, והצבעה על השאלה שהוסכם עליה ;

**סיכום במליאה**

דיון : האם משאל עם הוא כלי דמוקרטי?

**השתתפות פוליטית**

משימה כיתתית : עיינו בתרשים הפירמידה בספר הלימוד, עמ' 144, מקמו את עצמכם על גבי הפירמידה, ונמקו את קביעתכם.

משימה חוץ כיתתית :

אתרו בעיה ברשות המקומית שבה אתם מתגוררים (בעיית תברואה, מצוקת חניה, העדר גנים ציבוריים) פנו לגוף ברשות המקומית שאמור לטפל בעניין, והציגו את הפנייה המנומקת.

**שלב ההפנמה :** התבוננות וצמיחה פנימית של התלמיד (שלב זה אינו ברשותנו, ואנו רק יכולים לעודדו ולצפות לו)

**שאלות לתלמיד :**

- איזו נקודה מהשיעור אתה יכול לקחת לחיידך?
- עם מה יצאת מהשיעור?
- מה המסר שאותו אתה יכול לקחת לחיידך?
- האם התחדש לך משהו שפיתח את השקפת עולמך?

**2. נושא: עמדות לגבי דמותה רצויה של מדינת ישראל<sup>27</sup>**

ביחידה זו נציג עמדות באשר לדמותה / זהותה הרצויה של מדינת ישראל. הנושא מורכב, כיוון שהוא עוסק בשילוב של היבטים שונים: לאומי, דתי ואזרחי. כל אחד מההיבטים מכיל עמדות מגוונות. בהיבט הלאומי נמצא את העמדות הבאות: מדינת לאום אתנית-תרבותית דמוקרטית, מדינה דו-לאומית, מדינה רב-תרבותית, מדינת לאום אזרחית. בהיבט הדתי, נמצא עמדות המתייחסות למידת שילוב הדת במדינה: מדינת הלכה, מדינה המשלבת חקיקה דתית- הלכתית בהיקף חלקי, מדינה מסורתית (מורשתית)-תרבותית ומדינה חילונית שיש בה הפרדה מלאה בין הדת למדינה. בהיבט האזרחי, נמצא את

<sup>27</sup> העמדות המוצגות הן מנוסחות ההתאמה לספר הלימוד ולמדל העמדות של הפיקוח על הוראת האזרחות.

העמדות האלה : מדינה ליברלית אינדיבידואלית, מדינה דמוקרטית רפובליקנית (רפובליקנית אזרחית ורפובליקנית אתנית-תרבותית), ורב תרבותית.

ההיבטים מוצגים בצורה מפורטת בספר הלימוד בפרקים שונים. ההיבט הלאומי מוצג בחלק הראשון : מהי מדינה יהודית? בפרק 'לאומיות ומדינות לאום' (פרק ג) ; ההיבט האזרחי מוצג בחלק השני : מהי מדינה דמוקרטית? בפרק 'תפיסות דמוקרטיות ליברליות : אינדיבידואלית, רפובליקנית ורב-תרבותית' (פרק יא) ; ההיבט הדתי מוצג בחלק הרביעי : חברה ופוליטיקה בישראל בפרק : 'אתגר החיים המשותפים בחברה הישראלית, השסע הדתי-חילוני בחברה היהודית' (פרק לז) ; בחלק הרביעי של הספר, בפרק ל"ח, 'עמדות על דמותה הרצויה של מדינת ישראל', מוצגים היבטים שונים באופן משולב, המבטאים את מורכבות התפיסות השונות לגבי זהותה של המדינה.

**אין קשר הכרחי בין האופן שבו האדם מגדיר את זהותו, לבין עמדתו ביחס לזהותה הרצויה של המדינה.**

**בכל אחת מהעמדות בהיבטים השונים ניתן להבחין במגוון של דעות ובמינונים שונים ביחס למרכיבים של זהותה הרצויה של המדינה.**

### **מטרות בהוראת הנושא 'עמדות'**

התלמידים :

- יכירו וינתחו מגוון עמדות באשר לזהותה של המדינה בהיבטים : הלאומי-תרבותי, הדתי-חילוני האזרחי ;
- יבינו שאין חפיפה בין עמדת האדם בהיבט אחד לעמדתו בהיבט אחר ;
- יבינו שתפיסת עולם של כל אדם מורכבת מהיבטים שונים, ועשויה להשתנות במהלך חייו ;

- יגבשו עמדות / השקפת עולם באשר לזהותה של המדינה בהיבטים השונים, וידעו לנסח טיעון (טענה מלווה בנימוקים);
- יפתחו סובלנות, כבוד ופתיחות למגוון העמדות השונות;
- ירכשו מיומנות של חילוץ עמדה מתוך טקסטים: יבחינו בין עמדה לעובדה ובין דוגמה להכללה;
- יישמו את המונחים שנלמדו בשיעורי אזרחות בטקסטים.

#### **קשיים צפויים של המורה בהוראת הנושא 'עמדות':**

- קשיים רגשיים, הבאים לידי ביטוי בהתנגדות לתפיסות שהן שונות משלו;
- קושי לקבל שינויים בתוכנית הלימודים;
- חוסר ידע והבנה של התפיסות / העמדות;

#### **קשיים צפויים של התלמיד בלימוד הנושא 'עמדות':**

- הצפה ריגושית;
- קושי בהבחנה בין עמדה לעובדה ובין דוגמה להכללה (ראו הרחבה בעמ' 16 במדל);
- קושי בקבלת קיומם יחדיו של מצבים מנוגדים;
- אשליית המוכר;
- קושי ביישום של ההיבטים השונים בטקסטים;
- קושי ביכולת לבצע 'העברה' מנושא תיאורטי ויישומו לעמדות פרקטיות.
- קושי בהבחנה עמדה גלויה לסמויה.

נציג בצורה מתומצתת את ההיבטים: הלאומי הדתי והאזרחי

## עמדות לגבי אופייה הרצוי של מדינת ישראל בהיבט הלאומי

מדינת ישראל בחרה לה עמדה ברורה בתחום הלאומי כמדינת לאום אתנית-תרבותית דמוקרטית. זו היא הכרעה ברורה של הזרם המרכזי בציונות (כתנועה וכאידיאולוגיה המכוננת של המדינה) ושל מגילת העצמאות, ובה דוגל הרוב המכריע בקרב אזרחיה, והיא מעוגנת בכמה מיסודותיה החוקתיים של המדינה.

מחד גיסא, חוק יסוד: הכנסת (1958) וחוק המפלגות (1992) חוקי היסוד אוסרים את השתתפותה של רשימה בבחירות אם יש במטרותיה או במעשיה מי שמבקש לשנות את אופייה הלאומי של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

מאידך גיסא, בשיח הציבורי נשמעות גם עמדות שאינן תואמות את תפיסתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבקשות לשנות את אופיה הלאומי של ישראל ונציג כאן גם עמדות אלה.

**חשוב להדגיש כי אין קשר בין סוג הלאומיות של המדינה לבין היותה מדינה דמוקרטית.** תתכן מדינת לאום אתנית תרבותית דמוקרטית ולא דמוקרטית; תתכנה מדינות לאום אזרחיות או מדינות דו-לאומיות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות.

התבחין המרכזי לבחינת סוגי העמדות/ החלומות בהיבט זה הוא:

מהי הזהות הלאומית (או הזהויות הלאומיות) שישראל אמורה לממש ולבטא בסמליה, במוסדותיה ובחוקיה.

### מדינת לאום יהודית אתנית – תרבותית לא דמוקרטית<sup>28</sup>

ישראל מזוהה ברמה הקולקטיבית עם לאום אתני-תרבותי יהודי ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית לאומית. במדיניות ההגירה יש העדפה ללאום היהודי. הסמלים, המועדים הרשמיים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים-תרבותיים היהודיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, מורשת ודת). מדינת ישראל אינה מחויבת בהכרח לשוויון זכויות מלא בין כל אזרחיה ללא הבדלי השתייכות לאומית. בכל התנגשות או מתח בין היסוד היהודי ליסוד הדמוקרטי, הראשון בהכרח יגבר. גרסתה הקיצונית של עמדה זו מבקשת לשלול את אזרחותם של אזרחי ישראל הערבים ולכונן מדינה ליהודים בלבד.

### ישראל כמדינת לאום יהודית אתנית - תרבותית דמוקרטית:

ישראל היא מדינתו של העם היהודי בארץ ובתפוצות. המדינה מזוהה ברמה הקולקטיבית עם לאום אתני-תרבותי יהודי ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית לאומית. במדיניות ההגירה יש העדפה ללאום היהודי/ זכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל. עברית היא שפתה הרשמית המרכזית של המדינה. מורשת ישראל היא מרכיב מרכזי בתרבותה של המדינה. חלק מהסמלים, המועדים הרשמיים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים-תרבותיים היהודיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, מורשת ודת).

<sup>28</sup> עמדה זו אינה מיוצגת בספר הלימוד.

יש הבחנה ברורה בין מישור ההגדרה העצמית הלאומית / זהותה הלאומית של המדינה לבין מישור זכויות הפרט של האזרחים: לצד הגדרתה העצמית הלאומית היהודית, מדינת ישראל מחויבת לשוויון מלא בין כל אזרחיה ללא הבדלי השתייכות לאומית, אתנית או דתית.

הריבונות על המדינה מסורה לכל אזרחיה ("הדמוס") באמצעות הבחירות לכנסת ושאר זכויות האזרח. אין חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות.

במדינה יהיו גם יסודות אזרחיים משותפים לכלל אזרחי המדינה. מידת ההכרה בזכויות קבוצתיות לקבוצות האתניות השונות תמצא על רצף.

במסגרת עמדה זו ניתן להבחין ברצף של דעות בנושאים שונים – בעוד שבכולן קיימת מחויבות/הסכמה עקרונית לכל הסעיפים הנ"ל, יתכנו חילוקי דעות בדבר ההיקף ואופני המימוש של חלקם, או בדבר העיקרון/סעיף שיש להעדיף במקרה של מתח בין היסוד היהודי והיסוד הדמוקרטי.

לדוגמה: כל תומכי העמדה יסכימו על העדפה ללאום היהודי במדיניות ההגירה, אבל יש כאלו שיהיו מעוניינים להקל קצת על הגירה והתאזרחות של לא יהודים לדוגמה, על בסיס קריטריונים כלכליים, בעוד שאחרים מבקשים להקשיח את ההגדרות ולבטל את סעיף הנכד בחוק השבות.

דוגמה נוספת: כל תומכי העמדה יסכימו שבמרחב הציבורי צריכה התרבות היהודית-ישראלית להיות נוכחת, אך ייהו חילוקי דעות בדבר היקף הייצוג שלה ביחס לייצוגן של תרבויות אחרות.

### **ישראל כמדינה דו-לאומית דמוקרטית**

מדינה המזוהה ברמה הקולקטיבית עם הלאום היהודי והלאום הערבי במידה שווה (בדומה למדינה דו לאומיות כמו בלגיה)

יש לשנות את דגל המדינה, סמליה והמנונה וגם מרכיבים זהותיים נוספים, כך שיתנו ביטוי מקביל ובעל משקל שווה גם לזהות ערבית.

יש לבטל את ההכרה במוסדות הציוניים על ידי המדינה (הסוכנות היהודית, קק"ל).

מדיניות ההגירה לישראל צריכה להתייחס בשוויוניות להגירת ערבים ויהודים כאחד (למשל על ידי ביטול חוק השבות או השוואתו לתביעת השיבה הפלסטינית/פתיחת שערי הארץ להגירה ערבית המונית).

קיימת גירסה של גישה זו ולפיה על המדינה להיות מזוהה עם כל קבוצה לאומית שתתקיים בקרבה – "מדינת כל לאומיה" או מדינה רב-תרבותית במישור הלאומי.

אין חפיפה בין לאומיות לאזרחות

במדינה יהיו גם יסודות אזרחיים משותפים לכלל אזרחי המדינה.

### **מדינה רב תרבותית**

זהותה של מדינה רב-תרבותית נקבעת על פי יסודות אתניים-תרבותיים של כל הקבוצות הלאומיות והתרבותיות המרכזיות החיות בה.

המדינה אינה נותנת עדיפות לקבוצה לאומית או תרבותית כלשהי, ושואפת לשתף את כולן בסמלי המדינה המרכזיים: המנון, שפה, חגים לאומיים.



## ישראל כמדינת לאום אזרחית דמוקרטית

עמדה התומכת בביטול זהותה היהודית של המדינה ומבקשת למנוע זיקה של המדינה לקבוצה לאומית אתנית-תרבותית כלשהי.

המדינה תגדיר את זהותה הלאומית על בסיס האזרחות הישראלית בלבד תהיה חפיפה מלאה בין לאומיות לאזרחות והיסודות המשותפים לכלל אזרחי המדינה יהיו אזרחיים בלבד הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה יבטאו רק יסודות המשותפים לכל האזרחים במדינה. מדיניות ההגירה לא תיתן עדיפות לבני קבוצה לאומית כלשהי ויבוטל חוק השבות.

## רצף העמדות לגבי אופייה הרצוי של ישראל כמדינה יהודית בהיבט הדתי:

קריטריון מרכזי המבחין בין העמדות הוא מידת השילוב של הדת במדינה. יש המעוניינים בהרחבה של השפעת הדת במדינה ויש הרוצים בצמצום השפעתה.

אין בהכרח חפיפה בין זהותו של האדם ומידת הקפדתו על אורח חיים דתי בחייו הפרטיים לבין עמדתו ביחס לאופייה הרצוי של המדינה. ישנם, לדוגמה, יהודים המקפידים מאוד על אורח חיים דתי / אורתודוקסי / חיים על פי ההלכה / בקיום מירב המצוות שביכולתם ותומכים בהפרדת דת ומדינה, ולעומתם יהודים חילונים / כאלה שאינם שומרים מצוות בחייהם הפרטיים, אך תומכים בשילוב מורשת ואף ההלכה היהודית בחקיקה משיקולים תרבותיים לאומיים.

**מדינת הלכה :**

מקור הסמכות במדינה הוא ההלכה היהודית ולא ציבור האזרחים, בשונה מדמוקרטיה. המדינה צריכה להתנהל על פי דיני התורה בכל תחומי החיים : בחקיקה, בפסיקה, ובמוסדות . בקרב המחזיקים בעמדה זו, ישנן תפיסות שונות באשר למידת האכיפה הרצויה בפועל מצד המדינה בביתו הפרטי. המדינה לא תהיה דמוקרטית. יחד עם זאת, יתקיימו בה מאפיינים דתיים (הלכתיים) העולים בקנה אחד עם מאפיינים דמוקרטיים, כגון "אחרי רבים להטות" (הכרעת רוב), "כל אדם נברא בצלם" (שוויון וכבוד האדם), נבחר ציבור על ידי הקהילה (שלטון העם).

**מדינה המשלבת חקיקה דתית-הלכתית בהיקף חלקי :**

מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים. למדינה ערך דתי, לכן עליה לשאוף לשלב מרכיבים הלכתיים בחקיקה ובמרחב הציבורי משיקולים דתיים . בין שני היסודות, הדתי והדמוקרטי, עשוי להיווצר מתח, ולכן יש לחתור לפתרונות שונים ביניהם. יחדותה של המדינה תתבטא בחיזוק/שימור האופי היהודי הדתי/ הלכתי בעיקר במרחב הציבורי ובתחום המעמד האישי (שבת, כשרות, נישואין, גיור) ובשילוב המשפט העברי בחקיקה ובפסיקה.

### **מדינה מסורתית (מורשתית)-תרבותית :**

מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים.

מדינת ישראל, צריכה לתת ביטוי בחקיקה ובמרחב הציבורי למורשת היהודית במובן התרבותי והלאומי מתוך זיקה למורשת / מסורת אך לא מתוך מחויבות להלכה.

עברית היא שפתה הרשמית המרכזית של המדינה. מורשת ישראל היא מרכיב מרכזי בתרבותה של המדינה.

חלק מהסמלים, המועדים הרשמיים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות התרבותיים היהודיים ( שפה, תרבות, היסטוריה, מורשת).

### **מדינה חילונית שיש בה הפרדה מלאה בין הדת למדינה**

מקור הסמכות במדינה הוא ציבור האזרחים.

המדינה יהודית מבחינה לאומית אך יש להפריד לחלוטין בין הדת והמורשת היהודית לבין המדינה/המוסדות הפוליטיים למעט סמלים.

אין זה מתפקידה של המדינה לחוקק חוקים בעלי אופי דתי, להעניק שירותים דתיים או להתערב בענייני דת, אך עליה לאפשר קיום פולחן דתי פרטי.

## **תפיסות דמוקרטיות ליברליות לגבי אופייה הרצוי של ישראל - ההיבט האזרחי**

התבחינים המרכזיים בהיבט האזרחי הם: יחסה של המדינה לזהות האישית והקבוצתית של אזרחיה (אתנית, תרבותית ודתית) ואופיו של המרחב הציבורי במדינה. המשותף לבעלי כל העמדות/ החלומות בהיבט הזה שכולם מחויבים לכך שישראל תהיה מדינה דמוקרטית ליברלית המחויבת למימוש זכויות הפרט של כל אזרחיה.

### **ליברלית-אינדיבידואלית**

תפקיד המדינה לאפשר לכל אזרח כיחיד מימוש מרבי של רצונותיו וזכויותיו ללא התייחסות להשתייכותו התרבותית הקבוצתית. המדינה תהיה ניטראלית, עיוורת לשיוך הקבוצתי של אזרחיה ותימנע מלקדם גישה ערכית או תרבותית של קבוצה מסוימת. המדינה תגן על זכויותיהם של אזרחים לדבוק בכוחות עצמם בתרבויותיהם ובדתותיהם הקבוצתיות, אך תימנע מסיוע והכרה מיוחדים לתרבות כלשהי.

### **רפובליקנית-אזרחית**

המדינה מחוייבת למימוש זכויות הפרט של כל אזרחיה.  
 אזרחי המדינה מממשים את זכויותיהם וחירויותיהם בצורה המיטבית בהיותם חלק מקהילה אזרחית  
 המדינה תשאף ליצור אומה אזרחית משותפת אחת ולכן תפקידה לא יתמצה במימוש זכויות הפרט בלבד.  
 המדינה תקבע בשיתוף אזרחיה בתהליך דמוקרטי את "הטוב המשותף" שיבוא לידי ביטוי במרחב הציבורי, ותטפח  
 ערכים של סולידריות אזרחית, השתתפות, מעורבות ואחריות פוליטית.  
 המדינה לא תכיר בזכויות קבוצתיות.

### **רפובליקנית אתנית-תרבותית**

המדינה תתחייב למימוש זכויות הפרט של כל אזרחיה (הרוב והמיעוט האתני).  
 המדינה תכיר בהשתייכויות הלאומיות האתניות-תרבותיות של אזרחיה  
 המדינה תקדם את תפיסת "הטוב המשותף" של הלאום היהודי, שהוא הרוב הדומיננטי.  
 כמו כן, לא תנסה לבולל את קבוצות המיעוטים האתניים הלאומיים בתרבות הרוב ולא תמנע מהם לטפח את  
 תרבויותיהם במרחבים הקהילתיים.  
 לגבי מימוש זכויות קבוצתיות-תרבותיות, יתכן ויכוח לגבי טיבן של הזכויות והיקף מימושן.

**רב-תרבותית**

המדינה תתחייב להגן על זכויות האדם וחירויותיו ועל השוויון בין האזרחים.

המדינה תכיר בהשתייכויות הלאומיות האתניות-תרבותיות של אזרחיה .

המדינה תראה עצמה מחויבת לקידום כלל הקבוצות התרבותיות בתוכה באופן שוויוני.

המדינה תעניק זכויות קבוצתיות ותתמוך בתרבויות השונות המתקיימות בה במרחב המדינתי ולא רק במרחבים הקהילתיים.

**סיכום**

החלום הוא פאזל (תצריף) של תמונות שונות המורכבות מחלקים בהיבטים שונים בנושא דמותה הרצויה של מדינת ישראל. ההיבטים הם הלאומי, הדתי והאזרחי. כל אדם מרכיב לעצמו חלום מחלקי פאזל שונים.

לדוגמה, אדם יכול לחלום על מדינת ישראל כמדינת לאום אתנית תרבותית דמוקרטית שהיא חילונית המפרידה בין דת ומדינה (בהיבט הדתי) היא ליברלית אינדיבידואלית (בהיבט האזרחי).

דוגמה נוספת, אדם יכול לחלום על מדינת ישראל כמדינת לאום אתנית תרבותית דמוקרטית שהיא מסורתית –תרבותית (היבט הדתי) שהיא רפובליקנית- אתנית תרבותית (בהיבט האזרחי).

## תירגול

לפניכם ארבעה מאמרים שלהם צירפנו שאלות מנחות (גנריות), מלוות בתשובות אפשריות. מטרת השאלות היא להקנות מיומנות של התמודדות עם טקסט וחילוץ עמדה. השאלות הן משותפות לכל המאמרים. הטקסטים עוסקים בעמדות שונות לגבי דמותה הרצויה של המדינה. חלקם מציגים עמדה של היבט אחד וחלקם – עמדה מורכבת ממספר היבטים. בעת תכנון השיעור מומלץ לעבוד לפי שלושת השלבים שמוצגים בהמשך.

המלצה לתכנון שיעור (שלושה שלבים)

**שלב א:** הכנה לקראת ניתוח הטקסט.

תזכורת של המונחים הרלבנטיים שנלמדו, המציינים את סוגי מדינות הלאום: מדינת לאום אתני-תרבותית, מדינה דו-לאומית, מדינה רב-תרבותית, מדינת לאום אזרחית (עמ' 41-43).

ניתן לעשות זאת באמצעות שאלות ידע שהמורה מכין או שאלות תרגול (עמ' 47-48).

**שלב ב :** הוראת מיומנות של ניתוח טקסט טיעוני: חילוץ עמדה (טענה), נימוקים והסקת מסקנות של בעל העמדה (ראו עמ' 496, ודוגמה בעמ' 499-501).

**טענה** – קביעה שניתן להתווכח על הצדקתה, על נכונותה, על אמיתותה או על תקפותה. הכותב יודע שיש מי שחושב אחרת, ולכן הוא מנסה לשכנע באמיתות דעתו או עמדתו. כלומר, בבסיס כתיבת טיעון קיימת דעה שונה מזו שמוצגת ע"י הכותב.

**נימוקים** – לצורך ביסוס הטענה ניתן להשתמש בהסברים, בהוכחות (ראיות, evidence), בדוגמאות וכיו"ב. על הכותב לבחור נימוקים שיהיה קשה להסתייג מהם.

**שלב ג :** שאלות על המאמרים

שאלות אלה מתאימות לכל אחד מהמאמרים (שאלות גנריות):

1. מהו נושא המאמר, ואילו היבטים לדמותה הרצויה של המדינה (לאומי, דתי ואזרחי) באים לידי ביטוי בו? (בקשו מהתלמידים לסמן היכן במאמר יש ביטויים להיבט הלאומי, הדתי והאזרחי).
2. מהי הסוגיה (שאלה / בעיה) שעמה מתמודד כותב המאמר? (ייתכנו מספר בעיות).
3. האם ישנה עמדה חד-משמעית? האם העמדה במאמר גלויה או סמויה?



4. הציגו את הטענה / עמדה של כותב המאמר (רצוי להתאים עמדה לבעיה / סוגיה).
5. זהו והסבירו את הנימוקים של כותב המאמר (ייתכן לשקול מיון של הנימוקים לרעיוניים, לעובדות ולדוגמאות).
6. מהי המסקנה המעשית של כותב המאמר לגבי דמותה הרצויה של המדינה? (ייתכן שבחלק מהמאמרים ישנה התאמה בין העמדה למסקנה)

### **שיעור: זהותה של ישראל בהיבט הלאומי – התמודדות עם טקסט טיעוני**

**מאמר ראשון :**

פרופ' אבינרי, "התקווה לא תמות" (המאמר מופיע בספר הלימוד, בעמ' 48)

### **קראו את המאמר וענו על השאלות לעיל.**

**תשובות אפשריות :**

1. נושא המאמר: סמלי המדינה כמבטאים ערכים (בהיבט הלאומי).
2. סוגיה: האם סמלי המדינה צריכים לבטא את הערכים של כל אזרחי המדינה או של קבוצת הרוב?
3. במאמר מוצגת עמדה חד-משמעית גלויה.
4. טענה / עמדה: מדינות אינן צריכות לבטא בסמלים שלהן את ערכי כלל האזרחים.

5. נימוקים :

א. במדינות שונות, גם במדינות לאום אתניות-תרבותיות, ואפילו במדינות לאום אזרחיות או פוליטיות, או במדינת כלל אזרחיה, סמלי המדינה אינם מבטאים את ערכי כלל האזרחים ואינם אמורים להיות המכנה המשותף של כלל האזרחים (נימוק מסוג עובדה).

ב. מיעוטים מתקשים להזדהות עם סמלי המדינה המבטאים את ערכי הרוב, אך אין הדבר צריך להשפיע על שינוי הסמלים (נימוק רעיוני).

6. מסקנת הכותב: מדינת ישראל, כמדינת לאום אתנית-תרבותית, צריכה להשאיר את סמלי המדינה כמבטאים את הזהות ההיסטורית של רוב אזרחיה.

## שיעור: "זהותה של ישראל בהיבט הדתי –" התמודדות עם טקסט טיעוני

### מאמר שני

יהודה יפרח, "חזון המדינה היהודית וישראל העכשווית"<sup>29</sup>

[לחזון יש] שש הנחות יסוד :

הראשון: ההלכה מעלה על נס את השילוב שבין התורה והמדינה, ומסתייגת עמוקות מפיצול או הפרדה ביניהן; השני: המשטר הדתי היהודי אינו מבוסס על שלטון אנשי הדת אלא על חוקה דתית, שהיא חוק התורה. כך קטן הסיכון שבני אדם יצברו כוח מופרז בחסות הדת, תוך פעולה בניגוד לערכים שעליהם היהדות מבקשת להגן. החוק הדתי איננו מערכת סגורה, והמחוקק יכול לתקן תקנות; השלישי: המשטר

<sup>29</sup> המאמר מבוסס על ראיון שערך ד"ר יהודה יפרח בעיתון 'מקור ראשון' עם הרב עידו רכניץ, מחבר הספר "מדינה כהלכה".  
ד"ר יהודה יפרח, פרשן משפטי של העיתון 'מקור ראשון'. "חזון מדינת ההלכה וישראל העכשווית", **מקור ראשון**, ו' בכסלו ה'תשע"ט (2018-11-14),  
<https://www.makorishon.co.il/judaism/91049>

מפוצל בין שני מוקדים – מוקד דתי, שבמרכזו הסנהדרין העומדת בראש מערכת המשפט, ומוקד אזרחי, הכולל את המלך ואת נבחר הציבור; הרביעי: בין המוקדים ישנם איזונים, בלמים ויחסי גומלין; החמישי: בשל היעדרם של תנאים לכינון משטר מלוכני, שיטת המשטר המועדפת על ההלכה בזמן הזה היא כזו המבוססת על רצון העם. גם אם ישתנו הנסיבות, העם רשאי לצמצם את סמכויות המלך ולהשאירן סמליות; השישי: ההלכה מכירה בחירות הפרט ובריבונות העם, ומסתייגת מכפייה דתית ברשות הפרט.

לגבי סוגיית הכפייה ביחס לקיום מצוות: מדובר במתח פנימי בתוך ההלכה. הבחירה החופשית היא אחד מעיקרי האמונה, ומאיך גיסא, בהלכה יש מושג של 'כופין על המצוות'. ... הרמב"ם התייחס לכך, וטען שמנגנוני האכיפה בהלכה מתמקדים במרחב הציבורי, ולא נכנסים לרשות היחיד.

יחד עם זאת, להלכה חשוב לשמור על צביון רשות הרבים: ... מבחינת הפוסקים [בסוגיית הכפייה] אין לכך שום משמעות מעשית, כי הדבר רלוונטי רק בעולם תיאורטי, שבו 99% מהיהודים הינם שומרי מצוות.

האם זה אומר שבמדינה זו יינתנו דוחות תנועה למי שנוסע בשבת? גם כאן, התשובה שלילית. דבר כזה יקרה רק אם שמירת השבת תהפוך לנוהג של 99% מהעם. מצב זה אינו משהו שניתן להשיגו באמצעות רוב של 61 חברי כנסת.

[סמכות של נבחר הציבור להתקין תקנות / חקיקה]. הכלל "דינא דמלכותא דינא" [מתן תוקף הלכתי לדין המדינה] מתייחס לתקנות שהן לטובת השלטון, כמו מערכת המס, או לתקנות שהן "לתיקון המדינה" [לטובת הממשלה והמדינה], והדין הפלילי כלול בקטגוריה הזו. הסיבה היא, שחוק העונשין והוראות חוק פליליות אחרות מחייבות מידה של גמישות כדי להתמודד עם אתגרים משתנים. לפעמים צריך להחמיר או להקל בענישה מסוימת, או להתמודד עם בעיה חדשה בסנקציה פלילית. זהו חלק מהסמכות של נבחר הציבור. ההלכה מכירה בצורך של החברה או השוק להתמודד עם שינויים, ולכן תומכת בתקנות במקום שבו הן נדרשות.

שוויון הוא ערך בהלכה, אבל לא ערך עליון ולא ערך בלעדי. ... בהלכה יש שונות משפטית שלא ניתנת להוכחה בכלים מדעיים, ויש עקרונות הלכתיים שהם חלק מיסודות השיטה, ולעולם לא ישתנו. לדוגמה: האיש מקדש את האישה, ולא להיפך. יחד עם זאת, ההלכה כוללת גם

מנגנונים שנועדו למנוע ניצול לרעה של המצב המשפטי, כמו כפיית גט במקרים מסוימים. את חוסר הסימטריה הבסיסי [בין גברים לנשים] לא נשנה, אבל זה לא פוטר אותנו מלעשות את המרב בפרטים הקטנים.

ההלכה היא מוסד שמרני, שמתפתח בזהירות, עקב בצד אגודל, תוך בחינת ההשלכות וההשפעות ותוך שמירת ערכי הליבה. אבל גם אם זה קורה לאט, זה קורה, והיא מתפתחת תוך שמירה על מהותה. ההלכה קשובה לחיים ולאתגרי השעה, ונעה, כל הזמן נעה, אבל עם מצפן. ([יהודה יפרח](#), "חזון מדינת ההלכה וישראל העכשווית", [מקור ראשון](#), ו' בכסלו ה'תשע"ט (14-11-2018).

### שאלות ותשובות :

1. מהו נושא המאמר ,, ואילו היבטים לדמותה הרצויה של המדינה (דתי , לאומי, אזרחי) באים לידי ביטוי בו? (בקשו מהתלמידים לסמן היכן במאמר יש ביטויים להיבט שבחרו בו.).

### תשובה :

המאמר דן בהיבט הדתי של דמותה הרצויה של המדינה.,

2. מהי הסוגיה (שאלה / בעיה) איתה שעמה מתמודד כותב המאמר? (ייתכנו מספר בעיות.).

### תשובה :

- כפייה של ההלכה ברשות הרבים וברשות היחיד. ;
- מידת השימור וההשתנות של ההלכה. ;
- מקומם של ערכים ויסודות דמוקרטיים במדינת ההלכה. ;

3. האם ישנה מוצגת במאמר עמדה חד-משמעית במאמר? האם העמדה גלויה או סמויה במאמר?

**תשובה :**

במאמר מוצגת עמדה חד-משמעית וגלויה.

4. הציגו את הטענה / עמדה של כותב המאמר, (רצוי להתאים עמדה לבעיה / סוגיה).

**תשובה :**

- ניתן לכונן מדינת הלכה בעידן המודרני, בתנאי שרוב רובם של האזרחים הם שומרי מצוות.
  - ניתן לכונן מדינת הלכה, כי ההלכה מתפתחת ומודעת לצורך להשתנות לחולל בה שינויים בעקבות שינויים כלכליים, טכנולוגיים ואחרים, תוך שמירה על מהותה.
5. זהו והסבירו את הנימוקים של כותב המאמר (ייתכן לשקול מיון של הנימוקים: לרעיוניים, לעובדות ולדוגמאות).

**תשובה :**

נימוקים :

- מדינת ההלכה תוכל להתקיים כי 99% 99 אחוז מהאזרחים יהיו שומרי מצוות ויסכימו להיותה כזו.
- ההלכה מכירה בחירות הפרט ובריבונות העם, שהם יסודות דמוקרטיים מודרניים, ומסתייגת מכפייה דתית ברשות הפרט, ולכן מרבית האזרחים יתמכו במדינת הלכה. מרבית האזרחים.
- ההלכה מאפשרת לנבחר הציבור לתת מענה לסוגיות המתעוררות בחיי היום יום, ולכן ניתן לקיים מדינת הלכה.

6. מהי המסקנה המעשית של כותב המאמר לגבי דמותה הרצויה של המדינה? (ייתכן שבחלק מהמאמרים ישנה התאמה בין העמדה והמסקנה).

**תשובה :**

יש לכונן מדינת הלכה בישראל. התנאי הבסיסי לקיומה הוא הסכמה של רוב רובו של הציבור להיות שומר מצווה. היא תתאפשר, בין היתר, על ידי תקנות של נבחר הציבור מכוח העיקרון ההלכתי " דינא דמלכותא דינא".

## שיעור: זהותה של ישראל בהיבט הלאומי והאזרחי –"– התמודדות עם טקסט טיעוני מאמר שלישי

אברום תומר, "לא שבטים ולא יער"<sup>30</sup>

[בשנים האחרונות מתקיים בחברה הישראלית שיח בנושא הדרך הנכונה ליצירת 'ישראליות משותפת']. השאלות העולות הן: האם 'ישראליות משותפת' יכולה להוות תחליף ראוי לאתוס הציוני שהקים את המדינה? האם הציונות שוב אינה יכולה להוות את המכנה המשותף הבסיסי של הישראליות?

בשורות הבאות אנסה להשיב עליהן.<sup>31</sup>

תפיסה רחבה של המושג 'ציונות', שהיווה את התשתית המכוננת של מדינת ישראל, מגלה שהיא רלוונטית כיום לא פחות מכפי שהייתה בעבר. האידיאל הציוני הוא גדול ורחב. די בו כדי להכיל בתוכו מגוון של מימושים שונים על ידי שבטים [קבוצות] בעלי תפיסות עולם שונות, אך שמירה על המסגרת הכוללת היא מן ההכרח. אין צורך לאמץ שוב את מדיניות כור ההיתוך של בן-גוריון, שהייתה רלוונטית לשלב קיבוץ הגלויות, וגם לא להציב מודל 'צברי' יחיד לכלל הקהילות. המצע הערכי המשותף, העיון והדיון בקורות חייה של האומה ובמורשתה הרוחנית והתרבותית, כל אלה יכולים לטוות קורים של רגש ותחושת אחדות, מחד גיסא, ומאידך גיסא, לאפשר לחרדים, לדתיים או לחילונים לקשור את אמונותיהם ואורחות חייהם במסורת ובנרטיב ההיסטורי והלאומי.

כך יוכל כל שבט להשתייך ולהתגדר בו-זמנית; לראות בבן השבט השני אח, גם אם הוא טועה, לשיטתו. דומה כי בשנים האחרונות מתרחש תהליך מבורך של טשטוש הגבולות בין המגזרים השונים, כך שהתהוו להם מעין 'מרחבי תפר' ותופעות תרבותיות מעניינות, שקשה, יותר מבעבר, למקם אותם באופן ברור בגזרתו של מגזר זה או אחר.

<sup>30</sup> אברום תומר, "לא שבטים ולא יער" השילוח, כתב עת ישראלי להגות ומדיניות, שבט תשע"ז, פברואר 2017.

<sup>31</sup> בבעת ההערות סימנו משפטים כדי להמחיש את כוונתנו בשאלות שהצגנו.

הערה [z1]: במשפט זה יש תשובה לשאלה הראשונה

הערה [z2]: משפט זה יש תשובה לשאלה הרביעית

הציונות היא המורשת שלנו, גם אם פרשנויות ויישומים רבים לה; אל לנו לשמוט את המכנה המשותף, את האתוס המחבר בינינו, את מורשת האבות המייסדים. התשתית המכוננת של מדינת ישראל מגלה שהיא רלוונטית כיום לא פחות משהייתה בעבר.

...כמו כל היהודים האחרים, ולעתים אף יותר מהם, החרדים חולקים עם הקבוצות היהודיות האחרות [דתיים וחילוניים] את האמונה כי לעם היהודי זכות על ארץ ישראל, ורוצים בכל מאודם בניצחוננו של צה"ל בכל עימות עם הקמים עלינו. דומה שדי בעמדת מוצא כזו כדי להכניס את החרדים – "ציונים" או שאינם – כשותפים טבעיים ומלאים בנרטיב היהודי הקולקטיבי של ישראל.

אמת זו מבודדת את אתגר שיתוף המגזר הערבי במפעל הציוני, ואינה רואה בו 'שבט' ככל השבטים, גם אם ראוי שיקבל, כשותף אזרחי שווה זכויות, את מלוא התנאים לשימור תרבותו וזהותו. זהו אתגר שיש לתת עליו את הדעת, אך המחשבה שבשלו יש להניח את הזהות הציונית בקרן זוית איננה מקובלת, שאילו היינו נשמעים לה מתחילה לא הייתה קמה מדינת ישראל.

עקרונות כמו: ממשלה דמוקרטית, המקבלת החלטות ללא פגיעה במיעוטים, זכויות אדם, מדינה יהודית, או עברית רשמית, מקובלים על רוב מכריע של החברה הישראלית, שיראה בהם קווים המגדירים את זהותו. קיומה של קבוצת מיעוט שחורגת מהכללים העקרוניים אינו צריך לגרום לנו לשנות את קווי היסוד, משום שבשביל הרוב הגדול, קווים אלה מהווים תנאי הכרחי לישיבה סביב השולחן על מנת ליצור יחד את הטוב המשותף.

[קיימות] שתי תפיסות עולם עיקריות הנחלקות בתשובתן לאופן השותפות הרצוי בין הפרטים במדינה: הראשונה היא הרפובליקניות מהזן הלאומי-תרבותי, והשנייה היא הרפובליקניות האזרחית...

הרפובליקניות הלאומית-תרבותית תולה את יתרה בקשרי הזהות הפרטיקולריים: בשפה, בהיסטוריה ובתרבות המשותפת, וכן בייעוד המוסכם. ממילא, היא רואה במדינה כלי לטובת שימורה ופיתוחה של הזהות הקולקטיבית.

מנגד, הרפובליקניות האזרחית מסתפקת בהשגת אזרחות טובה והוגנת, ובשאיפה של הפרטים לבנות מעתה ולהבא, באמצעות המדינה, מבנה שלטוני יציב ששומר בקנאות על חירותם של כלל אזרחי המדינה. לכאורה, ניתן להחיל את המודל האזרחי על כל קבוצת אנשים, יהיו מאפייניהם אשר יהיו, בתנאי שהם מבינים את הצורך בסדר שלטוני, ומקבלים את המחיר האישי או הקבוצתי שהם צריכים לשלם בעבורם.

**הערה [z3]:** בפסקה ישנו ביטוי לעמדת הכותב לשאלות הראשונה השנייה והשלישית.

**הערה [z4]:** בפסקה יש תשובה לשאלה השנייה



המחשבה כי ניתן ליצור תחושת שייכות על הבסיס הרזה של הערכים 'סובלנות' ו'קבלת האחר', ללא זהות לאומית-אתנית משותפת וללא אתוס היסטורי-תרבותי משותף, אינה משכנעת. ככל הנראה, גם אין לה תקדימים מוצלחים בהיסטוריה.

הערה [z5]: תשובה לשאלה השנייה והרביעית.

הסיבה לכך פשוטה: כאשר הטוב המשותף מתבסס על האינטרסים החומריים ושיקולי הקריירה, ייתכן שהמערכות השונות תתפקדנה באופן סביר כל עוד הן מצליחות להימנע ממשבר. אך כשמחיר השותפות יעלה, כאשר יתרחש קונפליקט ותעלה תחושת מחסור או סכנה, או אז לא יהיה ניתן למצוא את הדבק שישאיר את האזרחים יחד באותה סירה, ויגרום להם להקריב מעצמם או את עצמם למען הכלל. בכל פרצה, שבה האינטרס הפרטי לא יהלום את השותפות, בכל פעם שאחד השבטים ירגיש כי הסדר החדש מאיים על ערכיו ועל זהותו, האינטרס השבטי יגבר על הטוב המשותף, ולא תוכל להישלף האחוה שביכולתה להחזיק את החלקים יחד, זה למען זה.

הערה [z6]: הכותב מביא נימוקים

הקושי בביסוס "טוב משותף" על אינטרסים חומריים בלבד נוגע לכל מדינה או חברה אנושית; אבל הוא מועצם שבעתיים כאשר מנסים להשליך את הרעיון הזה על מדינת ישראל ועל החברה הישראלית. ... הזהות הישראלית חייבת להיות מושתתת על רעיון המדינה היהודית, ולא רק על זכויות אדם. ישראל, שנאבקת כבר כמעט שבעים שנה על עצם הלגיטימיות שלה כמדינה יהודית במזרח התיכון; ... ישראל, שנושאת עמה את תקוות הדורות ואת זכר השואה, כמדינת היהודים היחידה; ישראל זו אינה יכולה אלא להתקיים על בסיס הסיפור היהודי והאתוס הציוני...

הערה [z7]: תשובה לשאלה הראשונה והרביעית

(אברות תומר, "לא שבטים ולא יער", השילוח, כתב עת ישראלי להגות ומדיניות, שבט תשע"ז, פברואר 2017)

## שאלות ותשובות:

1. מהו נושא המאמר, ואילו היבטים לדמותה הרצויה של המדינה (דתי, לאומי, אזרחי) באים לידי ביטוי בו? (כדאי לבקש מהתלמידים לסמן היכן במאמר יש ביטויים להיבט הלאומי ולהיבט האזרחי).

תשובה:

המאמר דן בשני היבטים : הלאומי והאזרחי.

המאמר עוסק בשאלת מקומה של הציונות בזהותה הרצויה של המדינה..

2. מהי הסוגיה ( שאלה / בעיה) העולה מתוך הטקסט? ייתכנו מספר בעיות.

### תשובה :

א. שאלה :האם זהותה של המדינה יכולה להמשיך ולהתבסס על הרעיון הציוני?

ב. בעיה : לא כל חלקי החברה הישראלית שותפים לערכים המשפיעים על עיצוב זהותה של ישראל.

ציטוטים מתוך המאמר :

א. " – "האם "ישראליות משותפת" ' – יכולה להוות תחליף ראוי לאתוס הציוני שהקים את המדינה?"

- "האם הציונות שוב אינה יכולה להוות את המכנה המשותף הבסיסי של הישראליות?"

ב. "אמת, זו מבודדת את אתגר שיתוף המגזר הערבי במפעל הציוני, ואינה רואה בו "שבט" ' ככל השבטים".

3. האם ישנה עמדה חד- משמעית? האם העמדה במאמר גלויה או סמויה במאמר?

תשובה : יש במאמר מוצגת עמדה ברורה וגלויה.

4. הציגו את הטענה / עמדה של כותב המאמר (רצוי להתאים עמדה לשאלה / בעיה).

למורים : בקשו מן התלמידים לסמן את עמדת הכותב .:

הצגת העמדה בהיבט הלאומי : מדינת ישראל צריכה להיות מדינת לאום אתנית- תרבותית המבוססת על שפה ומורשת יהודיות.

"הציונות היא המסד של מדינת ישראל כיום לא פחות ממה שהייתה בעבר".  
 "מדינת ישראל אינה יכולה ללא ערכים לאומיים-תרבותיים על בסיסי הרעיון הציוני".

הצגת העמדה בהיבט האזרחי: זהותה הרצויה של המדינה היא רפובליקנית-לאומית – תרבותית.

" המחשבה כי ניתן ליצור תחושת שייכות על הבסיס הרזה של ערך הסובלנות וקבלת האחר, ללא זהות לאומית-אתנית משותפת וללא אתוס היסטורי-תרבותי משותף, אינה משכנעת. ככל הנראה, גם אין לה תקדימים מוצלחים בהיסטוריה".

5. זהו והסבירו ואת הנימוקים של כותב המאמר ( ייתכן לשקול מיון של הנימוקים: לרעיוניים, לעובדות ולדוגמאות).

#### תשובה:

א. הציונות לגווניה, מאפשרת לקבוצות יהודיות, בעלות עמדות שונות, לפתח תחושה של אחדות, כיוון שהיא מהווה מסגרת רחבה לערכים משותפים.

ב. הרוב במדינה אינו צריך לוותר על ערכיו ועל זהותו הציונית, למרות שהמיעוט אינו שותף לערכים אלו.

ג. בשעת משבר במדינה, תחושת האחדות חזקה יותר כאשר התפיסה הרפובליקנית מתבססת על 'הטוב המשותף' של הרוב האתני-תרבותי. לפיכך תפיסה זו מתאימה לישראל.

6. מהי המסקנה המעשית של כותב המאמר?

#### תשובה:

א. ישראל יכולה להתקיים כמדינה רק על בסיס האתוס הציוני;

ב. בהיבט הלאומי – זהותה הרצויה של המדינה צריכה להיות לאומית-אתנית-

תרבותית.

בהיבט האזרחי - - רפובליקנית עם מעמד בכורה לרוב.

ג. המדינה צריכה להעניק למיעוט הערבי שוויון זכויות ואפשרות לשמר את תרבותו וזהותו.

### שיעור: "זהותה של ישראל בהיבט הדתי והלאומי"

התמודדות עם טקסט טיעוני:

מאמר רביעי

אליאב שוחטמן, – "מדינה יהודית ודמוקרטית"<sup>32</sup>

"בדרך כלל בדרך כלל לא צריכה להיות סתירה בין ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית לבין ערכיה כמדינה דמוקרטית,, וניתן למצוא את האיזון הראוי ביניהם. אבל אם עלולה להיות התנגשות בין הערכים – צריכה להיות, לדעתך, העדפה לערכיה של המדינה כמדינה יהודית. ערך אחר, לדוגמה, שצריכה להינתן לו עדיפות, הוא הערך של "התיישבות יהודית בארץ ישראל". ... גם בעלייתם של יהודים לארץ אין משום קיפוחם של לא יהודים. ואולם, גם אם הייתה בכך פגיעה בערך השוויוניות, ההעדפה צריכה להינתן לערכים של עלייה והתיישבות יהודית. ערכים אלה הם נגזרות של מהות המדינה כמדינה יהודית. ...

<sup>32</sup> פרופ' אליאב שוחטמן, "מדינה יהודית ודמוקרטית", זמן יהודי חדש – תרבות יהודית בעידן חילוני, מבט אנציקלופדי, בעריכת ירמיהו יובל, כרך רביעי, ירושלים: כתר ולמדא ובאדיבות 'קרן פוזן', 2008, עמ' 514-511

אף שמקורה של השבת במצוות הדת ... הייתה השבת במרוצת הדורות לאחד מסמליו הלאומיים של עם ישראל ... המגמה המונחת ביסוד קביעת ימי המנוחה של המדינה בהתאם לימי המנוחה שעל פי מסורת ישראל הייתה לשוות לפרהסיה של החברה בישראל חזות יהודית, וזאת משיקולים לאומיים, כביטוי להווייתה של המדינה כמדינה יהודית.

סממן נוסף, שראוי שיהיה אחד ממרכיביה של הזהות היהודית של מדינת ישראל הוא תורת ישראל בכלל, והמשפט העברי בפרט, כגורם בעל השפעה במערכות החוק והמשפט של המדינה. תורת ישראל היא ששמרה על אחדותו של עם ישראל בשנות הגלות הארוכות. עם ישראל שמר אמונים לדין הלאומי שלו, המשפט העברי, וחתר בכל ארצות פזורותיו לאוטונומיה שיפוטית, שתאפשר התדיינות בפני בתי דין הדנים על פי הדין העברי.

"ממהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית אין לגזור את המסקנה כאילו יש הצדקה לכפייתן של נורמות דתיות על מי שאינו מקבל אותן. פוסקי ההלכה עצמם שוללים מטעמים הלכתיים דבר זה. הטעם לכך הוא שכפייה כזו אין בה כל תועלת במציאות ימינו, ולא זו בלבד שהיא לא תשרת שום מטרה הלכתית, היא אף עלולה להרחיק, ו, ולכן יש לאוסרה."

ייאמר עוד בקצרה, שמדינה יהודית היא מדינה המושיטה יד תומכת לחלשים, ובה מתקיימים דברי הנביא ישעיהו: "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה עירום וכיסיתו, ומבשרך לא תתעלם" (נ"ח ז') מדינה יהודית היא מדינה שצדק ילין בה, ואשר חרתה על דגלה את האידיאל של עשיית חסד, צדקה ומשפט בארץ". (פרופ' אליאב שוחטמן, "מדינה

יהודית ודמוקרטיה", זמן יהודי חדש – תרבות יהודית בעידן חילוני, מבט אנציקלופדי, בעריכת ירמיהו יובל, כרך רביעי, ירושלים: כתר ולמדא ובאדיבות יקרן פוזן, 2008, עמ'

(511-514).

**שאלות ותשובות :**

1. מהו נושא המאמר , ואילו היבטים לדמותה הרצויה של המדינה (דתי , לאומי, אזרחי) באים לידי ביטוי בו? (כדאי לבקש מהתלמידים לסמן היכן במאמר יש ביטויים להיבט הלאומי ולהיבט הדתי).

**תשובה :**

המאמר דן בהיבטים הלאומי והדתי.

נושא המאמר :

- ערכיה הלאומיים והדתיים של ישראל כמדינה יהודית . ;
- זהותה היהודית של המדינה בהיבט הלאומי ובהיבט הדתי. ;

2. מהי הסוגיה ( שאלה / בעיה) איתה שעמה מתמודד כותב המאמר? (ייתכנו מספר בעיות).

**תשובה :**

- עד כמה זהותה של המדינה תתבסס על הדת היהודית. ;
- המתח הקיים בין ערכיה היהודיים של המדינה לבין ערכיה הדמוקרטיים. ;

3. האם ישנה עמדה חד משמעית במאמר? האם העמדה המוצגת בו גלויה או סמויה במאמר?

**תשובה :**

- לגבי הסוגיה הראשונה, עמדתו אינה חד משמעית.
- לגבי העמדה הסוגיה השנייה, עמדתו ברורה וחד משמעית.

4. הציגו את הטענה / עמדה של כותב המאמר, ( רצוי להתאים עמדה לבעיה / סוגיה).

**תשובה :**

הצגת העמדה :

- בהיבט הדתי, - הכותב תומך במדינה יהודית ודמוקרטית, שבה לדת היהודית יש מקום מרכזי בחקיקה ובפסיקה.
  - בהיבט הלאומי-, הכותב תומך במדינת ישראל כמדינה יהודית אתנית-תרבותית.
  - לגבי זהות של המדינה במקרה של מתח בין ערכיה היהודיים וערכיה הדמוקרטיים – הוא יעדיף שזהותה של המדינה תתבסס על ערכיה היהודיים.
5. זהו והסבירו את הנימוקים של כותב המאמר ( ייתכן לשקול מיון של הנימוקים : לרעיוניים, לעובדות ולדוגמאות).

**תשובה :**

נימוקי הכותב לטענה הראשונה והשנייה :

- הכותב תומך במדינה יהודית המשלבת חקיקה דתית, כי תורת ישראל והשבת שמרו על אחדות עם ישראל בגולה והיו מסמליו הלאומיים של עם ישראל, כלומר : הכותב מבסס את טענתו על ההיבט הלאומי ולא על ההיבט ההלכתי.
- אין מקום לכפייה דתית, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מעשית. הסיבות לכך הן כי מבחינה הלכתית הדבר אסור,

- וכן כי אין זה יעיל לכפות מעשים מסוימים על אוכלוסייה שברובה איננה שומרת מצוות.
- הכותב תומך במדינה יהודית המשלבת חקיקה דתית, כי מדינה מסוג זה תקיים צדק חברתי.
  - נימוק לטענה השלישית:
  - יש להעדיף את ערכיה היהודים של המדינה כדי לשמור על יהודיותה של המדינה.
6. מהי המסקנה המעשית של כותב המאמר לגבי דמותה הרצויה של המדינה.?. (ייתכן שבחלק מהמאמרים ישנה התאמה בין העמדה ולבין המסקנה).

#### **תשובה:**

- מדינת ישראל צריכה להיות מדינה יהודית ודמוקרטית, תוך העדפה לערכים היהודיים הלאומיים והדתיים, ללא כפייה דתית.



## ב. שיעור אזרחות בשיטת 'ההרכבה' (הג'יקסו jigsaw)<sup>33</sup>

השם 'ג'יקסו' (Jigsaw) לקוח ממשחק ההרכבה 'ג'יקסו פזל'. לכלי זה מספר יתרונות:

- לכל תלמיד תרומה חשובה וייחודית.
- מתקיימת תלות ואחריות הדדית בין חברי הקבוצה.
- אפשר להתאים את רמת הקושי של חומר הלימוד ליכולתו הלימודית של התלמיד (ולכן השיטה מומלצת במיוחד לכיתה הטרוגנית).
- תהליך הלמידה מתבצע תוך אינטראקציה חברתית.

### איך זה עובד?

בשיטה זו המורה מחלק את הנושא הלימודי ל 4-5 תתי נושאים, שאינם תלויים זה בזה.

תהליך הלמידה מתרחש בשלושה שלבים:

**שלב א:** ארגון קבוצות הג'יקסו (קבוצות האם)

המורה מחלק את הכיתה לקבוצות הטרוגניות המורכבות מ 5-6 תלמידים (בהתאם למספר תתי הנושאים). כל תלמיד בקבוצת האם מקבל תת נושא אחר (בהתאם לרמתו), ובהמשך יצטרך ללמוד אותו ולהתמחות בו.

**שלב ב:** למידה בקבוצות ההתמחות

<sup>33</sup> מבוסס על אורית הרשקוביץ ויהודית דורי "למידה שיתופית – יישום שיטת הג'יקסו במעבדה לכימיה בנושא חומצות ובסיסים", תשנ"ו.

התלמידים עוברים לקבוצות ההתמחות: קבוצת התמחות היא קבוצה הומוגנית מבחינת הנושא הנלמד, וכל חבריה אחראים ללמידת אותו נושא. מטרת הלמידה בקבוצה זו היא לאפשר לכל תלמיד התמחות בנושא שקיבל, ולתת לו אפשרות להתכונן כדי ללמד ולהסביר נושא זה ליתר חבריו בקבוצת האם. המורה יבחר תלמיד אחד אחראי על הלמידה בכל קבוצה.

### **שלב ג: הוראת עמיתים בקבוצות הגייקסו**

הוראת העמיתים היא המרכיב המרכזי שיוצר את התלות ההדדית בין חברי הקבוצה. התלמידים חוזרים לקבוצות האם שלהם. כל תלמיד בקבוצה אחראי ללמד ולהסביר ליתר חברי הקבוצה את תת הנושא שלמד והתמחה בו. כל תלמיד בקבוצת האם תלוי בשאר חבריו לקבוצה, ועליו ללמוד את כל תתי הנושאים כדי להיות בקיא בנושא הנלמד.

דוגמה לשימוש בכלי הגייקסו בשיעור אזרחות

### **הנושא: זכויות אדם טבעיות<sup>34</sup>**

#### **תכנון ההפעלה לפני השיעור**

המורה מחלק את הנושא הנלמד לתתי נושאים, ומכין את חומרי הלמידה ושאלות מנחות. הוא קובע את הרכב הקבוצות (רצוי קבוצה הטרוגנית מבחינת היכולות).

המורה מכין רשימה של קבוצות לומדים-מתמחים, כאשר בכל קבוצה לפחות נציג אחד מהקבוצות המקוריות.

#### **בכיתה**

<sup>34</sup> ראו בספר הלימוד, פרק ט"ו "עקרונות זכויות האדם והאזרח".

המורה :

מציג את הנושא, לדוגמה : באמצעות צפייה בסרטון על התפתחות זכויות האדם, או באמצעות סיפור.

מסביר במליאת הכיתה את חשיבות נושא זכויות האדם ואת מקור הזכויות.<sup>35</sup>

מסביר את שיטת הלמידה ובקצרה מציג את יתרונותיה.

### **בקבוצת ההתמחות (הקבוצות ההומגניות)**

כל תלמיד מקבל חומרי למידה על הזכות שאותם הוא חייב ללמוד וללמד (מספר הלימוד, על ידי צפייה בסרט, בעזרת קריקטורה ועוד). כל תלמיד החבר בקבוצת ההתמחות כותב את מה שלמד על הזכות.

**בקבוצת האם** (הקבוצה ההטרוגנית) כל תלמיד מלמד את חבריו את פרטי הזכות שלמד.

בכל שלבי הלמידה בקבוצות, המורה מסתובב בכיתה, ועונה על השאלות של הקבוצות.

**סיכום** הלמידה באמצעות תרגול בכיתה / בוחן / דיון.

המורה בודק האם בעבודה בשיטת הגייקסו התקיימה למידה בנושא הזכויות.

<sup>35</sup> ראו לעיל : מטרות ההוראה, בטבלה בעמ' 37.

## ג. שילוב סרטים בשיעורי אזרחות

בהוראת המקצוע אזרחות ניתנת חשיבות לשימוש בסרטים ובכלי התקשורת, שכן באמצעותם ניתן לממש חלק ממטרות המקצוע<sup>36</sup>:

התלמידים:

- ינקטו עמדות מנומקות על בסיס ידע, ויוכלו לצרוך מידע מאמצעי התקשורת באופן ביקורתי ומושכל.
- יבינו שביקורת ודו-שיח הם מאבני היסוד במדינה דמוקרטית.
- יישמו את העקרונות ואת המושגים שלמדו בבחינה ובהערכת המציאות הפוליטית והחברתית במדינה.
- יבחנו את הנושאים מנקודות הראות של המגזרים והעדות השונים בחברה הישראלית ובעם היהודי.

### יתרונות השימוש בסרטים

- ממחישים אירועים ומושגים הקשורים לתוכני למידה באזרחות.
- מחזקים למידה אצל תלמידים אשר הערוץ הדומיננטי שלהם ללמידה הוא הערוץ החזותי.
- יוצרים חוויה רגשית משותפת לתלמידים ולמורה.

<sup>36</sup> אזרחות, תוכנית הלימודים בחטיבה העליונה לבתי ספר יהודיים (כללים ודתיים) ערביים ודרוזיים, משרד החינוך, המזה"פ, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, מהדורה מעודכנת, התשס"ב.

**כיצד מתכוננים לצפייה?**

בהיבט של המורה:

- צפייה מראש בסרט ובדיקת המסרים הסמויים, מידת התאמתו לנושא הנלמד ולאוכלוסיית התלמידים.
- הפעלת שיקולי דעת ביחס למועד ההקרנה: כפתיח (טריגר) לנושא, כחלק מההוראה, כהעשרה, כסיכום.
- היערכות לקראת ביטויים של הצפה רגשית שתקשה על הצפייה ועל הבנת המסרים / העקרונות באזרחות, והתמודדות עמם.<sup>37</sup>
- עצירת הסרט בנקודה מסוימת ומתן הזדמנות לתלמידים לחשוב על המשך העלילה.
- הכנת שאלות לצפייה תלויה בשיקול הדעת, במטרת ההקרנה, בסוג הסרט וביכולות התלמידים.

דוגמאות לשאלות מנחות לצפייה ולדיון

**שאלות למיקוד הצפייה**

בהיבט של התלמיד:

- מיהן הדמויות, מה הן מייצגות, מהי מערכת היחסים בין הדמויות?
- היכן מתרחשת העלילה / הסרט / האירוע?
- מהם הגורמים המשפיעים על מהלך העלילה?

<sup>37</sup> על דרכי התמודדות עם הצפה רגשית ראו למעלה, עמ' 15-16.

## שאלות לדיון לאחר הצפייה

שאלות המאפשרות אורור רגשות:

- אילו רגשות התעוררו בי במהלך הצפייה בסרט ובעקבותיה? האם הסיפור עורר בי זיכרון, חוויה, אירוע כלשהו? אם כן, מהו?
- מה מצא חן / לא מצא חן בעיני?

שאלות הבודקות יכולות של הבנה ויישום לתכנים הנלמדים:

- מהם המושגים מלימודי האזרחות שאותם ניתן לזהות בסרט?
- האם יש עמדות / עובדות בסרט שעולות בקנה אחד עם מה שלמדתם על הנושא? האם יש שמתנגשות?

שאלה המזמנת חשיבה ביקורתית:

- האם הסרט מוטה? האם הוא מציג עמדה חד משמעית או מספר עמדות?
- האם ניתן היה לפתח את העלילה אחרת? אם כן, כיצד?

## חומרי רקע והעשרה: רשימות סרטים, ספרים, אתרים

רשימות הסרטים רוכזו על פי נושאי הלימוד.<sup>38</sup>

### סרטים(תקצירים)

#### למה דמוקרטיה?

**בעל זנב** (1990) – עיבוד לספרו של וויליאם גולדינג משנת 1954. סרט הרפתקאות על קבוצת נערים שנקלעה לאי בודד בעקבות התרסקות מטוסם. הם נאלצים להתארגן כדי לשרוד. הסרט מתאר צמיחה של סוגים שונים של מנהיגות, דמוקרטיה ודיקטטוריה, ואת המאבקים המתנהלים בין הנערים.

**הנחשול** (1981) – סרט טלוויזיה אמריקני, מבוסס על הספר 'הגל' (אותו שם במקור), מאת מורטון רו. הסרט מתאר ניסוי אמיתי שערך מורה בבית ספר תיכון שבקליפורניה בשנת 1967. באמצעות הניסוי ביקש המורה להוכיח כמה קל להפוך אנשים לפשיסטים.

**חוות החיות** (1954) – על פי ספרו של ג'ורג' אורוול, סרט הנפשה, משמש אלגוריה לקומוניזם ולברית המועצות לשעבר.

#### זכויות אדם

**מאחורי המספרים** (2016) – מתאר את סיפורן של נשים אפרו-אמריקאיות, שעבדו בסוכנות החלל נאס"א בשנות השישים. הן תרמו לשיגורה לחלל של החללית האמריקאית שהקיפה לראשונה של כדור הארץ, אך לא זכו להכרה.

**סלמה** (2014) – סיפור מאבקו ההיסטורי של מרטין לותר קינג ג'וניור לביסוס זכות הצבעה שווה לכולם, שחורים ולבנים, מאבק שהסעיר את ארצות הברית בשנות ה-60 של המאה העשרים. למאבקו הלא אליים מתגייסים המונים מכל רחבי ארצות הברית, שחורים ולבנים, יהודים ונוצרים, למסע רגלי אל עבר בירת מדינת אלבאמה.

<sup>38</sup> הרשימה הוכנה בסיועו של דרור יזהר, דוקטור להיסטוריה ולקולנוע, אוניברסיטת בן גוריון. תחום התמחות: המלחמה הקרה, חברה ותרבות בריטית, קולנוע בריטי.

**איזה מין שוויון (2010)** – סיפורן של פועלות במפעל לייצור מכוניות במאבק להשוואת שכרן לשכרם של הפועלים הגברים העוסקים באותה עבודה (זכויות חברתיות).

### בחירות

**מנדלה – הדרך הארוכה אל החופש (2013)** – סרט ביוגרפי המתאר את חייו של נלסון מנדלה, ודרכו מציג את סיפור שחרורה של דרום אפריקה מאפרטהייד. בסיומו הופך מנדלה לנשיא דרום אפריקה הראשון שנבחר בבחירות דמוקרטיות. הסרט מתאים ללימוד על המאבק בגזענות ועוסק בנושא זכויות אדם.

**בחירות (1999)** – קומדיה המציגה ניהול של מערכת בחירות לנשיאות אגודת הסטודנטים של בית ספר תיכון.

### שלטון החוק

**השנאה (1995)** – הסרט מציג תמונה עגומה של החיים בשכונה בפאריס, את אזלת היד של המערכת בניסיונותיה לפתור את הבעיות, ואת העדר האפשרות לצאת ממעגלי העוני, האלימות והשנאה – כלפי הרשויות, המשטרה, הבורגנות, וגם כלפי מהגרים אחרים. הסרט מתאים לנושאי לימוד כמו: גלובליזציה, ניידות של מהגרים, סובלנות, שלטון החוק ומיעוטים.

**בשם האב (1993)** – הסרט מתאר את מאבקה האלים של המחותרת האירית של צפון אירלנד להתנתקות מבריטניה, ומתמקד במאבק מול מערכת המשפט על הזכות להליך הוגן.

### פלורליזם וסובלנות

**זוטרופוליס (2016)** – סרט הנפשה המתאר יצירה של חברה אוטופית עם מסרים של חתירה לשוויון ולחירות, ומעודד לחשיבה לא סטריאוטיפית. בסרט יש ביקורת חברתית והוא מתאים גם ללימוד נושא זכויות האדם.

**מר בטיניול (2002)** – קיץ 1942. פריס תחת שלטון הנאצים. סיפורו של אדם פשוט המגלה בתוכו אומץ לב גדול בתקופה של קהות חושים. מתאים גם לנושא זכויות אדם.



### גלובליזציה

**הצד האחר של התקווה (2017)** – הסרט דן בפן האנושי של בעיית הפליטים באירופה, ומציג צדדים שונים של קבלתם על ידי האזרחים המקומיים והשלטונות.

**גיבור מקומי (1983)** – סרט סקוטי העוסק בקונפליקט בין העולם המודרני המתועש לבין תושביו של כפר קטן, על חופו של ים.

### תקשורת ופוליטיקה

**העיתון (2017)** – הסרט עוקב אחר תפקידו של העיתון 'ווישינגטון פוסט' בחשיפת מסמכי הפנטגון, הנוגעים למעורבותה של ארצות הברית במלחמת וייטנאם. הוא דן במערכת היחסים בין התקשורת הכתובה והשלטון בארה"ב.

**אמת (2015)** – הסרט עוסק בגילויה של שערורייה פוליטית במסגרת התוכנית האמריקאית '60 דקות'. במרכזה התגייסותו של ג'ורג' בוש הבן למשמר הלאומי כדי להתחמק מגיוס למלחמת ויאטנם.

**חשיפה (1994)** – הסרט עוסק במספר נושאים כמו אתיקה עיתונאית, תרבות הפולחן והאישיות, עיתונות ואמת בעידן העכשווי.

**גיבור מזדמן (1992)** – כתבת חדשות מסקרת התאבדות בקפיצה, וזוכה בפרס על פועלה. בנאום הפרס היא לוקחת בצל ומקלפת אותו ומשתמשת בקילוף כהצגת מטאפורה לעבודת התקשורת.

**רשת שידור (1976)** – סרט סאטירי אמריקאי. עלילתו מתרחשת בתחנת טלוויזיה בדויה, והוא עוסק בתיאור מאבקה להעלות את הרייטינג הנמוך באמצעים לא ראויים. הסרט מבליט את עוצמתה של התקשורת מול קהל הצופים.

**כל אנשי הנשיא (1976)** – סיפורם האמתי של שני העיתונאים שהביאו לחשיפתה של 'פרשת ווטרגייט', שבעקבותיה נאלץ הנשיא ריצ'רד ניקסון להתפטר. הסרט מדגיש את עוצמתה של התקשורת החופשית במדינה דמוקרטית.

## סרטים ישראליים

### החברה הישראלית

**לא פה ולא שם (2016)** – שלוש צעירות פלסטיניות ישראליות חיות הרחק מעיני החברה הערבית, בלב החברה הישראלית היהודית הליברלית. תל אביב משמשת מרחב פעולה חדש לבדיקת גבולות החופש שהצעירות תובעות לעצמן.

**עניינים אישיים (2016)** – סיפור בין דורי על משפחה בחברה הערבית.

**שטיסל (2013)** – סדרת טלוויזיה ישראלית מסוגת דרמה, העוסקת בקורותיה של משפחה חרדית המתגוררת בירושלים.

**למלא את החלל (2012)** – הסרט מציג את החברה החרדית החסידית בנושא בחירה של בן זוג ונישואין.

**אדמה משוגעת (2006)** – סיפור על החברה הקיבוצית ועל המתח בין האידיאולוגיה של הקיבוץ למציאות הקיימת.

**מדורת השבט (2004)** – הסרט דן בשאלות של ערכים מול נוחיות, כמניע להתנחלות וליחסים רומנטיים בציונות הדתית.

**לא בת 17 (2003)** – סיפור על המשבר הכלכלי-חברתי של התנועה הקיבוצית.

**נועה בת 17 (1982)** – סיפור על נערה מתבגרת על רקע הפילוג האידיאולוגי בתנועה הקיבוצית של שנות החמישים של המאה הקודמת.

**סאלח שבתי** (1964) – העלילה מתרחשת בשנות החמישים לאחר הקמת מדינת ישראל, ומראה בצורה סאטירית את שהתרחש באותם זמנים, על קשיי העלייה והקליטה של עדות המזרח ועל יחסם של ילידי הארץ אליהם, הבירוקרטיה הבלתי אפשרית והפוליטיקה הישראלית הלא נקייה.

### רשויות השלטון

**שיטת השקשוקה** (2008) – סרט תיעודי, דוקו-אקטיביסטי העוסק ביחסי הון ושלטון בישראל.

**תעלת בלאומילך** (1969) – סאטירה קומית על אופן התנהלות הרשות המקומית והמשטרה.

### זכויות אדם

**אפס ביחסי אנוש** (2014) – הסרט עוסק במערכות היחסים בין חיילות שלישות בבסיס של צה"ל, שאינן זוכות להערכה ולכבוד הראוי להן.

### שלטון החוק

**אחד משלנו** (1989) – הסרט עוסק ביחסים בין חברים בצבא, ובהסתרה של רצח של עציר פלשתינאי.

### יחסי ישראל-תפוצות

**נורמן** (2016) – הסרט עוסק בקשר שבין יהודי אמריקאי לפוליטיקאי ישראלי. אגב כך, הסרט עוסק גם בקשר שבין יהדות ופוליטיקה בארצות הברית. זאת, דרך סיפורו של איש המייצג את המתחים והדיאלקטיקה הקשורים בזהות היהודית-אמריקאית.

**ישראל בע"מ** (2010) – סרט תיעודי העוקב אחר פרויקט 'החוויה הישראלית': מפגש של בני נוער יהודיים מארצות הברית וקנדה, בגילאי 15-17, עם החברה הישראלית.

**אתרים**

ערוץ הכנסת

ערוץ יוטיוב

הטלוויזיה הלימודית ערוץ 23

המכון הישראלי לדמוקרטיה (סרטים)

האגודה לזכויות האזרח

אמנסטי אינטרנשיונל

כנסת פתוחה

תמי"ד אזרחות במט"ח

מעגלי צדק

הסתדרות המורים

קטלוג אינטרנטי : ספריית הסינמטק הישראלי

**ספרות יפה<sup>39</sup>**

• למה דמוקרטיה? (סכנות במשטרים לא דמוקרטיים)

<sup>39</sup> תודתנו נתונה למירב בראוטבר, מפמ"רית לספרות ממלכתי, על רשימת היצירות.

1984 / ג'ורג' אורוול (רומן)

ארכיפלג גולאג / אלכסנדר סולז'ניצין (רומן)

בארץ הדברים האחרונים / פול אוסטר (רומן)

בהתחלה באו / מרטין נימלר (שירה)

בוקר חום / פרנק פבלוף (רומן)

במדור הראשון / אלכסנדר סולז'ניצין (רומן)

הדיקטטורים / ריצ'רד אוברי (ביוגרפיה)

הדרך / קורמאק מקארתי (רומן)

השלישי / ישי שריד (רומן)

והיום איננו כלה / צ'ינגיס אייטמטוב (רומן)

כניעה / מישל וולבק (רומן)

סטלין / אדוורד רדזינסקי (ביוגרפיה)

סטלין, חצר הצאר האדום / מונטיפיורי סיימון סבאג (ביוגרפיה)

פרנהייט 451 / ריי ברדבורי (רומן)

שחמט / חנוך לוין (שירה)

שמש אחרונה / ירון כהן (רומן)

• **זכויות אדם (חיים וביטחון, הליך הוגן, חירות, שוויון, קניין)**

אל תיגע בזמיר / הרפר לי (רומן)

אני רוצה למות על מיטתי / יהודה עמיחי (שירה)

בעל זבוב / ויליאם גולדינג (רומן)

בעלטת / אמיר גלבע (שירה)

המשפט / פרנץ קפקא (רומן)

חרפה / ג'.מ. קוטזי (רומן)

טובת הילד / איאן מקיואן (רומן)

כל מה שעולה מתכנס / פלאנרי אוקונור (סיפור קצר)

חזיר אהבות קודמות / יהושע קנז (רומן)

על העיוורון / זיוזה סאראמאגו (רומן)

על הצורך לדייק / נתן זך (שירה)

שליחותו של הממונה על משאבי אנוש / א.ב. יהושע (רומן)

תינוק לא הורגים פעמיים / דליה רביקוביץ (שירה)

• **פלורליזם וסובלנות**

אני מאמין / שאול טשרניחובסקי (שירה)

דמוגרפיה / רמי סערי (שירה)

הדבר / אלבר קאמי (רומן)

ההבדל / מרואן מחיול (שירה)

המקום שבו אנו צודקים / יהודה עמיחי (שירה)

הר אדוני / ארי דה לוקה (נובלה)

חצוצרה בואדי / סמי מיכאל (רומן)

כל החיים לפניו / אמיל אז'אר (רומן)

כל שושנה / זלדה (שירה)

כף היד / ויסלבה שימבורסקה (שירה)

לפתוח את השפה / בועז לביא (סיפור קצר)

מאחורי הגדר / ח.נ. ביאליק (נובלה)

נמרוד, פנטזיה / יוסי אבני (סיפורים)

שיר פטריוטי / רוני סומק (שירה)

• שלטון החוק (התנגשויות בין חוק לצו מצפוני-מוסרי)

אותלו / ויליאם שיקספיר (מחזה)

אישה לבדה / אילנה המרמן (רומן-ממואר)

אמא קוראז / ברטולט ברכט (מחזה)  
 אנה והציידים / ראובן מירן (נובלה)  
 אנטיגונה / סופוקלס (מחזה)  
 ברזני / ישעיהו קורן (סיפור קצר)  
 גאות הים / א.ב. יהושע (סיפור קצר)  
 גנרל, הטנק שלך / ברטולט ברכט (שירה)  
 האורח / אלבר קאמי (סיפור קצר)  
 החטא ועונשו / פיודור דוסטוייבסקי (רומן)  
 הי הגיפ / סמי שלום שטרית (שירה)  
 הרוצחים / ארנסט המינגווי (סיפור קצר)  
 השבוי / ס. יזהר (סיפור קצר)  
 התמימים הקדושים / מיגל דליבס (רומאן)  
 חאן יונס", עגלה עם סוסה, דבר שקט / טל ניצן (שירה)  
 לא שיר / מאיר ויזלטיר (שירה)  
 מילכוד 22 / גיוזף הלר (רומן)  
 על זאת, מקרה פעוט / נתן אלתרמן (שירה)



עץ הזית 2002 / אגי משעול (שירה)

צפירה / אתגר קרת (סיפור קצר)

רעידת אדמה בצ׳ילה / היינריך פון קלייסט (נובלה)

• **לאומיות (מאבק קבוצות להשגת מדינה ולהגנה עליה)**

ימי צקלג / ס. יזהר

פרשת גבריאל תירוש / יצחק שלו (רומן)

יונה ונער / מאיר שלו (רומן)

הוא הלך בשדות / משה שמיר (רומן)

לא שם זין / דן בן-אמוץ (רומאן)

תש״ח / יורם קניוק (רומאן)

אם יש גן עדן״ / רון לשם (רומאן)

אישה בורחת מבשורה״ / דויד גרוסמן (רומן)

לילה אחד, מרקוביץ׳ / איילת גונדר-גושן (רומן)

הלב / אדמונדו דה אמיצ׳יס (רומן)

כתם / אפרת נווה (סיפור קצר)

הנה מוטלות גופותינו, ירושה / חיים גורי (שירה)

מגש הכסף / נתן אלתרמן (שירה)

אמת אחת ולא שתיים / אורי צבי גרינברג (שירה)

טקס / שחר-מריו מרדכי (שירה)

• **גלובליזציה**

עולם חדש מופלא / אלדוס האקסלי (רומן)

לב כלב / מיכאיל בולגקוב (רומן)

המחברת הגדולה / אגוטה קריסטוף (נובלה)

מחכים לגודו / סמואל בקט (מחזה)

כביש דרום / חוליו קורטאסר (סיפור קצר)

תאריך לידה: 2018 / רועי חן (סיפור קצר)

איתקה / קונסטנדינוס קוואפיס (שירה)

ילדי התקופה / ויסלבה שימבורסקה (שירה)

• **החברה הישראלית**: שסע לאומי, פערים עדתיים, שסע בין דתיים לחילוניים

המאהב / א.ב. יהושע (רומאן)

התגנבות יחידים / יהושע קנז (רומן)

עיר מקלט / יצחק בן-נר (רומן)

תפוחים מן המדבר / סביון ליברכט (סיפור קצר)  
 ארבעה בתים וגעגוע / אשכול נבו (רומן)  
 חיזו בטטה / סמי ברדוגו (סיפור קצר)  
 חייל לא אמיתי / דליה רביקוביץ (סיפור קצר)  
 חלום בדמי כבוד / גרמאו מנגיסטו (סיפור קצר)  
 ערבים רוקדים / סייד קשוע (סיפורים)  
 נערה מן הקטמונים / מירי בן שמחון (שירה)  
 חורשת האקליפטוס של ילדותי / סמי שלום שטרית (שירה)  
 המשורר הלאומי של האשכנזים / איתן נ. גלס (שירה)  
 מזוודה, מהגר / מואיז בן הראש (שירה)  
 כשירדנו מהעצים / יונית נעמן (שירה)  
 ואלה שמות, קופסה שחורה / שלומי חתוכה (שירה)  
 תעודת זהות, אני משם / מחמוד דרוויש (שירה)  
 נקמה / טאהא מוחמד עלי (שירה)  
**• מדינת ישראל : שיח זהויות, שיח רב תרבותי**  
 אבא, דרך הרוח / עמוס עוז (סיפור קצר)

אח קטן / רונית מטלון (סיפור קצר)  
 איך שהעולם נהיה לבן / דליה ביטאולין-שרמן (סיפורים)  
 אני המזרחית / עדי קיסר (שירה)  
 גדר חיה / דורית רביניאן (רומן)  
 דברי רקע ראשוניים, תקציר שיחה, תיקון הריחות / ארז ביטון (שירה)  
 העד / שולמית הראבן (סיפור קצר)  
 העור שלי עברית / סיגלית בנאי (שירה)  
 מול היערות / א.ב. יהושע (נובלה)  
 מטאטא / לאוניד פקרובסקי (סיפור קצר)  
 מתחת לפני האדמה / אלי אליהו (שירה)  
 קו העוני / רוני סומק (שירה)  
 תחרות שחייה / בנימין תמוז (סיפור קצר)  
 14.7.2012 / רון דהן (שירה)  
 יש לי סלע מונחת / איאת אבו-שמיס (שירה)  
 שם, אמרתי / טוביה ריבנר (שירה)  
**• מדינת ישראל כמדינה יהודית**

תהילה / ש״י עגנון (סיפור קצר)

תמול שלשום / ש״י עגנון (רומאן)

**• יחסי ישראל והתפוצות**

אבא ואמא הלכו לקולנוע / מאיר ויזלטיר (שירה)

אומרים ישנה ארץ, הוי ארצי מולדתי / שאול טשרניחובסקי (שירה)

אורן, האמנם עוד יבואו ימים / לאה גולדברג (שירה)

בחזרה לאושוויץ / אבנר טריינין (שירה)

בנגאזי - ברגן-בלזן / יוסי סוכרי (רומן)

האדונית והרוכל / ש״י עגנון (סיפור קצר)

המורה / מיכל בן-נפתלי (רומן)

לבי במזרח, יפה נוף, ציון הלא תשאלני / יהודה הלוי (שירה)

מומיק / דויד גרוסמן (נובלה)

על השחיטה, בעיר ההרגה / ח.נ. ביאליק (שירה)

פצעי בגרות / חנוך ברטוב (רומן)

קטרינה / אהרן אפלפלד (רומן)

שיר בבוקר בבוקר / אמיר גלבע (שירה)

• יהודי התפוצות (ארה"ב, צרפת) סוגיה של נאמנויות

כרת / י.ד. ברקוביץ' (סיפור קצר)

## ספרי עיון<sup>40</sup>

אבינרי שלמה, (1996) **רשות הרבים**, ספריית הפועלים.

ברזילי גד, אפרים יער-יוכטמן, זאב סגל (1994) **בית המשפט העליון בעין החברה הישראלית**, תל אביב: דיונון/פפירוס.

ברזילי גד, דוד נחמיאס (1997) **מוסד ביקורת המדינה: סמכות ואחריות**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

ברזילי גד, (2010) **היועץ המשפטי לממשלה והתביעה הכללית – פיצול מוסדי?** ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

כהן אדר, (2015) **שנים יחדו: מורה דרך לחינוך יהודי ודמוקרטי**, המרכז ללאום, דת ומדינה, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

לויצקי נעמי (2006) **בתוככי בית המשפט העליון**, סדרת הספרייה החדשה.

מדרשת אדם (2005) **נפגשים בקולנוע – חינוך לשלום באמצעות סרטים תיעודיים**.

מרושק-קלארמן אוקי (2013) **אין קצת דמוקרטיה – טיפוח תרבות דמוקרטית ואזרחות פעילה**, מדרשת אדם.

צדקיהו שלמה, פישרמן שרגא, עילם נורית, חבצלת רונן (עורכים). (2008) **חינוך כיתה**, מכון מופ"ת, סדרת תמה, עמ' 120-144.

רובינשטיין אליקים (1980) **שופטי ארץ**, הוצאת שוקן.

<sup>40</sup> רשימה נוספת של ספרי עיון מופיעה בספר הלימוד.

